

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE
AİLENİN OLUŞUM VE ÇÖZÜLME SÜRECİ
- 16. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI ÖRNEĞİ-**

**HALİME NUR YİĞİT
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DANIŞMAN:
PROF. DR. HAYRİ ERTEN**

KONYA- 2022

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	HALİME NUR YİĞİT		
	Numarası	18810201018		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI DİN SOSYOLOJİSİ ANABİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
Tezin Adı	KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE AİLENİN OLUŞUM VE ÇÖZÜLME SÜRECİ - 16. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI ÖRNEĞİ-			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	HALİME NUR YİĞİT		
	Numarası	18810201018		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI DİN SOSYOLOJİSİ ANABİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
	Tez Danışmanı	PROF. DR. HAYRİ ERTEN		
Tezin Adı	KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE AİLENİN OLUŞUM VE ÇÖZÜLME SÜRECİ - 16. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI ÖRNEĞİ-			

Aile, yapısı itibariyle üyelerine mutluluk, yaşam tatmini, sosyal destek sağlayan bir kurumdur. Fakat zamana ve şartlara bağlı olarak ailenin sağlıklı yapısı, doyumu, işleyişi ve üyelerine sağladığı destek değişerek boşanmaya kadar varabilir. Tarih boyunca boşanmanın olduğu tespit edilmiştir. Bu yüzden toplumların aile ile ilgili problemlerde tarihsel arka planda önem arz etmektedir. Çünkü aile, toplumlarda korunmuş, toplumsal değişim süreçlerinde en az etkilenen kurum olmuştur. Bu ailenin dayandığı toplumsal yapılardan olan din ve gelenekten etkilenmesinden kaynaklanmaktadır.

Bugün aile ile ilgili sorunlarımızı daha iyi tespit edip, çözüm üretmek için tarihi alt yapımız olan Osmanlı toplumunu anlamak, değerlendirmek gerekmektedir. Ayrıca günümüzde Osmanlı ailesi ile ilgili öne sürülen fikirlerin din ve gelenekle bağlantısı ve tarihi arka planının tespit edilmesine ihtiyaç vardır. Bu çalışmada da Osmanlı'dan günümüze ulaşan yazılı belgelerden yola çıkılarak bu alanda yapılmış çalışmalara katkı sağlamaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Şer'iyye Sicilleri, Aile, Evlenme, Boşanma,

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	HALİME NUR YİĞİT		
	Student Number	18810201018		
	Department	Philosophy and Religious Sciences Branch / Sociology of Religion		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	PROF. DR. HAYRİ ERTEN		
Title of the Thesis/Dissertation	THE FORMATION AND DISSOLUTION PROCESS OF THE FAMILY ACCORDING TO THE KONYA COURT REGİSTRY- 16. EXAMLE OF THE SECOND HALF OF THE CENTURY			

The family is an institution that provides happiness, life satisfaction and social support to its members. However, depending on time and conditions, the healthy structure, satisfaction, functioning of the family and the support it provides to its members may lead to divorce. Divorce has been identified throughout history. Therefore, it is important in the historical background of societies in family-related problems. Because the family has been preserved in societies and has been the least affected institution in the processes of social change. This is due to the influence of religion and tradition, which are the social structures on which the family is based.

In addition, there is a need to determine the historical background and the connection of the ideas put forward about the Ottoman family with religion and tradition today. In this study, it has been tried to contribute to the studies made in this field by starting from the written documents that have reached the present day from the Ottoman Empire.

Keywords: Ottoman, Court Records, Family, Marriage, Divorce

İÇİNDEKİLER

İçindekiler

Bilimsel Etik Sayfası	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
TABLolar	VI
ŞEKİLLER	VII
KISALTMALAR	VIII
ÖNSÖZ	IX
GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
1.3. Araştırmanın Yöntemi	3
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	3
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1 VE 2 NOLU DEFTERLERİN KAPSADIĞI DÖNEMDE OSMANLI DEVLETİ VE KONYANIN DURUMU	4
1.1. Osmanlıda Siyasi, Sosyal ve Hukuki Hayat	4
1.1.1. Osmanlıda Siyasal Hayat	4
1.1.2. Osmanlıda Sosyal Hayat	4
1.1.3. Osmanlıda Hukuki Hayat	5
1.2. Konya da Sosyal ve Hukuki Hayat	8
1.2.1. Konya da Sosyal Hayat	8
1.2.2. Konya da Hukuki Hayat	9
1.2.2.1. Şer' iyye Sicillerinin İçeriği	9
1.2.2.2. 1 ve 2 Numaralı Şer' iyye Sicilleri	10
İKİNCİ BÖLÜM	11
1 VE 2 NOLU KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE AİLENİN OLUŞMA SÜRECİ	11
2.1. Nişan	14
2.2. Evliliğe Rıza	18
2.3. Nikâh	20
2.4. Mehir	32

2.5. Çok Eşlilik.....	42
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	44
1 VE 2 NOLU KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE AİLENİN ÇÖZÜLME SÜRECİ..	44
3.1. Ailenin Çözülmesi	44
3.2. Ailenin Çözülme Biçimleri.....	50
3.2.1. Kocanın Tek Tarafı İrâde Beyanı İle Boşanması	50
3.2.2. Karşılıklı Rıza İle Boşanma (Muhalaa)	54
3.2.3. Mahkeme Kararı İle Boşanma (Tefrik).....	58
3.3. Çözülmenin Sosyal Kültürel ve Ekonomik Sonuçları	60
3.3.1. Çözülmenin Sosyal Kültürel Sonuçları.....	60
1. 3.3.1.1. Hâdane.....	60
3.3.1.2. Vasilik	62
3.3.2. Çözülmenin Ekonomik Sonuçları	64
3.3.2.1. Nafaka	64
3.3.2.2. Mehir	68
KAYNAKÇA.....	75
EKLER.....	80
KŞS 1/ 56- 9 NİKAH KAYDI.....	80
KŞS 1/129- 4 NİŞAN BOZULMASI SONRASI YAŞANAN ANLAŞMAZLIK.....	81

TABLolar

TABLO 1. NİKÂH KAYDI DAVA TARİHLERİNİN DEFTERLERE GÖRE DAĞILIMI	21
TABLO 2. MAHKEMEYE BAŞVURAN KADINLARIN DEFTERLERE GÖRE SAYISI.....	23
TABLO 3. MAHKEMEYE BAŞVURAN ERKEKLERİN DEFTERLERE GÖRE DAĞILIMI.....	24
TABLO 4. MAHKEMEYE BAŞVURAN ERKEKLERİN KADINLARIN MAHKEMEDE TEMSİL EDİLMESİNE GÖRE DAĞILIMI.....	25
TABLO 5. YERLEŞİM BİRİMLERİNİN SAYISI	26
TABLO 6. MAHKEMEYE BAŞVURAN ERKEKLERİN YERLEŞİM BİRİMİNE GÖRE DAĞILIMI....	27
TABLO 7. MAHKEMEYE BAŞVURAN KADINLARIN YERLEŞİM BİRİMİNE GÖRE DAĞILIMI	27
TABLO 8. KADINLARIN MEDENİ DURUMUNA GÖRE SAYILARI	28
TABLO 9. YERLEŞİM BİRİMİNİN KADININ MEDENİ DURUMUNA GÖRE DAĞILIMI.....	28
TABLO 10. MAHKEMEYE BAŞVURAN KADINLARIN MEDENİ DURUMA GÖRE DAĞILIMI.....	29
TABLO 11. MEHRİN CİNSİNE GÖRE DAĞILIMIMEHRİN CİNSİNE GÖRE	35
TABLO 12. MAHKEMEYE BAŞVURAN KADINLARIN MEHİR CİNSİNE GÖRE DAĞILIMI	36
TABLO 13. MEHRİN CİNSİNE GÖRE YERLEŞİM BİRİMİ DAĞILIMI.....	36
TABLO 14. MAHKEMEYE BAŞVURAN KADINLARIN MEHRİN VERİLME ŞEKLİNE GÖRE DAĞILIMI	37
TABLO 15. MEHİR CİNSİNİN MEHİR MİKTARINA GÖRE DAĞILIMI	39
TABLO 16. MEHİR MİKTARININ KADININ MEDENİ DURUMUNA GÖRE DAĞILIMI	39
TABLO 17. KIZ BABASININ STATÜSÜNE GÖRE MEHRİN CİNSİ	40
TABLO 18. MEHR MİKTARININ YERLEŞİM YERİNE GÖRE DAĞILIMI	41

ŞEKİLLER

ŞEKİL 1. NİKÂH KAYDI DAVA TARİHLERİNİN TOPLAM YÜZDE DAĞILIMI.....	22
ŞEKİL 2. MAHKEMEYE BAŞVURAN KADINLARIN TOPLAM YÜZDELERİ.....	23
ŞEKİL 3. MAHKEMEYE BAŞVURAN ERKEKLERİN TOPLAM YÜZDE DAĞILIMI.....	24
ŞEKİL 4. YERLEŞİM BİRİMLERİNİN YÜZDE DAĞILIMI.....	26
ŞEKİL 5. MEHİR MİKTARININ YÜZDE DAĞILIMI.....	38

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

ss. : Sayfa sayısı

S. : Sayı

bs. : Baskı sayısı

C. : Cilt

KŞS : Konya Şer'iyye Sicilleri

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

vb. : ve benzeri

yay. : Yayıncılık

ÖNSÖZ

Aile, sosyoloji biliminin üzerinde en çok durduğu kavramlarından biridir. Ailenin yapısı, işlevi, gelişmesi, varlığını sürdürme biçimleri üzerinde çalışılan konular arasındadır. Aile, toplumun temelini teşkil eder. Ailenin oluşumundaki ilk aşama ise evlilik kurumudur.

Bu bakımdan aile kurumunun işleyişi bir takım hukuki kurallar doğrultusunda belirlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin de ise hukuk çoğunlukla din ve gelenek temelliydi. Aile ile ilgili konular bu kurallar çerçevesinde çözülmeye çalışılmış ve mahkemelere intikal eden davalar katipler tarafından şer' iyye sicillerine (mahkeme kayıt defterlerine) kaydedilmiştir.

Osmanlı toplumuna ait bu kayıtlar günümüze kadar ulaşmıştır. Osmanlı'nın toplumsal yaşamına dair verilerinde olduğu şer' iyye defterleri adı verilen bu kayıtlar; tarih, edebiyat, hukuk, sosyoloji, güzel sanatlar, arkeoloji gibi birçok bilim dalı araştırmalarına birinci el kaynakları arasındadır. Bu çalışmada da bu kayıtlardan olan Konya şer' iyye sicilleri 1 ve 2 nolu defterlerden hareketle evlenme ve boşanma ile ilgili davaları sosyolojik açıdan inceleyerek elde edilen sonuçların ortaya konması amaçlanmıştır.

Çalışmamız giriş hariç üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. İlk bölümde, çalışmanın daha sağlam bir temele oturması için ilgili dönemde Osmanlı Devleti ve Konya şehrinin toplumsal yapısı hakkında bilgi verilmesi uygun görülmüştür.

İkinci bölümün içeriğini "Aile Kavramı" oluşturmaktadır. Sosyal bir kurum olan aile ana başlığı altında ailenin tanımı ve önemi, nişan, evliliğe rıza, nikah ve çok eşlilik alt başlıkları incelenmiştir.

Üçüncü bölümün içeriğini ise "Boşanma Kavramı" oluşturmaktadır. Sosyo- kültürel etkileri olan boşanma ana başlığı altında ise; boşanmanın tanımı, tarihi, ilgili dönemde görülen çeşitleri, boşanmanın sosyo- kültürel sonuçlarından hidane ve vasilik kurumunun önemi ve işleyişi, boşanmanın ekonomik sonuçlarından nafaka ve mehir alt başlıkları incelenmiştir.

Çalışmanın yürütülmesi sırasında kıymetli bilgilerini benimle paylaşan, çalışmamın her aşamasında bana yol gösteren, sabırlı ve anlayışlı yaklaşımıyla eksiklerimi gideren, değerli vaktini bana ayıran ve benden samimiyeti ile yardımını esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Hayri ERTEN'e, yüksek lisans sürecinde kıymetli bilgilerini öğrendiğim Prof. Dr. Mehmet AKGÜL'e, Prof. Dr. Bünyamin SOLMAZ'a, Doç. Dr. Arif KORKMAZ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bugüne kadar her konuda bana güvenen, bu süreçte de daima desteklerini hissettiğim, hayattaki en kıymetli varlığım anneme, bu süreçte kaybettiğim canım babama ve çalışmam devam ederken dünyaya gözlerini açan oğluma, tez yazım sürecindeki daimi desteği, yardımları ve varlığı için kıymetli abime, sevgili eşime ve değerli arkadaşım Hatice Öz'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Halime Nur YİĞİT

KONYA- 2022

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Aile kurumu, toplumsal düzenin üretildiği ve düzenlenmesinin ilk gerçekleştiği yerdir. Bu anlamda aile toplumun temelini teşkil eder.

Bundan dolayı hemen her toplumda kadın ve erkeğin arasındaki beraberlik ilişkilerine gelişigüzel olmasına izin verilmemiştir. Kültürel, ahlaki ve dinsel normlarla birtakım kurallar çerçevesinde aile kurumu şekillenmiştir.¹ Bu kurallarda toplumdan topluma değişiklik gösterir.

Şer-i hukukun temel alındığı Osmanlı Devletinde İslami hukukun kuralları aile kurumunun düzenlenmesinde, aile ile problemlerin çözülmesinde uygulanırdı.² Osmanlı mahkemelerinde davalar genellikle Hanefi fıkının kabulleri ışığında görülür ve bu davalar kâtipler tarafından mahkeme defterlerine kaydedilirdi.

Defterler pek çok konuyu içerir. Evlilik, boşanma, miras, alım- satım, nafaka, vakıf, hibe gibi dava kayıtları bu konulardan bazılarıdır. Bu anlamda belgelerin içerikleri pek çok bilim dalının ilgisini çekmektedir. Sosyolojide bu alanlardan biridir. Davalar, hem Osmanlı toplumunu anlama hem de kendi kültürümüzün bilinme noktasında zengin içerikler barındırır

Araştırmada Osmanlı ailesinin oluşumu ve çözülmesi, şer' iyye defterlerindeki ilgili davalar temel alınarak sosyolojik bir bakış açısıyla incelenmektedir. Bu analizi yaparken tarih ve hukuk biliminin kavramları ve bakış açısından da yararlanılmıştır. Aynı zamanda ilgili dönem kayıtları kadınların hukuki mücadeleleri bağlamında irdelenmiş ve araştırma konusu ile ilgili ilişkisi üzerinde yeterince durulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada Konya 1 ve 2 numaralı şer' iyye defterlerindeki kayıtlar incelenerek "Osmanlı Toplumunda Ailenin Oluşum ve Çözülme Süreci" temel problem alanına yönelik alt problemler belirlenmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırma sürecinde ve konu başlıklarında konunun odak noktasından ayrılmamak kaydıyla esneklikler olmakla birlikte bahsi geçen temel problem alanına yönelik alınacak alt problemler şunlardır;

1. Osmanlı toplumunda ilgili dönemde aile ve ailenin fonksiyonu nedir?
2. Osmanlı toplumunda ilgili dönemde aileyi oluşturabilmenin yolları nelerdir?

¹ Mustafa Aydın, **Sistemantik Aile Sosyolojisi**, 3. bs., Çizgi Kitabevi, Konya, 2016, ss. 15- 19

² Ziya Kazıcı, **Osmanlı'da Toplum Yapısı**, 1. bs., Kayıhan yay., İstanbul, 2014, ss. 172- 173

3. Osmanlı toplumunda ilgili dönemde ailede işlevi ve sürekliliği sağlayan unsurlar nedir?
4. Osmanlı toplumunda ilgili dönemde aile işleyişini engelleyen ve bozan durumlar nelerdir?
5. Osmanlı toplumunda ilgili dönemde ailenin çözülmesi yaşanmış mıdır?
6. Osmanlı toplumunda ilgili dönemde aile işleyişi bozulduğu zaman aile üyelerinin yükümlülükleri nedir?
7. Osmanlı toplumunda ilgili dönemde aile birlikteliğinin bozulmasından sonra aile üyelerini özellikle çocuklar için koruyucu müesseselerin var mıdır varsa bunların işlevleri nelerdir?

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmada şer'iyeye sicillerinden elde edilen davalardan hareket edilerek araştırmanın konusu ve problemi başlığında ele aldığımız konular sosyolojik bakış açısıyla tahlil edilmiştir. Bu konuların her biri bağımsız birer araştırma konusu gibi görülse de amaç Osmanlıda ilgili dönemde aileyi anlamak olduğu için araştırmada da hep bu düsturdan hareket edilerek değerlendirmeler yapılmıştır.

Şer'iyeye sicilleri çok önemli yazılı tarih kaynaklardır. Şer'iyeye sicillerinin birinci el kaynak olması da sicillerin kıymetini artıran başka bir yönüdür. Bu çerçevede değerlendirme ve yorumlar yaparak ilgili dönemde ailenin oluşum ve çözülme sürecinin sosyo- kültürel açıdan gün ışığına çıkarılmasına yardımcı olmaya çalışmak ve tarihimizde önemli bir yeri olan Osmanlı toplumunun bütüncül olarak anlaşılmasına katkı sağlamak amaçlarımız arasında yer almaktadır.

Aynı zamanda şer'iyeye sicillerindeki davaların çeşitliliği ve davaların işleyiş şekillerindeki farklılıklar bize sosyolojik anlamda o günün toplumunu sosyo- kültürel olarak anlamaya imkân sağlamaktadır. Fakat bu çalışmaların birçoğu hukuk, İslam hukuku ve tarih alanlarında yapılmıştır. Sosyoloji alanında yapılan çalışmalar ise azdır. Şer'iyeye sicilleri üzerinde yapılan sosyolojik ve sosyal içerikli çalışmaların azlığı da göz önüne alınırsa bu çalışmanın sosyolojik alandaki çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ayrıca siciller tarihi doğru bir şekilde yorumlamamıza, değerlendirmemize kaynaklık ederler. Konya'nın 1 ve 2 numaralı şer'iyeye sicili defteri de en eski bilgileri ihtiva etmesinden dolayı, o dönem Konya'sını anlama ve yorumlamada bize yol gösterecektir. Bu anlamda çalışmamız, ilgili dönemle alakalı alanında ilk yüksek lisans tez çalışması olacaktır. Çalışmada özellikle 1 nolu defterde (1563- 1610 yılları arasında) geçen 686 adet nikâh kaydının varlığı ve bu kayıtların genelinin çok kısa bir zaman aralığında kayıt altına alındığı tespit edilmiştir. Bu durum araştırma konumuzu daha da önemli ve merak edici hale getirmektedir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma konumuz, 16. Yy ikinci yarısında Konya toplumunun evlilik ve boşanma davaları ile ilgili olduğu için çalışmamızda yazılı tarih kaynakları olan şer'iyye sicilleri incelendi. Şer'iyye sicillerinden elde edilen veriler sayılara dökülerek sayılar arasında karşılaştırmalar yapıldı. Bu çerçevede değerlendirme ve yorumlarla ilgili dönemde Osmanlı ailesi sosyolojik bir bakış açısıyla anlaşılmasına çalışıldı. Diğer taraftan konu ile alakalı kitap, dergi, akademik tez ve makaleler incelenerek literatür taraması yapılmış, Osmanlı toplumunda ilgili dönemde ailenin oluşum ve çözülme süreci ile ilgili sonuçlara ulaşılmaya çalışıldı.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma konusunun tarihsel bir olguya ait olması bazı sınırlılıkları beraberinde getirir. Öncelikle tarihsel bir konu olması ilk sınırlılık faktörüdür. Çünkü tarihsel konularda tarihî olayları günümüzün değer yargılarına göre değil de o zamanın şartları çerçevesinde ele alınması gereğidir. Bir başka deyişle, olaylar ve olgular, dönemin tabii, sosyal, kültürel ve siyasi şartlarına, kısacası tarihî bağlamına göre değerlendirilmelidir.

Çalışmanın veri kaynağı olarak Şeri'yye Sicil Defterlerinden 1 ve 2 nolu defterin belirlenmiş olması başka bir sınırlılıktır. Konya'ya ait 151 defter içinde ilgili dönemde aile ile ilgili dava kayıtları bu iki defterle sınırlı tutulmuştur. Ayrıca bu defterlerin el yazması eserler olması ve bu sebepten yazı dilinin okunmasındaki güçlük, bazı sahifelerin hasar görerek okunamaz hale gelmesi başka bir sınırlılık durumunu da ortaya çıkarmaktadır.

Araştırma, tarihsel verilerden yola çıkılarak tarih bilimi ile ortaklaşa sosyolojik analizler içermesi gereken bir çalışmadır. Bu analizleri yapabilmek ciddi bir tecrübeye ve uzun bir çalışma süresine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda araştırmanın yüksek lisans tez seviyesinde bir çalışma olması da diğer bir sınırlılık durumudur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1 VE 2 NOLU DEFTERLERİN KAPSADIĞI DÖNEMDE OSMANLI DEVLETİ VE KONYANIN DURUMU

1.1. Osmanlıda Siyasi, Sosyal ve Hukuki Hayat

1.1.1. Osmanlıda Siyasal Hayat

Defterlerin kapsadığı dönem olan 16. yy sonlarında Osmanlı Devletinde yükselme dönemi sona ererken, duraklama dönemi yaşanmaya başlanmıştır. Bu dönemde II. Selim (1566 – 1574), III. Murat (1574 – 1595), III. Mehmet (1595 – 1603) Osmanlı devletinin padişahlarıdır.

Sekiz yıl tahta kalan II. Selim, sancak beyliğini Konya’da yapmıştır. Padişah olduktan sonra bazı savaş ve hazırlık planlarında etkili olmak dışında hiç bir savaşa katılmamıştır. Tüm işlerini veziri azamı Sokullu Mehmet Paşa’ ya bırakmıştır.³ Kendisi Edirne Sarayı şairler, musikişinaslarla vakit geçirmiştir. Döneminde Kıbrıs Adası fethedilmiş, bu savaşla ilgili 2 nolu Konya sicil defterinde de 27 adet ferman tezkere ve berat bulunmaktadır.⁴

3. Murat dönemi ise Osmanlının Safevilerle mücadele ettiği bir dönemdir. Ticari olarak İngiltere ile güçlü ilişkiler kurulmuş, bu dönemde batı ile yapılan savaşlar Osmanlı klasik askeri ve iktisadi anlayışında değişikliklere sebep olmuştur.⁵

Son olarak bu dönemde padişahlık yapan 3. Mehmet ise tahta çıktığında 19 şehzadeyi boğdurtmuştur. Dönemin en kanlı olayı olarak belgelere geçen durum, tepkilere neden olmuştur. İlgili dönemde de savaşlar ve fetihler devam etmiştir. Haçova Savaşı ile galibiyet yaşanırken, Avusturya ve Eflak ile yaşanan mücadele kaybedilmiştir.⁶

1.1.2. Osmanlıda Sosyal Hayat

Osmanlı toplumunda sosyal hayatın şekillendiği ilk yerlerden biri mahallelerdir. Mahalle, şehirleri meydana getiren, insanların birbirini tanıdığı, birbirinden haberdar olduğu, birbirini denetlediği ve dayanışma içinde olan bir grup topluluğun bir araya gelerek yaşadığı yerdir.⁷ Bu yüzden mahallede iyi bir halin ne kadar önemli olduğunu ve bu olumlu kimliğin bozulmaması için

³ Feridun Emecen, “II. Selim”, **TDV Yayınları İslâm Ansiklopedisi**, Ankara, C. 28, ss..407-413.

⁴ Leyla Şafak, **2 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (978-989 / 1570-1582) Değerlendirme ve Transkripsiyon**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk üniversitesi, Konya, 2019, s. 10

⁵ Bekir Kütükoğlu, “III. Murad”, **TDV Yayınları İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, C.31, s.175.

⁶ Feridun Emecen, “III. Mehmet”, **TDV Yayınları İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, C. 36, s. 416

⁷ Özgür Gürlek, “Klasik Dönem Osmanlı Evleri ve İşlevleri”, <https://www.academia.edu> (26.11. 2019)

bireylerin sosyal normlara uymayan davranış ve eylemlerden kaçınmaya çalıştıklarını gözlemleriz.⁸ Mahalle, sakinleri üzerinde otokontrolün olduğu bir alandır. Mahallede olan olaylar yargıya intikal ederken her bireyini de etkileyen bir mekanizmadır. Bu anlamda mahkemeler tarafından verilen kararların sonuçları sadece aileyi değil, bireylerin yaşadığı mahalleyi de etkiler. Özellikle sicillerde gördüğümüz nişanın bozulması, nikah ve boşanma tescillerinin mahkemeye başvurularak yaptırılmasında mahallede yaşamının verdiği sorumluluk, aidiyet ve etki ön plandadır.

16. Yüzyıl sonlarında yaşanan sosyo- ekonomik gelişmeler Osmanlı'da sosyal hayatı etkiler. Özellikle Avrupa'daki askeri devrimler ve hammadde girişleri Osmanlı'nın mali ve askeri düzenlerini sarsılmasına neden olmuştur.⁹ Bu durum Avrupa'ya doğru fetihlerin durması özellikle uç beylikler de kontrolü azaltmış, bu da hem kargaşaya hem de Türk nüfusunun Orta Anadolu bölgelerine yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Çünkü uç beylikler hem fazla göçü alan bölgelerdi hem de gönüllü askerlik yapmak isteyen gençler için hizmet bölgesi idi.¹⁰

Aynı zamanda bu dönemde devlet kurumlarında işin ehline verilmemesi, tımar sisteminin bozulması ve böylelikle çiftçilerin köyleri boşaltması, paralı askerlerin çoğalması ve bunlara ulufe bahşişlerin yetiştirilememesi bir anlamda hazinenin sıkıntıya girmesiyle devam eden birçok sosyal- ekonomik problem ortaya çıkmıştır. Bu sıkıntılar gelecek yüzyılda başta ekonomi olmak üzere daha büyük problemleri ortaya çıkaran sebeplerdir.¹¹

1.1.3. Osmanlıda Hukuki Hayat

Toplumlarda fertler arası birlik ve düzenin sağlanması için hukuk vazgeçilmez bir unsurdur. Birçok devlet bazen tam olarak bazen de kısmen hukuk kurallarını oluşturmuş ve geliştirmiştir. Osmanlı Devleti içinde bu böyle olmuştur. Kuruluşundan yıkılışına kadar hukuk vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Hukuku uygulamayı devlet kendisi üstlenmiştir.

Osmanlıda erken dönemde hukuki yaklaşımlara bakıldığında üç kabulün hâkim olduğu gözlemlenir. İlki, Ömer Lütfü Barkan ve Coşkun Üçokun 'da bulunduğu gruptur. Bu görüşe göre Osmanlı hukuku İslam hukukuna alternatiftir ve şer- i hukukun yanında örfî hukuk ya da laik bir hukuk kendini göstermektedir. Diğer bir görüş bu kabulün tam tersidir.

⁸ Hayri Erten, "XVII-XVIII. Yüzyıl Konya'da Sosyal Kontrol Mekanizması Olarak Mahalle Şuuru", **Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, Konya Özel Sayısı 2008, Sayı: 5, ss. 177- 178

⁹ Halil İnalçık, **Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - I**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2008, s. 253

¹⁰ Şafak, **a.g.e.**, ss.7-8

¹¹ **a.g.e.**, ss.8-9

Hayrettin Karaman'ın da içinde olduğu bu görüşe göre, Osmanlı hukuku İslam hukukunun kendisidir. Sultanların ortaya koyduğu kanunlar ise şer'i hukuktan kaynak olarak gelen ayrıntılardır. ayrıntılardır. Son olarak ise Halil İnalçık ve Ahmet Mumcu gibi tarihçiler tarafından tarih perspektifinden ele alınan bakışta, Osmanlı hukuku dönem dönem değerlendirilerek, erken dönemde şer'i hukukun yanı sıra padişahlar kendilerini kanun koyucu olarak görmüşlerdir. Aslında Aslında bu durum önceki Türk devletlerinden gelen bir anlayıştır.¹²

Yazılı kaynaklardan elde edilen çalışmalarda Osmanlıda şer'i hukukla birlikte örfi hukukunda bazı şartlarda uygulanma alanı bulduğu gözlemlenir. Örfi hukukun uygulamasında bazı durumların oluşması gereklidir. Şeriat dışı bir durum varsa, ilgili durumla alakalı yaygın bir âdet veya kıyasa temel olacak bir kabulün varlığı, hükümdarın iradesi ve genel düzenin böyle bir kanunu çıkartmaya gerek kılması bu şartlardan tespit edilenlerdir.¹³

Türk devlet teşkilatında kadim zamanlardan beri bulunan toy, kurultay gibi kurumların terakki etmiş hali olan divan; devletin siyasi, idari, mali, hukuki her nevi işleri için, hükümdar adına mütalaa edilip onun adına kararlar alınan yerd. Divan din ve ırk ayrımı yapmaksızın herkese hizmet verirdi. Dileyen herkes bir istek üzere divana başvurabilirdi. Günümüzde bir bakıma anayasa mahkemesi gibiydi. Divanda; idari ve örfi işlere veziriazam, şer'i ve hukuki işlere kazaskerler, iktisadi işlere defterdarlar, arazi işlerine de nişancı bakardı. Divandan çıkan kararlar Mühimme, Ahkâm, Tahvil, Rûsname ve Ahidname gibi defterlere tescil edilip hükümdarın veziriazamdaki mührüyle mühürlenilen "Defterhane" de muhafaza edilirdi.¹⁴

Kadı, mahkemelerde yer alan en önemli görevliydi. Gerekli hukuku uygulayan kişi idi. İlk kez Orhan Gazi tarafından tayin edilen kadı, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği tarafından atanır, kazalarda görev yapardı.¹⁵ Devletin idari ve askeri işlerini yürütürdü. Yargı sisteminin temelini oluşturuyordu. İlmiye sınıfından olan kadılara, medreselerde çok ciddi eğitimler verilirdi. Osmanlı kadıları seçerken çok titiz davranırdı. Kadının; reşit olması, temyiz gücüne sahip birisi olması, doğru, dürüst, hukuki açıdan bilgili ve davranış kabiliyetine sahip olması, tarafsız, müslüman, iyi derecede hukuki ehliyete sahip olması, erkek olması gerekiyordu.¹⁶ Kadıların çok geniş yetkilerinden dolayı birçok görevi vardı. Adaletin yerine getirilmesi, suç tespiti ve cezaların tayin edilmesi,

¹² Yunus Koç, "Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar, Temel Sorunlar", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 16, 1999, s.117

¹³ İnalçık, **a.g.e.**, s. 296

¹⁴ Murat Bıyıklı, "Osmanlı Merkez Teşkilatında Ulemanın Mansıbının, Şeyhülislam ve Kadı Kararları Bağlamında Tahlili", **Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 8, S. 15, 2019, ss. 98-99

¹⁵ Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Devletinde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 3, S. 5, 2005, s. 418

¹⁶ Abdülkadir Erçin, "Osmanlı Devleti'nde Kadı ve Şer-i Mahkemeler" **Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan Tarih ve Kültür Araştırmaları E- Dergisi**, C. 2, S. 1, 2015, s. 16

vakıfları gözetmek gibi önemli görevleri yerine getirirdi. Kadılar görev ve yetkileri farklılıklar olsa da günümüz hukuk sisteminde hâkimlere karşılık gelmektedir. Kadılar ayrıca şehir ve kasabalarda idari ve mali işleri de yürütürdü. Halkın devlet karşısındaki temsilcisi ve sözcüsü idi. Meselâ pazar yerinin değiştirilmesi gibi durumlarda halk adına merkeze bu talebi iletirdi. Gayri Müslim halkın yaşayışına karışmasa da o zümrenin de hukukunu gözetmek ve malî yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetlemekte kadının görevleri arasında idi.¹⁷

Mahkemeye başvurular yapıldıktan sonra, kadı davayı görürdü. Kadı yargılama yaparken önce davacıyı sonra da davalıyı dinlerdi. Eğer davalı davacının iddiasını kabul ederse karar aşamasına geçilirdi. Eğer davalı iddiayı kabul etmezse bu durumda kadı davacıya iddiasını ispatlamasını isterdi. Fakat davacı iddiasını ispat etmek için delil gösteremez veya lehine şahitler bulamaz ise, onun talebi üzerine bu kez kadı davalıya yemin etmesini söylerdi. Davalı bu durumu kabul edip yemin ederse dava düşer aksi durumda davalı yemin etmekten kaçınırsa hüküm davacı lehine verilirdi.¹⁸

İşleri yoğun olan yerlerde kadılar, kendilerine vekil seçebilirlerdi. Bu kişilere nâib denirdi. Bazen uzak yerlere tayin edilen kadılar görev yerlerine gitmeyerek merkezde kalır ve yerlerine nâib tayin ederdi. O devirde sabit mahkeme binaları yoktu. Kadılar ya evlerinde veya camilerde dava dinlerdi. Hatta bazen yolda giderken bile kadıya başvurup davasını arz edenler olur, hemen ayaküzeri dava görülüp karar verildiği bile olurdu.¹⁹ Naipten başka kadıların mahkeme sırasında kâtip gibi görevlileri de bulunurdu. Kâtipler yazıları düzgün ve güvenilir kişiler arasından seçerdi. Kadılar, görevlerini icra ederken kararların birçoğunu kayıt altına alarak kâtiplere yazdırırdı. İşte bu kayıtların yazıldığı defterler “Şer’iyye Sicilleri” diye isimlendirilir.²⁰

Diğer önemli bir görevli ise muhızlılardı. Muhızlılar, davacı ve davalıları mahkemeye getiren memurlardı. Bu kişilerin dışında ayrıca müşavirler, hademeler ve kapıcılar da Osmanlı adliye sisteminin önemli görevlileri arasında idi.

Davalar incelendiğinde mahkemede kadı ile birlikte bir jürinin varlığından söz edebiliriz. Jüri 5- 6 veya daha fazla kişiden oluşuyordu. “Şuhûdu’l-hal”, “Udûlu’l-Müslimîn” veya “Şuhûdu’l- udûl” tabirleri ile anılırlar. Her davada aynı kişiler olmayabilirdi. Heyet

¹⁷ İlber Ortaylı, “Kadı” **TDV Yayınları İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, C. 24, s.69

¹⁸ Erçin, **a.g.e.**, s. 19

¹⁹ Ekinci, **a.g.e.**, s. 418

²⁰ Fatma Bağmancı, **216 Numaralı 1315- 1317/ 1897- 1899 Tarihli Urfa Şer’iyye Sicilinin Hukuksal Analizi, Yüksek Lisans Tezi**, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, 2006, s. 19

şehrin önde gelen akıl ve ilim sahibi kişilerinden seçilirdi. Davalar yazılı olarak kaydedilirken şahitlerin de isimleri dava sonuna kaydedilirdi. Bu heyetin birkaç görevi vardır. İlki mahkeme esnasında kadının taraf tutmadan, objektif bir şekilde davayı gördüğünü denetlemektir. Çünkü kadı ile ilgili böyle durumlar vuku bulduğunda halkın divanü hümayuna başvurma yolu açıktı. Şahitler heyeti ile hakkın yerini bulması sağlanmaktadır. Kadı dava esnasında örfi hukuktan yararlanacaksa bu heyet, bilirkişi olarak kadıya yol gösterip yanılmasını engellerdi.²¹

Sultandan kadıya kadar yönetim mevkilerinde bulunanların ve halktan kimselerin çeşitli hususlarda ve uyuşmazlıkların çözüm sürecinde fetva almak üzere müftülere ve şeyhülislamlık makamına başvurmuşlardır. Bu anlamda makam her dönemde egemenlik ilişkilerinin sürdürülmesinde ve yeniden üretilmesinde fonksiyonel bir değer taşımıştır. Çok önemli bir yere sahip olan şeyhülislamlık makamı yönetime vermiş olduğu düşünsel ve ideolojik destekle Osmanlı düzeninin sürdürülmesini sağlayıcı işlev görmüştür. Mevcut sistemin adil olduğu ve Şeriata uygun düştüğü konusunda kamusal bir kanaatin oluşmasına da katkı sağlamıştır.²² Kadı, daha ziyade şer’i ve örfi mahiyetteki hukuki meselelerle ilgilenirken, şeyhülislam bunların dışında kalan şer’i ve idari işleri yürütmüştür.

1.2. Konya da Sosyal ve Hukuki Hayat

1.2.1. Konya da Sosyal Hayat

Klasik eski çağ kaynaklarında tasvir anlamına gelen İkonion olarak geçen Konya şehri, Roma hâkimiyetinde İconiom, haçlı kaynaklarında Conium ve arap kaynaklarında Kunia olarak geçmektedir.²³ Çok eski bir yerleşme yeri olan Konya milâttan önce VI. yüzyılın ortalarında Pers hâkimiyetinde kaldı. IV. yüzyılın ikinci yarısında İskender İmparatorluğuna, onun ölümünden sonra Selekiler’e, ardından da Bergama krallarının eline geçti. Roma İmparatorluğu’nun ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma şehri haline gelen Konya, VII. yy da Emevîler döneminde Mervân b. Muhammed tarafından fethedildi. (105/ 723-24). Türkler, Konya’yı ilk defa Selçuklu kumandanı Afşin ile 1069 yılında fethettiler. Selçukluların İznik’i 1097’de Bizans’a teslim etmesi üzerine Selçuklu hükümdar ailesi tarafından Konya başşehir oldu. Konya Kelesi’nin savunması güçlendirildi, asker sayısı arttırıldı. Böylece Konya, I. Haçlı Seferi’ni atlatan Anadolu Selçukluları Devletinin başşehir olarak önemli bir kent haline geldi. Selçuklu Sultanı Mesut ve II. Kılıçaslan dönemlerinde Konya artık bir kasaba olmaktan çıkıp kalabalık bir şehir hüviyetini kazanmıştı.

²¹ Ziya Kazıcı, “Osmanlı Devletinde Din ve Hukuk” **İstem Dergisi**, Yıl:1, S.1, 2003, s. 72

²² Mehmet Yüksel, “Osmanlı Toplum Yapısında Şeyhülislamlık Makamına Bir Bakış”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 22, S. 3, 2016, s. 3500

²³ Şafak, **a.g.e.**, ss.16-17

Konya bu dönemde büyük ve zengin bir yer olarak görülmektedir. Anadolu Selçukluları zamanında “Dârülmülk” unvanıyla anılan Karamanlılar, XIV. yüzyılın başında Konya’ya tamamıyla hâkim olup Karaman oğulları Beyliği’nin merkezi durumuna getirdiler.²⁴ Uzun yıllar Karamanlıların hâkimiyetinde kalan Konya, Fatih Sultan Mehmet döneminde kesin olarak Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir. Daha sonra Konya, Kayseri, Kırşehir, Bozok, Akşehir, Niğde, Aksaray, Maraş, İçel ve Beyşehir Karaman Beylerbeyliği adı altında birleştirilerek 1512 yılında eyalet teşkilatı tamamlanmıştır. Bu tarihten sonra Konya, Karaman eyaletinin merkez sancağı olarak Osmanlı yerleşim merkezlerinden biri olmuştur.²⁵

XVI. yüzyıla gelindiğinde şehir 20000 kişilik bir nüfusa yaklaştı. Bunun doğal bir sonucu olarak sanayi ve ticaret faaliyetleri de şehirde artmaya devam ediyordu.1648 yılında Konya’ya uğrayan Evliya Çelebi, şehirde medrese, 3 dârülhadis, 40 kadar tekke, 11 imaret, bedesten ile beraber 900 dükkân olduğundan bahsetmiştir. Aynı zamanda seyahatnamede, kapalı kent olma özelliği gösteren Konya surlarını öven ifadeler içerir. Bu dönemde Konya’yı ziyaret eden İbn-i Batuta ise kentin yapısının güzelliğinden, sularının bolluğundan bahseder. Bağ ve bahçelerinin çokluğu ve genişliği dikkatini çeker.²⁶

1.2.2. Konya da Hukuki Hayat

1.2.2.1. Şer' iyye Sicillerinin İçeriği

Kadı defteri, kadı sicili, zabt-ı vekayi, Osmanlı mahkeme sicilleri, Osmanlı mahkeme kayıtları diye de adlandırılan şer' iyye sicilleri Osmanlıdan günümüze ulaşan paha biçilmez el yazma eserlerdir. 3 Kasım 1942 Maarif vekâletinin kararı ile çeşitli yerlerde bulunan siciller kütüphane ve müzelere nakledilmiştir. Bazı siciller tahribat görmüştür. Yırtılma, yakılma ya da doğal afetler sonucu yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Yazıları rika kırması, talik kırması ve divani olan siciller XVI. asrın sonuna kadar arapça kaleme alınmıştır.²⁷

Siciller içerik olarak çeşitli konular içermektedir. Kimi defterlerde tek bir konu kayıtları vardır. Bu defterler “tereke, vekalet, hüccet, ilam” diye adlandırılmaktadır.

²⁴ Tuncer Baykara, ”Konya” TDV Yayınları İslâm Ansiklopedisi, Ankara, C. 26, ss. 189-193

²⁵ Zeynep Uysal, **Osmanlı Toplumunda Kadın (Konya Örneği, 1670- 1680)**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2014, s. 3

²⁶ a.g.e., ss. 2- 3

²⁷ Fethi Gedikli, “Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer’iyye Sicilleri” **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.3, S. 5, 2005, ss.187-189

Kimi defterler de ise evlilik, boşanma, miras, alım- satım, nafaka, vakıf, hibe, ferman, berat, izinname yer almaktadır. Bu defterlerde “sicill-i mahfuz” diye isimlendirilmiştir.²⁸

XV. yüzyıl başlarından XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar tespit edilen şer’iye sicilleri pek çok alan için ana kaynak olarak kullanılmıştır.²⁹ Osmanlının idari teşkilatı, hukuki alanındaki alanındaki uygulamaları, merkezle taşra arasındaki haberleşmeler hakkında ilk elden kaynaklardır. kaynaklardır. Bulgaristan, Kıbrıs gibi ülkelere ait siciller, hukuk alanında hak arayışları için kaynak kaynak olarak kullanılmıştır.³⁰ Eski hukukumuz ile ilgili yapılan öznel ve ideolojik yorumların doğru olup olmadığı ve yaygın olarak bilinen yanlışları tespit etmek için sicillerle yapılan çalışmalar ana kaynak olmuştur.³¹ Sicillerin kültür tarihimiz açısından da çok önemli kaynaklar olduklarını yapılan çalışmalarla ortaya koymaktadır. Sicillerde çeşitli yer adları, özel isimler, deyimler, gelenek ve görenekler, nikâh, lakaplar, mahalle adları ve komşuluk ilişkileri gibi konular o dönemin sosyo- kültürel durumuna ışık tutmaktadır.

1.2.2.2. 1 ve 2 Numaralı Şer’iye Sicilleri

Konya ve çevresine ait olan 151 şer’iye sicil defteri 1992 yılına kadar Konya Mevlana Müzesi Arşivinde muhafaza edilmekte idi. Sicillerin bir merkezde toplanması için önce tüm siciller Ankara Milli Kütüphaneye nakledilmiş, daha sonrada Arşiv Genel Müdürlüğü bu görevi devralmıştır.³² Yakın bir zaman öncede siciller elektronik ortama aktarılmıştır.

“1 numaralı Konya Şer’ iye Sicili (970- 1019 / 1563-1610) yıllarına ait olup 15,5 x 41 cm ebadında”³³ ve 273 sayfadır. Sicilde orijinal sayfa numaraları olmayıp sonradan numaralanmıştır. 10 sayfada numaralandırma sıkıntısının olduğu görülmektedir. Defterde 2471 adet belge bulunmaktadır.³⁴ Defterin her sayfasında ortalama 2- 3 belge bulunmaktadır. Defter tutulurken kronolojik bir sıranın takip edilmediği tespit edilmiştir. Defter çok eski olmasından dolayı yazılarında birtakım bozulmalar olmuş belge sonlarında mürekkebin dağıldığı ve okuma zorluğunun ortaya çıktığı sayfalar mevcuttur. Bazı belgeler deftere kaydedilmesine rağmen yarım bırakılmış, bazı belgelerde yırtılmış olduğu görülmüştür.³⁵ Defterde olan belgeler konu itibari ile farklılık göstermektedir. Bu konular; nikâh, küfür-darp-yaralama ve hırsızlık, içki içildiğinin tescili, tecavüz,

²⁸ Gedikli, **a.g.e.**, s.189

²⁹ Şafak, **a.g.e.**, s. 1

³⁰ Gedikli, **a.g.e.**, s.190- 191

³¹ **a.g.e.**, s.191

³² Leyla Özpolat, **1 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (970–1019 / 1563–1610) (Değerlendirme ve Transkripsiyon)** Yüksek Lisans Tezi, Selçuk üniversitesi, Konya, 2016, s.2

³³ Özpolat, **a.g.e.**, s.2

³⁴ **a.g.e.**, s. VII

³⁵ **a.g.e.**, s.3

komşuluk hakkı davaları, Şeyhü'l-islâm fetvası, padişah tarafından gönderilen ferman, berât, tezkire, mektuplar, imam ve mütevellî tayini, mülk satışları, vakıftan borç para alınması, ve alacak davası, talak, mirâs, vekil tayini, vasi tayini, mülkiyet davaları, kefâlet, ortaklık nafaka takdiri, cârîye azadı, talak, miras ve ölüm keşfidir. Defterimizde iki adet belge bir sebepten zedelenmiş, bunlar 2- 2, 40- 2 belgelerdir. İki adet belge de yırtılmıştır. Bunlar 1, 273-1'dir.³⁶

2 numaralı Şer' iyye defteri, "Hicri 978- 989 / 1570-1582 yıllarına ait olup 15,5 x 41 ebadında"³⁷ ve 322 sayfadır. "1715 adet kayıt bulunmaktadır"³⁸. Elektronik ortamda çözümlenmeye çalıştığımız defter gayet iyi muhafaza edilmiş olup ilk ve son sayfaları hariç diğer sayfalardaki kayıtlar gayet iyi okunabilmekte, mürekkebinde bir dağılmada yoktur. Defterin her sayfasında ortalama 2- 3 belge tespit edilmiştir.³⁹ Defter tutulurken kronolojik bir sıranın olmadığı, tarihlerine dikkat edilmeden belgelerin kaydedildiği tespit edilmiştir. Belgelerdeki konular farklılık göstermektedir. Nikâh, küfür-darp-yaralama ve hırsızlık, içki içildiğinin tescili, tecavüz, komşuluk hakkı davaları, suî hal davaları, ölüm keşfi, mülk satışları, vakıftan borç para alınması, borç ikrarı ve alacak davaları, narh listeleri, tereke kayıtları, mukataa gelirleri padişah tarafından gönderilen ferman, berât, tezkire, imam ve mütevellî tayinleri, kölelik kurumu, vasi ve nazır tayini, vekil tayini, nafaka takdiri, miras gibi konuları içermektedir.⁴⁰

İKİNCİ BÖLÜM

1 VE 2 NOLU KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE AİLENİN OLUŞMA SÜRECİ

Toplum yapısı belli kurumlardan meydana gelmektedir. Bu kurumlar o topluma özgü özellikleri barındırarak bir araya gelmiş insan topluluğunu ayrı bir topluma dönüştürür. Bu kurumlar aile, din, eğitim, ekonomi ve siyasettir.

Toplumsal kurumlardan biri olan aile, insanın beslenme, barınma, üreme gibi temel içgüdüsel ihtiyaçlarını gidermektedir. Aynı zamanda aile, hayata dair kodları, değerleri, normları da nesilden nesile aktarma görevi üstlenmektedir. Bu görevi ile aile kurumsal olma

³⁶ a.g.e., s.3

³⁷ Şafak, a.g.e., s.4

³⁸ a.g.e., s.5

³⁹ a.g.e., s.5

⁴⁰ a.g.e., s.5

özelliği kazanır. Ayrıca toplumsal düzeni sağlayan bir kurum olduğunu söylemek mümkündür.

Toplumsal kurumlar, o kuruma ihtiyaç olduğu müddetçe varlığını ve önemini sürdürür. Aile kurumunun tespit edilebilen ilk insan topluluğundan günümüze kadar varlığını sürdürmesi toplumların aile kurumuna ihtiyacının devam ettiğini ve aile kurumunun önemini gösterir. Bahsi geçen toplumsal kurumlar her toplumda her çağda bulunmaları itibariyle evrensel olarak nitelendirilebilir. Aile de bu anlamda evrensel ve toplumsal bir kurumdur

Aile kurumunun diğer toplumsal kurumlardan farklı bir özelliği vardır. Aile, toplumun temelini oluşturur ve tüm medeniyeti kuşatır.⁴¹ Bu sebeple aile tüm toplumsal kurumların temeli, özü veya çekirdeği durumundadır. Aile toplumsal hayatı oluşturan ekonomi, siyaset, güvenlik, eğitim, ahlak, din benzeri kurumların işlevlerinin küçük izdüşümlerini içinde barındırır. Her ne kadar toplum değiştikçe ailede değişip ailenin görevlerini farklı kurumlar üstlenmiş olsa da ailenin önemini 2020 yılında yaşanan sokağa çıkma yasakları vesilesiyle Covid 19 pandemisi açık biçimde göstermiştir. Birkaç aylığına da olsa eğitim, sağlık, eğlence, yeme-içme gibi daha önce aile dışı toplumsal ortamlarda sağlanan hizmetler eve taşınmış, bu yolla ev ortamı en önemli yaşam üretim merkezine dönüşmüştür.

İnsanlık tarihi ile eş dönemde var olan aile zaman içinde toplumun en temel kurumu olma özelliğini korumuştur. Her devire, kültüre ve toplumsal özelliğe göre özgünlük, ailenin sürekli var olabilen bir kurum olmasına katkı sunar. Ailenin her devir ve toplumda var olması onun toplumsal özelliklere uyum sağlayabilmesi yanında, toplumlar için vazgeçilmez bir kurum olduğunun da işaret eder.

Ailenin bazı özellikleri sebebiyle evrensel geçerliliği olan, herkesin kabul edeceği bir aile tanımı yapmak zordur. Bunun iki temel sebebi vardır. Birincisi günümüzde dünya çapında ailenin tiplerinin çeşitliliğidir. Farklı toplumlardaki farklı aile yapılarından biri esas alındığında yapılan aile tanımı, diğer aile tipini yansıtmayabilir. İkincisi, tarihsel süreç içinde toplumsal değişime paralel olarak aile kurumunun da sürekli değişim yaşamasıdır. Yapısı ve işlevi değişen aile tanımları da birbirinden farklılaşmaktadır. İlk Türk sosyologlarından Ziya Gökalp'a göre aile, ilk toplumsal kurumlardandır ve en önemli işlevi, milletin birliğini ve dirliğini sağlamasıdır. Yine İhsan Sezal'a göre aile, hem toplumsal kurumlaşmayı hem de toplumsal örgütlenmeyi sağlayan evlilik, kan yolu veya evlat edinme şeklinde birbirine bağlı insan topluluğudur.⁴² Genel anlamda şöyle bir tanım

⁴¹ Nihat Nirun, **Sistemantik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara, 1994, s.15

⁴² İbrahim Kır, "Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevi", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 10, S. 36, 2011, s. 382

yapılabilir: Aile, ilk çağlardan günümüze kadar her toplumda var olan, belli kurallar çerçevesinde bir araya gelmiş bireylerin sosyo- psikolojik ve biyolojik ihtiyaçlarını karşılayan aynı zaman da toplumsal devamlılık için gerekli üremeyi sağlama potansiyeline sahip olan toplumsal kurumdur.⁴³

Sosyologlar tarafından aile ile ilgili tartışılan başka bir konu, toplumda hangi rolleri üstlendiği ile ilgilidir. Bazıları konuya bütüncül yaklaşırken, bazıları ise farklı açılardan değerlendirmeler yapmıştır. Ralph H. Turner ailenin biyolojik olarak evlenme ve çocuk sahibi olma, onları büyütme ve topluma kazandırma suretiyle kendine has tabiatı ve tarzları bulunan bir sosyal grup olarak ifade etmiştir. Goode, ailenin işlevlerini; üretim, sosyal statüler ve görevler vermek, sosyal kontrol sağlamak, çocukların biyolojik- psikolojik yönden korunması ve yetiştirilmesi işlevine dikkat çekmiştir. Winch, Goode’ den farklı olarak ailenin toplumda; toplumsallaştırma, ekonomik, politik ve dini işlevleri üstlendiğini ifade etmiştir. Mayntz, kültürel ve boş zamanları değerlendirme işlevine, Neidhardt ise ailenin gerilimleri azaltma ve yumuşatma işlevi olduğunu belirtmiştir.⁴⁴ Ailenin işlevlerini bireysel, kişisel ve insani ihtiyaçlar açısından ele alarak, üçlü bir bakış açısı ile açıklayan Nihat Nirun’ a göre ise “beslenme, barınma, korunma, sağlıklı yaşama” gibi bireysel; eğitime, yetiştirme ve haklara sahip kılma gibi kişisel; manevi duygu ve düşüncelerle donatma gibi insani ihtiyaçları karşılayan sosyo- ekonomik bir toplumsal kurum olarak belirtmiştir.⁴⁵ Bu anlamda aile toplumun kurumları tarafından yerine getirilmeyen; nesillerin (kuşakların) devamı, çocukların yetiştirilmesi, şahsiyetin kazandırılması, kültürün kuşaktan kuşağa aktarılması, sosyal, kültürel, psikolojik ahengin aile fertlerine sağlanması, tam güven içinde fertlerine yuva içi sığınmağın kurulması gibi görevleri üstlenir.⁴⁶ Bu önemli işlevi sebebiyle aile zaman içinde önemini koruyarak çağlar boyu hemen her toplumda var olmuştur.

Aile tipleri üzerine yapılan çalışmalardan biride aile tiplerinin sınıflandırılmasıdır. Genelde sosyolojinin özelde ise aile sosyolojisinin önemli konuları arasında ailenin sınıflandırılması yapılmıştır. Geçmişten günümüze toplumun çeşitli özellikleri baz alınarak birçok aile sınıflaması yapılmaya çalışılmıştır.

⁴³ Zekiye Demir, “Değişen Toplumda Ailenin Değişmeyen Özellikleri”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 21, S. 2, 2021, ss.771- 773

⁴⁴ Kır, **a.g.e.**, s. 384

⁴⁵ Nirun, **a.g.e.**, s. 21

⁴⁶ **a.g.e.**, s. 150

Büyüklüğü ve sayısı dikkate alındığında geniş aile, çekirdek aile; güç ve otorite ve soyun izlenmesi bakımından sınıflandığında anaerkil, ataerkil ve eşitlikçi aile; eş sayısı dikkate alındığında çok eşli, tek eşli ve parçalanmış aile; mirasın geçişi dikkate alınarak ataerkil aile, kök aile, kararsız aile; yerleşim yeri esas alındığında yerleşik aile, göçebe ailesi veya kent ailesi, kasaba ailesi, köy/kır ailesi yine yerleşim yerine göre büyük aile (kırsal), küçük aile (kentsel), geçiş ailesi (kasaba-gecekondu) sınıflandırılmıştır. Büyük aile, geniş aile, geleneksel aile birbirine yakın aile türlerini tanımlamak için de kullanılmaktadır.⁴⁷

Hemen her toplumda ailenin oluşumu o topluma özgü gelenek, dini normlar ve değerlerden etkilenmiştir. Bu çalışmada da Osmanlı toplumunun kendine özgü yapısıyla ilgili dönemde Konya ailesinin oluşumu ve nasıl işlediği araştırılacaktır. İlk olarak ta evliliğe ilk adım olan nişanlılık süreci değerlendirilecektir.

2.1. Nişan

Toplumsal düzenin üretiminin ilk gerçekleştiği yer aile kurumudur.⁴⁸ Nişanlanma, aile birliğinin kurulmasındaki ilk adımı oluşturmaktadır. Taraflar bu süreçte birbirini tanımakta ve evliliğe hazırlık içinde olmaktadır. Evliliğin güven üstüne kurulması gereken bir kurum olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Nişanlanma süreci tarafların arasında olması gereken güveni sağlamada atılan ilk ve önemli bir adım ve süreçtir. Evliliğe engel durumların ortaya çıkabileceği önemli bir müessesedir.⁴⁹

İslam hukukunda “hıtbe” diye isimlendirilen nişan, Osmanlıda “namzed” diye adlandırılmaktadır. Erkek tarafı evlenmek için başvurmasından sonra kız tarafı kabul ederse nişan süreci başlar. İslam hukukuna göre nişan, evlenme değil, evlenme vaadi olarak kabul edildiği için nikâh akdinde olduğu gibi hukuki sonuçlar doğurmaz. Taraflar istediği zaman nişanı bozabilir. Bunun herhangi bir hukuki sonucu yoktur.⁵⁰ Fakat ahlâki ve örfî hukuk çerçevesinde bağlayıcı hükümler içerir.⁵¹

Çalışmamızın verilerini oluşturan 1 ve 2 nolu defter içerisinde yedi tanesi 1 nolu defterde olmak üzere sekiz dava tespit edilmiştir. Bu davaları incelediğimizde nişanla ilgili üç sebepten mahkemeye başvurulduğu belirlenmiştir.

⁴⁷ Demir, **a.g.e.**, ss. 773- 774

⁴⁸ Aydın, **a.g.e.**, s. 19

⁴⁹ Yıldız Abik, “Nişanlanma ve Nişanlılık”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 54, S.2, 2005, ss. 69-70

⁵⁰ Acar, **a.g.e.**, s. 191

⁵¹ H. İbrahim Acar, “İslam Hukuku Açısından Nişanlanma”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 23, 2005, ss.73-74

- 1) Nişanlanacak çiftlerin rızasının alınması,
- 2) Nişanın tescil ettirilmesi
- 3) Nişan bozulması sonrası yaşanan anlaşmazlıkların çözülmesi için mahkemeye müracaat edilmesi.

Şimdi bu davaları da göz önüne alarak Osmanlıda nişanlılıkla ilgili toplumda var olan durumları ele almakta yarar vardır.

Aile birliğinin temellerinin atıldığı nişan esnasında, özel bir merasimin yapılıp yapılmadığı hakkında bilgi tespit edilmese de şer'iyeye sicillerinden çıkarılan namzetle ilgili belgelerde bulunan bilgi kısıntılarından namzet merasiminde erkek tarafının kız tarafına helva ve benzeri tatlılar gönderdiği görülmektedir.⁵² Namzet merasimi esnasında kadınlar ve kızlar arasında eğlence yapılıp yapılmadığı, yapılıyorsa ne gibi eğlencelerin yapıldığı konusunda da sicillerde herhangi bir kayıt olmamakla birlikte kız tarafına düğün masrafları için ya da hediye maksadıyla verilen altın bilezik ve altın küpe gibi ziynet eşyası yanında pek çok giyecek eşyasının verildiği tespit edilmiştir. Günümüzde olduğu gibi, Osmanlıda da erkek tarafının kıza çeşitli hediyeler verdiği görülmektedir.⁵³

Osmanlı ailesi ile ilgili çalışmaları ile bilinen Leslie Pierce Antep ailesi üzerine yaptığı çalışmada, Antep' de çocuklar arasında söz kesme göreneğinin sık olduğunu, söz kesildikten sonra da kızın söz verildiği ailenin yanına gönderilerek onlarla birlikte oturmaya başladığını ifade etmiştir. Fakat ne İslam geleneğinde ne de Türk örf ve adetlerinde bu durum hoş karşılanmaktadır. Aynı zamanda Konya Şer' iyye Defterlerinde yapılan çalışmalarda da bu iddiayı destekleyen bir kayda rastlanmamıştır.⁵⁴

Osmanlıda nişan yapılabilmesi için iki şart aranır. İlki nişanlanacak çiftlerin; sütkardeşliği ve nişanlanacak kadının iddet döneminde olması gibi çiftin evlenmesine engel bir durumun olmaması, ikincisi ise kadına daha önce başkası tarafından talip olunmamasıdır.⁵⁵ Nitekim çalışmamızda olan bir davada damadın babası, oğlunun nişanlısı için "Müslime adlı kız benim oğluma namzettir, onun nikâhlısı değildir" diye mahkemeye tescil için başvurmuştur. Kayıtta, bu tescilden sonra kızın bir başkası ile beş bin akçe mehri müeccel ile evlendiğinden bahsedilmiştir.⁵⁶ Bu davada kızın özellikle nişanlı olmadığı belirtilmesi, kızın bir başkasıyla evlenmesini engellemek içindir. Nitekim tescilden

⁵² Sak, **a.g.e.**, ss.497- 498

⁵³ **a.g.e.**, s.498

⁵⁴ **a.g.e.**, s.499

⁵⁵ Acar, **a.g.e.**, s. 191

⁵⁶ KŞS 1/ 62- 6

hemen sonra kızın bir başkasıyla nikâhlandığına dair kayıta bunun ispatıdır. Özellikle bu şekildeki nişanlı olmadığına dair kayıtlar, toplumun daha ailenin kurulum aşamasında bile titiz davranarak erkeği dahası özellikle de kadını düşündüğünü göstermektedir. Ayrıca aileler toplumun baskısından kurtulmak için ayrılıklarını mahkemeye bildirmişlerdir.⁵⁷

Diğer bir davada da, Ortavîrân köyünde ikamet eden Şükrân bin Yûsuf adlı kişi Temâm adındaki kız ile nâmzedli olduğunu, kızın babası Tur'alî'nin kaybolduğunu, kaybolmadan önce kızını kendisiyle nişanladığını söyler. Buna rağmen kızın dedesinin bu nişana razı gelmediğini mahkemeye şikâyet eder. Kızın dedesi İbrahim ise bu şikâyet sonrası mahkemede Şükrân bin Yusuf ile Temâm'ın nişanlı olmalarına rıza gösterdiğini ifade etmiştir.⁵⁸ Bu davalardan da anlaşıldığı üzere nişan Osmanlı toplumunda örfi ve ahlaki bir norm şeklinde toplumda yer etmiştir. Nişan sürecinde de ailelerin rızasının önemsendiğini göstermektedir

Nişanla ilgili dava kayıtlarının büyük bir kısmı nişanın bozulması sonrası yaşanan anlaşmazlıklarla ilgilidir. Nişanın kayıt altına alınması ile ilgili belge bulunmamakla birlikte, bozulmasından sonra ortaya çıkan anlaşmazlıklar için mahkemeye başvurulmuştur. Nişan, hem kız tarafından, hem de erkek tarafından bozulabilmektedir.⁵⁹ Yapılan çalışmalarda kız tarafının nişanı bozma sebebi olarak, damat adayının başka bir yere gitmesi ve uzun süre gelmemesi bu sebeple nişanın bozulması kayıtlarına rastlanmıştır. Osmanlıda, normal şartlarda ne kadar nişanlı kalınması gerektiği ile ilgili bir veriye ulaşılamaz ise de yapılan çalışmalardan bu sürenin 3 ay ve 6 sene şeklinde değiştiği tespit edilmiştir. Bu farklı zaman dilimlerinin olmasının sebebinin uzak diyara giden namzedin beklenmesi olarak gözlemlenmiştir.⁶⁰ Bu sürelerin uzunluğu göz önüne alınarak Osmanlı toplumunda genellikle ana-babalar veya diğer yakınlarının küçük yaştaki kız çocuklarını, ileride damat olacak kişiye söz vererek namzedin gerçekleştiği görülmektedir. Daha önceden bu şekilde söz verilmiş olsa da Osmanlıda evlenecek çiftlerin eş seçme konusunda özgür olduğunu gösteren kayıtlar sicillerde geçen davalardan tespit edilebilmektedir.

Konya şer' iye sicilleri ile yapılan diğer çalışmalarda kızların ana babasının seçtiği adayla evlenmemek için ya da hiçbir sebep belirtilmeksizin nişanın bozulduğunu mahkemeye bildiren

⁵⁷ Erten, a.g.e., s.56

⁵⁸ KŞS 2/ 292- 3

⁵⁹ Nişan bozulması her dönem ve her bölgede aynı yoğunlukta olmamıştır. Hayri Erten 'in yaptığı çalışmada 2075 dava içinde 143 tanesi yani %5. 3 nişan bozulması ile ilgilidir. Mehmet Akif Aydın'ın yaptığı çalışmada ise 40 adet mahkeme defterinde sadece üç nişan bozulma hadisesi tespit edilmiştir. Yine Diyarbakır, Trabzon, Safranbolu da yapılan çalışmalarda bu tür davalara yoğun bir şekilde rastlanmamıştır. Bu ya nişan bozulma olayına az rastlanılması ya da nişan bozulma durumunda mahkemeye kaydettirme ihtiyacının olmaması sebebiyledir.

⁶⁰ Acar, a.g.e., ss. 196- 197

kayıtlara rastlanmıştır⁶¹ Genellikle küçük yaşta ana- babaları tarafından nişanlanan kızların da, erişkin çağa gelince, nişanlıları ile evlenmek istemediklerinde bu durumu itiraf ettikleri gözlemlenmiştir. Bu durumda nişanın bozulma sebepleri arasında görülmektedir. Ayrıca evlenmek için gerekli maddî gücü bulamamaları ya da başka bir şehre giderken dönüş olmaması sebebiyle nişanlısını mağdur etmemek için nişandan ayrılmaktadırlar.⁶²

Nişanlılık döneminde karşılıklı verilmiş olan eşya ve paralar hakkındaki tarafları mahkemeye getiren sebeptir. Karşılıklı verilen hediyeler, başlık parası, harc-ı ağırlık, nişanın bozulma sebepleri arasındadır. Osmanlı toplumunda Hanefî fikhının kabullerine göre nişandan ayrıldığı zaman hediye edilen eşya geri verilmelidir. Eğer geri verilemeyecekse de bedeli ödenerek anlaşma sağlanmalıdır. Bundan dolayı kayıtlarda, nişanlılık döneminde karşılıklı verilmiş olan eşya ve paralar hususunda yaşanan anlaşmazlıklar daha çok tespit edilmiştir. Bizim çalışmamızda da bulunan kayıtlardan bazıları namzetlik hususunda anlaşmazlık yaşanması ve namzetliğin bozulmasından sonra verilen malların alınması ile ilgilidir. Bir davada Bahri, nişanlısı Kutlubegi'ne namzetlik üzere ibrişin⁶⁴ ve ketan⁶⁵ vermiş, namzetlik bozulunca bunları istemiş, Kutlubegi'de inkâr etmiştir.⁶⁶ Yine diğer davada Hızır Bey, Hürmet'in kızı Hundî'ye nişanlanmak için yirmi sikke filori⁶⁷ ve bir kılıç verdiğini, nişan bozulunca Hürmet'in hediyeleri vermediğini ayrıca böyle hediyeleşmenin olmadığını söyleyerek inkâr etmiştir. Hızır Bey bu konuyu hukuki olarak delillendirmiş, müslümânlarında araya girmesiyle bir ulak ve bir ala tosun karşılığında namzetlik davasından vazgeçmiştir.⁶⁸ Aslında bu iki davada da yapılan hediyeliklerin inkâr edilmesi tarafları mahkemeye getiren sebeptir diyebiliriz. Bu hediyeleşmenin hem nişan sürecinde aileleri birbirine ısırdıran bir tarafı olduğunu hem de nişan bozulmasından sonra yaşanan olumsuz olayları daha da büyüttüğünü göstermektedir. Bir diğer kayıтта ise kızını nişanlayıp sonra nişandan vazgeçen bir babanın başvurusudur. Damat adayı hediyelikleri bahane ederek babanın yoluna çıkar ve babaya zarar verir. Babanın mahkemeye şikâyet için başvurmasından sonra damadın yakını zararın ödeneceğine

⁶¹ Sak, **a.g.e.**, ss.504- 507

⁶² İzzet Sak, "Osmanlı Toplumunda Namzedin Nişanın Bozulması ve Sonuçları (Konya Örneği)(18. Yüzyılın İlk Çeyreğine Âit Konya Şer'îye Sicillerine Göre), **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.16, 2006, ss. 507- 508

⁶³ Nişan ve evlilik masrafları

⁶⁴ İbriş: kalın şekilde bükülmüş ipek iplik. Sadece atkı örmek için kullanılırdı.

⁶⁵ Ketan: İnce örgülü ağ

⁶⁶ KŞS 1/ 124-1

⁶⁷ Filori: 3,5 gr altın paradır.

⁶⁸ KŞS 1/ 129-4

kefil olur.⁶⁹ Bu kayıtlar günümüzde olduğu gibi olayların mahkemeye kadar gelmesinin hak almaktan daha da öte durumları da içerdiğini düşündürmektedir. Nitekim defterde bulunan iki kayıt iki kayıt çok ilginç bir davayla ilgilidir. Hundi adlı bakire bir kız, bizzat mahkemeye gelerek ayrıldığı nişanlısı Veli'yi dava etmiştir. Veli'nin kendisini kaçırıp, kardeşi Hasan'ın evine götürüp, götürüp, tecavüz ettiğini söylemiştir. Mahkeme bunun üzerine Veli'ye Hundi'nin ifadelerini sorduğunda, Hundi'nin doğru söylediğini; Hundi ve ailesinin nişanlılık döneminde kendisinden kendisinden birçok şey istediğini, kendisinin de bu istekleri yerine getirdiğini ama buna rağmen kızı rağmen kızı ona vermediklerini, nişanlılık süresini uzattıklarını ve sonunda da kızı başkasına verdiklerini belirtmiştir. Bu sebeple kızı amcasının evinden alıp kaçırdığını ve ona tecavüz ettiğini doğrulamıştır.⁷⁰ Mahkemenin bu kişiye ne tür bir ceza verdiği, bilinmemektedir.⁷¹ Bu dava ilgili dönemde kadınların medeni cesaretlerini göstererek mahkemeye başvurabildiğini göstermesi bakımından oldukça önemli bir kayıttır. Dava kaydındaki ayrıntılar, davanın tecavüz ile ilgili olması da konuyu daha da dikkat çekici hale getirmektedir. Tecavüzle ilgili durumlarda toplumun olaya göstereceği tepkiden çekinerek mahkemeye başvurmaktan sakınmak günümüzde de yaygın bir durumdur. Hundi isimli kadının bizzat mahkemeye başvurması, ilgili dönemde kadınların hukuku bir sığınak gibi görmelerinin bir örneğidir.

Osmanlı ile ilgili roman, hikâye ve tiyatro eserlerinde kızların zorla ve kendilerinden büyüklerle evlendirildiği, haklarını arayamadıkları işlenmiştir. İlgili dönemde Avrupa da kadının yeri bile yokken bu gibi davaların varlığı Osmanlı ailesi ile ilgili yanlış kanaatlerin oluştuğuna işaret etmektedir.⁷²

Evliliğe rızası olmayan tarafların mahkemeye başvurduğu kayıtların varlığı bu konuyu ayrı bir başlıkta inceleme zarureti gerektirmiştir.

2.2. Evliliğe Rıza

Osmanlı'da evliliğin resmiyet kazanabilmesi için yetkililer her iki tarafın da ehliyeti olduğunu araştırmışlar ve evlenecek olan kadın ve erkeğin rızasını aldıktan sonra nikâh kıyılmasına izin vermişlerdir. Bunun dışında evlenme için ehliyeti olmayanlara ve tek taraflı rıza ile nikâh yaptırmak isteyenlere onay verilmemiştir.⁷³

⁶⁹ KŞS 1/ 68-27

⁷⁰ KŞS 1 / 233- 3.

⁷¹ Özpolat, **a.g.e.**, s. 21

⁷² Erten, **a.g.e.**, s. 51,

⁷³ Bilgehan Pamuk, "XVII. Yüzyıl Erzurum'un da Toplumsal Bir Vaka Şartlı Boşanma" **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 2003, C.3, S.30, s.105

Evliliğe rızanın olmadığı durumlarda eğer kadın erişkin ise mahkemeye giderek nikâhını fesh edebiliyordu. Eğer ergenlikten önce nikâhlanmış ise ergenlikten sonra mahkemeye giderek nikâhı yine fesh edebiliyordu.⁷⁴ Bununla birlikte evlenme arefesinde evlenecek kızın söz hakkı olduğu da davalarda tespit edilen hususlardır.⁷⁵ Bu ifadeler sicillerde “hâlâ ben âkile ve bâliğa olmam ile nefsimi mezbûra akd-ı nikâha rızâm yoktur”, “ben fâ‘il-i muhtâre olduğuma binâ‘en nefsimi merkûma kat‘a tezvîc ve nikâha rızâm yokdur” veya “ben fâ‘ile-i muhtâreyim nefsimi dilediğim kimesneye tezvîc ederim” gibi değişik şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Yapılan çalışmalarda evliliğe rıza ile ilgili belgelerin bir kısmında kızların yaşı belirtilmemiş olsa da gerek bulûğ çağında gerekse daha küçük yaştaki kız çocuklarının Osmanlı toplumunda anaları ve babaları tarafından evlendirilmek üzere nişanladıkları tespit edilmiştir.⁷⁶

Çalışmamızdaki bir kayıta Nisâ, annesiyle bizzat mahkemeye gidip kendisine namzet olan Hamza ve Abdusselâm’dan, Abdusselâm’ı seçmiş ve annesi Melek de namzetliği onaylayıp, nikâh akdi yapılmıştır.⁷⁷ Yine Selçuk adlı bir kız bizzat mahkemeye gelip, ona namzet olan iki kişiden kiminle evlenmek istediğini mahkemede bildirmiş ve nikâh kıyılmıştır.⁷⁸ Osmanlı’da sosyal hayatla ilgili kabuller incelendiğinde görücü usulünün yaygın olduğunu, ailelerin onayının önemsendiğini ve evlilik öncesi nişan dönemi olmadan evliliğin hoş karşılanmadığını görmekteyiz.⁷⁹ Ailelerin rızası önemsenmiş olsa bile çiftlerin eş seçme özgürlüğü ilgili dönemde de tespit edilmiştir. Nisa’nın annesiyle eş seçme hususunda bizzat mahkemeye gitmesi yine Selçuk adlı kızın özgür iradesiyle nişanlısını seçmesi, ilgili dönemde kadınların hak arayışını göstermesi açısından önemlidir.

Bu araştırmanın en ilginç davalarından biri olan Hatice’ nin hukuk mücadelesi de bu konu ile ilgilidir. Dava pek çok konuda bilgi verebilecek içeriğe sahip olmakla biz kendi sınırlarımızda davayı anlamaya ve değerlendirmeye çalıştık. Hatice yolda giderken amcası tarafından önce küfür edilmiş sonra dövülerek kaçırılmış bir genç kızdır. Daha sonra amcası onu amcaoğlu ile zorla evlendirmiştir. Hatice ise bu haksızlığa karşı çıkarak bizzat kendisi mahkemeye başvurmuştur. Akıl bali olmasına rağmen, rızası olmadan zorla evlendirildiğini

⁷⁴ İsmail Doğan, **Osmanlı Ailesi, Sosyolojik Bir Yaklaşım**, Yeni Türkiye yay., Ankara, 2001, ss.78

⁷⁵ Arzu Karaslan, “ Osmanlı Toplumunda Ailenin Teşekkülünde İlk Adım: Namzedlik” **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C. 5, S. 2, s.186

⁷⁶ Sak, **a.g.e.**, ss.498

⁷⁷ KŞS 1/ 62- 11

⁷⁸ KŞS 1/ 66-19

⁷⁹ Karaslan, **a.g.e.**, ss. 188-190

bizzat kendisi mahkemeye bildirmiştir. Nikâhı naibin kıydığını belirtmiştir. Defterde bu konu ile ilgili 3 kayıta Hatice'nin daha sonra üvey babası ile mahkemeye gelerek durumu üst makamlara şikâyet ettiği ve bu konuda merkezden gelen beratla⁸⁰ Mustafa Çavuş'un konuyu teftiş ettiği tespit edilmiştir.⁸¹ Bu teftişin ardından mahkeme Hatice'yi haklı bularak davayı Hatice lehine sonuçlandırmıştır.⁸²

Hatice'nin mahkemede rızam yoktur şeklindeki beyanı, yine temyiz sahibi biri olduğunu belirtebilmesi kadının toplumda kendisini ifade ettiğini, medeni cesarete sahip olduğunu göstermektedir. Osmanlı kadını hakkındaki sürekli evde olması ve hakkını bilmemesi ya da arayamaması gibi tüm kadınlar için geçerli olduğu şeklindeki düşüncelerin yanlış olduğunu Hatice gibi herhangi bir makam, statü sahibi olmayan bir aile kızının hukuk mücadelesi açıkça göstermektedir. Ayrıca kadının sadece yerel mahkemelere değil üst makamlara ulaşabildiğini ve bu anlamda Osmanlı kadının hukuku önemseydiğini anlamaktayız. Yine kadınlara hukuki başvuru yolunun açık olduğu bu davadan anlaşılmaktadır.⁸³

Osmanlı toplumunda ilgili dönemde evliliklerde kız ya da erkeğin ailesinin rızası önemlidir. Bir davada velinin rızasının alınmadan nikâh yapıldığını görmekteyiz. Hacı Ahmed bin Ya'kûb, kızı Ümmü'nün, İbrahim bin Hâcî Hızır ile nikâhlanmasına rızası olmadığını bildirerek mahkemeye başvurmuştur. Daha sonrasında ise nikâhlanmalarına izin verilmiştir.⁸⁴ Babanın mahkemeye başvurusundan dolayı kızın kaçma ya da kaçırıldığını ifade edebiliriz.

'Alî Pâşâ bin Kâsım isimli bir adam Kâbe- i Şerif' e gideceğinde yeğeni Selime' yi Abdulkerim isimli biriyle nikâhını tescil ettirmiştir. Böylelikle nikâha kimsenin itiraz etmemesini sağlamıştır. Bu davada Selime' nin babası vefat ettiği için nikâha rıza gösterme görevinin amcasına kaldığı anlaşılmaktadır.⁸⁵

Davalardan da anlaşılacağı üzere nikâh da hem evlenecek kişilerin hem de velilerin rızası önemsenmiştir. O dönemde rıza hususunda mahkemeye başvuranların lehine sonuçlandığını tespit etmekteyiz.

2.3. Nikâh

Aile "Ekonomik açıdan ve çocukların yetiştirilmesinde işbirliği yapan, herkesin veya çoğunluğun ortak bir alanda yaşadığı evli bir çift veya yetişkin akraba bireylerden oluşan grup"

⁸⁰ KŞS 2/ 100-2, 100-3

⁸¹ Şafak, **a.g.e.**, ss.43- 44

⁸² KŞS 2 / 98-1, 100-1,

⁸³ Erten, **a.g.e.**, s.57

⁸⁴ KŞS 2/ 79-2

⁸⁵ KŞS 2/ 86-5

olarak tanımlanabilir.⁸⁶ Aile toplumun temelinde yer alır. Aile kurumu kendi içerisinde alt kurumlara ayrılarak kendini toplum içinde var edebilir, anlaşılır kılabilir ve düzen içerisinde devamlılığını koruyabilir. Evlilik bu alt kurumların en önemlilerinden biridir.⁸⁷

Evliliğin oluşumunda fiziksel ve kültürel bağ olmak üzere iki ana bağ söz olan fiziksel bağ, cinsel bağdır. İkincisi ise kültürel bağdır. Kültürel bağ evliliğin toplum kabul edilmesi ve ilan edilerek meşrulaştırılmasıdır. Kültürel bağın sağlanmasının en yaygın yöntemi nikâh akitleridir.⁸⁸

Neredeyse her toplumda kadın ve erkeğin arasındaki beraberlik ilişkilerinden biri olan evliliğe gelişigüzel izin verilmemiş, kültürel, ahlaki ve dinsel norm ve değerlerle bir takım kurallar oluşturulmuştur.⁸⁹ Bu kurallar toplumdan topluma değişiklik göstermektedir.

Osmanlı toplumunda ailelerin rolü de evliliklerin oluşmasında önemli idi. Bu sebeple Osmanlıda hiç evlenmeden yaşayan kimselere pek rastlanmazdı. Evlenecek çiftler eğer evliliği istemezlerse başka şehirlere giderek ailenin baskısından kurtulma yolları aramışlardır.⁹⁰

İncelediğimiz defterde, çoğunluğu Konya mahalleleri olmak üzere 686 tanesi 1 nolu defterde, 24 adeti 2 nolu defterde yer alan⁹¹ toplam 710 tane nikâh akdi kaydı tespit edilmiştir. Araştırmanın ilgili olduğu söz konusu dönemi ihtiva eden şeriyeye sicillerinde yer alan nikâh kayıtlarının yıllara göre dağılımını gösteren veriler tablo 1 ve şekil 1’ de görülmektedir.

Tablo 1. Nikâh Kaydı Dava Tarihlerinin Defterlere Göre Dağılımı

TARİH	1 NOLU DEFTER	2 NOLU DEFTER	TOPLAM
1558	2	0	2
1562	35	0	35
1563	286	0	286
1564	116	0	116
1570	0	4	4
1571	0	10	10
1582	0	1	1
TARİHİ YAZILMAYAN	252	8	260
YILI BELLİ OLMAYAN	2	0	2

⁸⁶ Rayna R. Reiter, **Kadın Antropolojisi**, 2.bs., Dipnot yay., Ankara, 2016, s.54

⁸⁷ Aydın, **a.g.e.**, s. 23

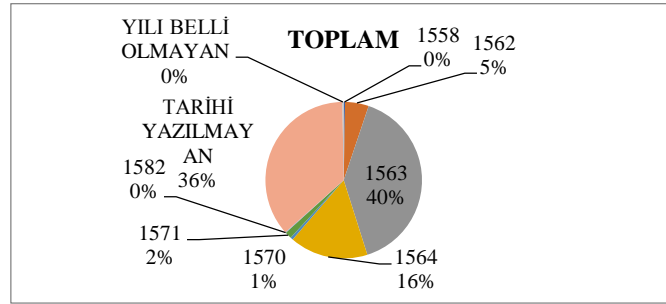
⁸⁸ Cevat Özkaya, Celalettin Vatandaş, “Evlilik ve Aile”, **Türkiye’de Aile, Ailenin Yapısal Özellikleri, İşlevleri ve Değişimi**, Sekam yay., İstanbul, 2011, s. 45

⁸⁹ **a.g.e.**, s. 151

⁹⁰ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, Tarih Vakfı Yurt Yay., 8.bs., İstanbul, 2014, s.129

⁹¹ KŞS 2 / 86-1, 158- 4, 198- 7, 205- 1, 205- 2, 205- 3, 205- 4, 205- 5, 205- 6, 205- 7, 205- 8, 206-1, 243-1, 243-2, 243-3, 243- 4, 243- 5, 243- 6, 243- 7, 243- 8, 244-1, 262- 1, 272- 1, 309- 1.

Şekil 1. Nikâh Kaydı Dava Tarihlerinin Toplam Yüzde Dağılımı

1543 yılında yayınlanan bir fermandan nikâh akitlerinin şer' iyye defterlerine kaydedileceği bildirilmiştir.⁹² 1 nolu defter Konya'ya ait en eski defterdir. Nikâh kayıtları en az 20 yıl sonrasında başlamaktadır. Bu kayıtların özellikle bu yıllarda çok sayıda olması ilgi çekicidir. Dolayısıyla daha sonra Konya ile ilgili çalışmalarda bu şekilde bu dönemdeki kadar çok sayıldığı kayda rastlandığına dair bilgiye ulaşılmamıştır. Nitekim 1455- 1485 yılını kapsayan Bursa' ya ait kayıtlarda bini aşkın nikâh akitine rastlanmıştır.⁹³ Dolayısıyla 1 nolu defterdeki 686 kayıt ve bunların belli tarihlerde yoğunlaşması önemli ve ilgi çekicidir. Çünkü defter tıpkı nikâh akitlerinin kaydedildiği bir defter durumundadır. Bu kayıtlar ya hiç kayıt yapılmayan yıllara ait yada az kayıt alınan tarihlerde gerçekleşmiştir. Aslında bu durum insanların devlete gelip nikâh yaptırdığını göstermektedir. İlgili dönemde Avrupa'da muadil durumlarda insanların hak arayışlarının bile kısıtlı olduğu düşünüldüğünde Osmanlı da gerek kendisi gerek vekil aracılığıyla insanların köyden ve şehirden gelerek nikâh akitlerini mahkemeye tescil ettirmeleri hem devletin hem de toplumun aileye daha kurulurken bile önem ve değer verdiğinin ispatıdır. Ayrıca nikah ve onun kayda geçmesiyle birlikte kadın haklarının devletçe korunduğu gözlemlenmektedir. Bu anlamda bu veriler içerikleri ile birçok açıdan yorum ve değerlendirmeler içermektedir.

Osmanlıda nikâhı kadılar ya da naibler kıyardı. Eğer ikisi de yoksa mahalle imamı kıyardı. İmamların kıydığı nikâh için yetkili makamlardan nikâh olabileceğine dair izinname gerekli idi.⁹⁴ İncelenen defterde 2 adet izinname verildiğine dair kayıt mevcuttur. Yeni Mahalle de geçen bir nikâh kaydında tarafların evlenebilmesi için kıza beş yüz akça mehr-i mü'eccel verilmek üzere izin kağıdı verildiğine dair bilgi bulunmaktadır.⁹⁵ Yine Sırçalı Mahallesi'nden Hüsna bint-i 'Abdullah ile Bilâl bin 'Abdullah'ın da evlenebilmeleri için nikâh izni verildiğine dair kayıt vardır.⁹⁶ Buradan anlaşılmaktadır ki bu nikâhı mahalle imamı kıyacaktı. Çünkü imamın nikâh kıyabilmesi için izin

⁹² Kurt, a.g.e., s. 43

⁹³ Kurt, a.g.e., s. 43

⁹⁴ Kurt, a.g.e., s. 43

⁹⁵ KŞS 1/ 46- 14

⁹⁶ KŞS1/ 59- 12

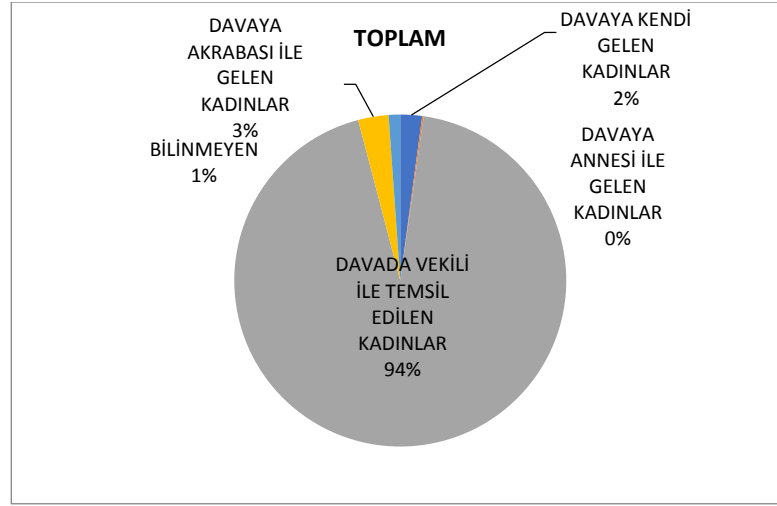
kâğıdı gerekmektedir. Aynı zamanda izinnameyi boşanmış eşlerin de tekrar evlenebilmeleri için almaları mecburiydi. Bu iddet döneminde geçersiz evlilik yapanları engellemek içindi.⁹⁷

Nikâh kayıtlarından ilgili dönemde kadınların da mahkemeye bizzat gelerek nikâh akitleri esnasında buldukları tespit edilmiştir. Tablo 2 'de mahkemeye başvuran kadınların defterlere göre dağılımını içermektedir. Ayrıca şekil 2' de toplam sayının yüzde dağılımı verilmiştir. **Tablo 2. Mahkemeye Başvuran Kadınların Defterlere Göre Sayısı**

	DEFTERLERE GÖRE		
	1 NOLU DEFTER	2 NOLU DEFTER	TOPLAM
DAVAYA KENDİ GELEN KADINLAR	12	3	15
DAVAYA ANNESİ İLE GELEN KADINLAR	1	0	1
DAVADA VEKİLİ İLE TEMSİL EDİLEN KADINLAR	651	14	665
DAVAYA AKRABASI İLE GELEN KADINLAR	20	1	21
BİLİNMEYEN	4	4	8

Şekil 2. Mahkemeye Başvuran Kadınların Toplam Yüzdeleri

⁹⁷ Kurt, a.g.e., s.43

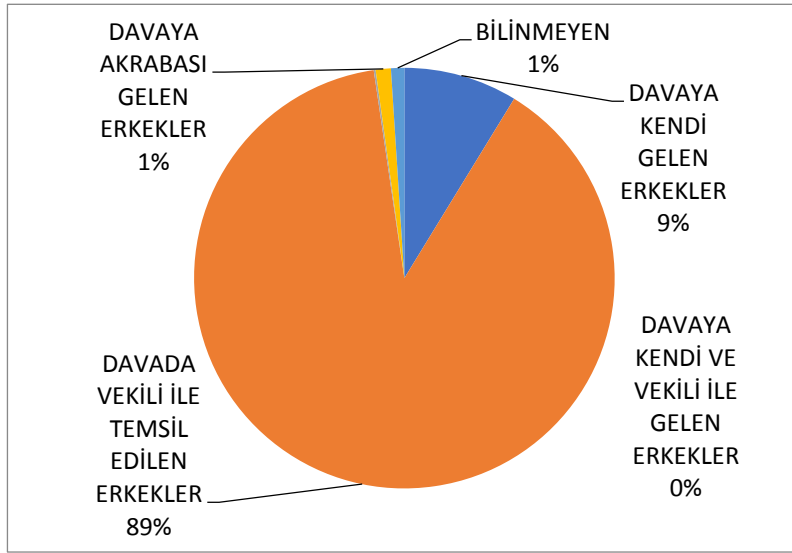
İlgili dönemde davaya kendi gelerek nikâh akdi yapan kadınlar tüm nikâh kayıtları içerisinde %2' ye tekabül etmektedir. Yine bir davada kadının annesi ile mahkemede olduğu tespit edilmiştir. Tüm nikâh kayıtları içerisinde %94 oranla kadının vekil ile nikâh akdi gerçekleşmiştir. Bu anlamda vekille mahkemede temsilin yaygın olduğu görülmektedir.

Kadınlar gibi erkeklerinde defterlere göre mahkemede temsillerinde nasıl bir tercihte buldukları tablo 3' te ve toplam sayının yüzde dağılımı şekil 3' te gösterilmiştir.

Tablo 3. Mahkemeye Başvuran Erkeklerin Defterlere Göre Dağılımı

	DEFTERLERE GÖRE		
	1 NOLU DEFTER	2 NOLU DEFTER	TOPLAM
DAVAYA KENDİ GELEN ERKEKLER	60	6	66
DAVADA VEKİLİ İLE TEMSİL EDİLEN ERKEKLER	610	11	621
DAVAYA KENDİ VE VEKİLİ İLE GELEN ERKEKLER	1	0	1
DAVAYA AKRABASI GELEN ERKEKLER	8	2	10
BİLİNMEYEN	7	5	12

Şekil 3. Mahkemeye Başvuran Erkeklerin Toplam Yüzde Dağılımı

İlgili dönemde davaya kendi gelen erkeklerin %9 olduğu vekil ile temsil edilen erkeklerin ise tüm nikâh kayıtları içerisinde %89 ile temsil edildiği tespit edilmiştir.

Son olarak hem kadınların hem de erkeklerin mahkemede temsil durumunu gösteren tablo 4 oluşturulmuştur.

Tablo 4. Mahkemeye Başvuran Erkeklerin Kadınların Mahkemede Temsil Edilmesine Göre Dağılımı

	KADINLARIN MAHKEMEDE TEMSİL EDİLME DURUMUNA GÖRE			
	MAHKEMEYE GELEN KADINLAR	MAHKEMEDE VEKİLİ İLE TEMSİL EDİLEN KADINLAR	MAHKEMEDE AKRABASI İLE TEMSİL EDİLEN KADINLAR	BİLİNMEYENLER
DAVAYA KENDİ GELEN ERKEKLER	4	7	55	1
DAVADA VEKİLİ İLE TEMSİL EDİLEN ERKEKLER	7	604	10	0
DAVAYA KENDİ VE VEKİLİ İLE GELEN ERKEKLER	0	1	0	0
DAVAYA AKRABASI GELEN ERKEKLER	0	1	4	0
BİLİNMEYEN	2	0	0	10

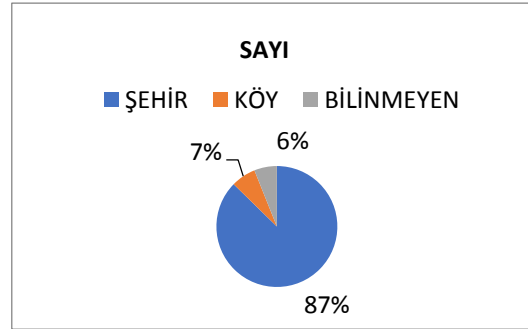
İlgili dönemde nikâhına kendi gelen kadınların, nikâhına kendi gelen erkeklerin dörtte birine yakın bir oran olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen davalarda erkekler gibi kadınlarında mahkemede %99 oranında mahkemede vekille de olsa temsil edildiği görülmüştür. Bu oran aile ve nikahla ilgili kadının hukuki alanda erkekle aynı oranda temsil edildiğini göstermiştir. Hem kadınların hem de erkeklerin vekillik kurumundan yararlandığı görülmüştür.

İlgili dönemde insanlar ya şehirlerden ya da köylerden mahkemeye başvurulardı. Bu bağlamda nikâh kayıtları ışığında tablo ve şekiller oluşturulmuştur. İlk olarak yerleşim birimine göre nikah kaydı sayısı tablo 5’te gösterilmiştir. yine şekil 4’ te yüzde dağılımı oluşturulmuştur.

Tablo 5. Yerleşim Birimlerinin Sayısı

YERLEŞİM BİRİMİ	DAVA SAYISI
ŞEHİR	620
KÖY	47
BİLİNMEYEN	43

Şekil 4. Yerleşim Birimlerinin Yüzde Dağılımı

İlgili dönemde nikâh akdi yaptırmak isteyen şehirli insanların 620 kayıtlı, %87 oranında mahkemeye başvurduğu tespit edilmiştir. Köyde yaşayanların ise 47 dava ile %7 oranında mahkemeyi tercih ettikleri görülmüştür. Bu oran şehirli insanların mahkemelere daha kısa zamanda ulaşabildiklerini, ilgili dönemde köyden gelip gitmenin zorluğu, masrafı ve zaman açısından uzun olması mahkemelere başvuruyu etkilediğini düşünmekteyiz. Diğer taraftan şehirli ailelerin bu konuda daha bilgili ve tecrübeli olabilecekleri ihtimalinin de şehirden gelen kayıtların çok olmasını etkilemiştir denilebilmektedir.

Davalardan mahkemede temsil edilme durumunun yerleşim birimine görede nasıl olduğu tespit edilebilmektedir. Tablo 6’ da erkekleri, tablo 7’ de kadınların durumları tespit edilmiştir.

Tablo 6. Mahkemeye Başvuran Erkeklerin Yerleşim Birimine Göre Dağılımı

	YERLEŞİM BİRİMİNE GÖRE	
	ŞEHİR	KÖY
DAVAYA KENDİ GELEN ERKEKLER	56	2
DAVADA VEKİLİ İLE TEMSİL EDİLEN ERKEKLER	571	24
DAVAYA KENDİ VE VEKİLİ İLE GELEN ERKEKLER	1	0
DAVAYA AKRABASI GELEN ERKEKLER	2	8
BİLİNMEYEN	1	4

Tablo 7. Mahkemeye Başvuran Kadınların Yerleşim Birimine Göre Dağılımı

	YERLEŞİM BİRİMİNE GÖRE	
	ŞEHİR	KÖY
DAVAYA KENDİ GELEN KADINLAR	13	2
DAVAYA ANNESİ İLE GELEN KADINLAR	0	0
DAVADA VEKİLİ İLE TEMSİL EDİLEN KADINLAR	611	24
DAVAYA AKRABASI İLE GELEN KADINLAR	5	10
BİLİNMEYEN	1	0

Bu iki tabloda da nikâh akdinde vekil kullananların sayısı diğer durumlardan açık farkla daha fazladır. Her iki tabloda da nikâhına bizzat gelen şehirli erkek ve kadınların sayısı daha fazladır. Bu durumda yine şehirli insanların mahkemelere daha kısa zamanda ulaşabildiklerini, ilgili dönemde köyden gelip gitmenin zorluğu, masrafı ve zaman açısından uzun olması mahkemelere başvuruyu etkilediğini düşünmekteyiz. Özellikle şehirden gelen kadınların dava sayısına baktığımızda köylü kadınlara göre, ister vekille olsun ister bizzat kendi olsun, bu konuda daha cesaretli oldukları şeklinde de yorumlanabilir. Bununla birlikte köy- kent arasındaki toplumsal denetimin farklı işleminin sonucu olarak köyde kadınların iş gücüne katılımının daha çok olması da kadınların mahkemeye katılımını etkilemiştir.

Kayıtlarda geçen nikah kayıtlarından kadınların medeni durumu ile ilgili bilgilerde mevcuttur. Bekar, dul, nişandan ayrılan ve medeni durumu bilinmeyenlerin dava sayıları tablo 8’de tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Kadınların Medeni Durumuna Göre Sayıları

	KADININ MEDENİ DURUMU			
	BEKAR	DUL	NİŞANDAN AYRILAN	BİLİNMEYEN
DAVA SAYISI	25	15	2	662

Bazı davalarda kızın bakire ya da dul olduğu da belirtilmiştir. Bu konuda ilginç bir davada da dul olduğu sanılan bir kadın evlenmek üzereyken başka biriyle nikâhlı olduğu ortaya çıkmış, gerçek kocası iki altın karşılığında davadan vazgeçmiştir. Kadının evlenmek üzere olduğu adama yedi altın borcu olduğu da kayıtlarda geçmektedir.⁹⁸ Muhtemelen ilk koca ile ayrı yaşamaktaydı. Boşanmada resmi kayıtlara geçmediği için ilk koca bu durumu kullanarak para istedi. İkinci koca olacak kişide kadına borç para vererek onunla iletişimini sıklaştırmış ve işi evliliğe kadar götürmüştür. Kadının medeni durumunun yerleşim birimine göre tespit edebildiğimiz davalardan tablo 9 oluşturulmuştur.

Tablo 9. Yerleşim Biriminin Kadının Medeni Durumuna Göre Dağılımı

YERLEŞİM BİRİMİ	KADININ MEDENİ DURUMU			
	BAKİRE	DUL	NİŞANDAN AYRILAN	BİLİNMEYEN
ŞEHİR	21	10	0	592
KÖY	3	0	0	37
BİLİNMEYEN	1	5	2	33

Bu tablodan gelen verilerde yine şehirli ailelerin mahkemeye başvurmada sayı olarak daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bekar kızların nikahlarını resmi kayıtlara geçirme isteklerinin daha fazla olduğu ve özellikle şehirli kızların sayı olarak daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Belki de şehirde mahkemeye gitme bilgi ve tecrübesinin daha fazla olması da bu sayıyı etkilemiştir.

⁹⁸ KŞS 2/ 243-2

İlgili dönemde de davada temsil edilebilen kadınların medeni durumunu anlayabilmek için tablo 10 oluşturulmuştur.

Tablo 10. Mahkemeye Başvuran Kadınların Medeni Duruma Göre Dağılımı

	MEDENİ DURUM			
	BAKİRE	DUL	NİŞANDAN AYRILAN	BİLİNMEYEN
DAVAYA KENDİ GELEN KADINLAR	0	1	0	11
DAVAYA ANNESİ İLE GELEN KADINLAR	0	0	1	0
DAVADA VEKİLİ İLE TEMSİL EDİLEN KADINLAR	22	11	1	628
DAVAYA AKRABASI İLE GELEN KADINLAR	2	0	0	16
BİLİNMEYEN	0	3	0	7

Tablo 9 ve tablo 10' u birlikte değerlendirdiğimizde şehirde yaşayan bakire kızların mahkemeye nikâh akdi için başvurmasının diğer durumlar arasından en fazla sayıda olduğu tespit edilmiştir. Şehirli bekâr kızların hepsinin vekil kullanması da ilgili dönemde vekilliğin yaygın olarak tercih edildiğini göstermektedir. Nikâh akdine bizzat kendisi gelen dulların sayısı ise bir tanedir. Bu bir davada da kadının iddet döneminde olduğu tespit edilince nikâhın bu süreçten sonra kıyılacağına hükmedilmiştir.

Bazı nikâh kayıtlarında nikâhın şarta bağlanarak kıyıldığını tespit etmekteyiz. Bu şartlar İslam hukukunda geçerli görülmemekle birlikte kadın ayrılmak istediğinde mahkemenin yolunu açmıştır. Hanefî mezhebine göre kadının boşanmayı talep etmesinin gerekçeleri daha sınırlıdır. Bu anlamda nikâhta şart sunularak kadına böyle bir hak tanınması önemlidir.

Şartlı nikâh kayıtları özellikle Anadolu ve Rumeli defterlerinde nadiren karşımıza çıkmaktadır.⁹⁹ Bizim de yaptığımız çalışmada nikâh şarta bağlanarak kıyıldığı 6 tane dava tespit edilmiştir. Topraklık Mahallesi'nden Hüsna ile Hasan'ın nikâhı Hüsna' yı şehirden rızası olmadan başka bir yere gitmemek şartıyla kıyılmıştır.¹⁰⁰ Diğer bir davada Ayşe' nin nikâhı damadın onu köye alıp gitmemesi şartıyla kıyılmıştır.¹⁰¹ Ördek'in nikâhı için konulan

⁹⁹ Aydın, a.g.e., s. 76

¹⁰⁰ KŞS 1 / 35- 2

¹⁰¹ KŞS 1 / 41- 25

şart ise “Türbe Mahallesi’nde oturmaları ve kızı alıp başka bir yere gitmeye” bu şart üzere nikâh olundu” ibaresi eklenerek kıyılmıştır.¹⁰² Bir başka evlilik şartı ise, Aynedâr Mahallesi’nden ‘Ayşe ile Yusuf’un evliliğinde tespit edilmiştir. Köye alıp giderse 1.000 akça vermeyi garanti etmesi şartı getirilmiştir.¹⁰³ Bir diğer şartlı nikâh kaydı ise cariye nikâhında görülmektedir. İkisi de köle olan Deber ile Kanber, Kanber’in Deber’i efendisinin evinden alıp gitmemek şartıyla nikâhları kıyılmıştır.¹⁰⁴ Bu şekilde nikâhın şarta bağlanmasının sebebi davalardan tespit edilememektedir. Mısır’da geçen nikâh davalarında özellikle zengin kadınların evlenirken kocalarının tek eşli kalmalarını şart koştukları nikâh uygulamaları mevcuttur. Bu anlamda nikâhta şartın koşulmasının bir sebebinin kadının zengin olması ve bu şartı ileri sürmesini ön görebiliriz. Nitekim davalardan iki tanesinde¹⁰⁵ mehir miktarının ortalama miktardan yüksek olduğunu tespit etmekteyiz. Yapılan diğer çalışmalarda mehir miktarlarının zengin aile kızlarında daha yüksek belirlendiği dikkatimizi çekmektedir.

İlginç örneklerden biri de eşiyile tekrar evlenmek isteyen Paşa isimli kadın, eşinin rızası olmadan kendisini şehre alıp gitmemesi şartıyla evlenmiştir.¹⁰⁶ Sarayönü Köyünde gerçekleşen olayda kocası Paşa’yı şehre götürecektense, boşama yetkisinin karısında olmasına razı olarak nikâh kıydırmıştır.¹⁰⁷ Bu dava hem nikâhta sunduğu şart ile hem de boşama yetkisinin kadına verilmesi açısından ilginç ve önemlidir. Diğer bir kayıttan ise, Yusuf eşi Ayşe’yi şehirden Ayşe’nin rızası dışında alıp gitmemek şartıyla evlenmiş, eğer alıp gidecek olursa üç talâk ile boş olacağına razı olmuştur.¹⁰⁸

Şartlı nikâhla ilgili dava kayıtlarında özellikle “kadının rızası alınmadan” şeklindeki şart koşulları dikkat çekicidir. Sadece bir davada kadının dul olduğu da göz önüne alınırsa evliliğin devamında kadının söz hakkı olduğunu da değerlendirebiliriz. Bu olaylardan hareketle Osmanlı kadınının ilgili dönemde Avrupa’daki hemcinslerine göre çok daha fazla hakka sahip oldukları söylenebilir.

Dul olan kadınların tekrar nikâhlanmaları halinde mahkeme iddet suresini tamamlamış olmasına dikkat etmiştir. Bu nikâhın sıhhati için gerekli bir durumdur. Bir davada Burçoğlu mahallesinden Fâtıma ve Hasan’ın şahitlerin huzurunda 1.800 akça mehr-i mü’eccel olmak üzere nikâhları yapılmış, belgenin sonunda “iddeti tamam olmamağın te’hir olundu” ibaresi eklenmiştir.

¹⁰² KŞS 1 / 48- 4

¹⁰³ KŞS 1 / 56-19

¹⁰⁴ KŞS 1 / 65-16

¹⁰⁵ KŞS 1/ 56- 17, 57- 4

¹⁰⁶ KŞS 1 / 56-17

¹⁰⁷ KŞS 1 / 57- 4

¹⁰⁸ KŞS 1 / 138- 4

Bekleme süresinin dolmadığı için nikâh ertelenmiştir.¹⁰⁹ Gülbahar adlı kişi ise boşandıktan sonra bir başkası ile nikâh için üç hayz gördüğüne yemin ederek evlenmiştir.¹¹⁰ Mücellid Mahallesinden İslim adlı kadın üç hayz gördüğüne dair yemin ederek Ferhat ile evlenmiştir.¹¹¹ Bir başka davada Kumru Hanım, Şahkulu adlı kişiyle evlenebilmek için, kocasının onu boşadığına dair şahitler getirmiştir.¹¹² Oruç adlı kişi de eşi Hatun'u, beş aydır boşadığını mahkemede söylemiş ve bundan sonra Hatun İmirzâ ile evlenebilmiştir.¹¹³ Bu davalardan boşanan kadınların iddet sürelerini doldurduktan sonra yeni biriyle evlenebildiklerini, bunun içinde bazen mücadele vermişlerdir.

Defterlerde ergin olmayan kızın velisi tarafından evlendirdiği ile ilgilide 4 kayıt bulunmuştur.¹¹⁴ Mezhepler babanın küçük kızını evlendirebileceğinde birleşmişlerdir. Hanefi mezhebi buna ilaveten baba dışında da bir kişinin yaşı küçük bir kızı evlendirebileceğini fakat kızın akıl baliğ olunca nikâhtan vazgeçebileceğini söylemişlerdir.¹¹⁵ Bizim çalışmamızdaki davaların bir tanesinde kız baba tarafından evlendirilmiştir. Diğer davalarda ise amca ve kuzenin velayeten nikâh kıydırdığı tespit edilmiştir. Fakat bu davalarda bahsedilen şartla ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Örnek verecek olursak; “Pîr Ahmed ölen kardeşi İbrahim'in küçük kızı Selîme'yi küçük oğlu Mehmed'e 2.000 akça mehr-i mu'accel ve 4.000 akça mehr-i mü'eccel olmak üzere velayeten nikâh ettim” demiştir.¹¹⁶

Nikâh kayıtlarını incelerken bazı ilginç münferit kayıtlara da rastlanmıştır. Bir davada bir kadın yolda kendisini taciz eden adamı önce şikâyet etmiş, mahkemede bunu ispatlayamayınca kadından yemin alınmıştır. Daha sonra kadın aynı adamla nikâh için mahkemede bin akçe mehr-i müeccel karşılığında nikâhlanmıştır.¹¹⁷ Bu kayıтта kadının başta rahatsız olmasına rağmen daha sonra tespit edilemeyen bir sebepten nikaha razı olmuştur. Fakat daha sonra evlenmiş bile olsa kendisini rahatsız eden birisini mahkemeye şikâyet edebilmesi önemlidir. Başka bir davada ise damat adayı gelin için benim nikâhlım değildir, eğer nikâhlım ise boş olsun diyerek boşanmayı mahkemeye tescil etmiştir. Gelinin babası da kızım nikâhlı değildir diyerek tescili onaylamıştır.¹¹⁸ Bu davanın seyrinde de damadın tamamen bir kurtulma

¹⁰⁹ KŞS 1/ 37- 9

¹¹⁰ KŞS 1/ 37- 11

¹¹¹ KŞS 1/ 59- 19

¹¹² KŞS1/ 59- 9

¹¹³ KŞS1/ 59- 11

¹¹⁴ KŞS 1/ 38- 16, 39- 19, 53- 18, 60- 13

¹¹⁵ H. İbrahim Acar, “ İslâm Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi” **Dini Araştırmalar**, C. 4, S. 8, 2003, ss. 125-133

¹¹⁶ KŞS 1 / 38-16.

¹¹⁷ KŞS 1/ 188- 2

¹¹⁸ KŞS 1/ 215-8

çabasıyla her ne şekilde olursa olsun herhangi bir bağım yoktur diyerek mahkemeye tescil ettirmiştir. Kızın babasının da bu durumu onaylayıp tescil ettirmesi kızın daha sonraki taliplerinin yolunu açmıştır.

Nikah kayıtlarının sayıca çok olmasında birçok konuda bilgi edinebilme olanağı sunmuştur. Bu konulardan biride mehirdir.

2.4. Mehir

Nikâh akdi ile toplumsal kabul alan ve yasal olarak tanınan evlilik, birtakım sosyo-kültürel kültürel ve ekonomik yükümlülükler getirir. Bu yükümlülüklerden biri de erkeğin evlenirken kadına ödediği mal, eşya ya da bir meblağ olan mehir uygulamalarıdır.¹¹⁹

Osmanlı Devletin de İslami hukuk sistemi; kurumların, sosyal etkinliklerin, ferdi davranışların düzenlenmesinde uygulanıyordu.¹²⁰ Mehir de bu sistem içerisinde formlaşan bir olgudur.

Sözlükte, evlenen kadına verilen her türlü maddi değer anlamına gelen mehir, ücret, nikâh bedeli, evlilik teminatı, menfaat karşılığı, yaşam garantisi, aşk bedeli, muhabbet ve şefkat bedeli gibi anlamlara gelmektedir.¹²¹ Fıkhi bir terim olarak ise evlenen kadının nikâh akdinin sonucu olarak evlendiği kişiden almaya hak kazandığı ve kocanın da vermek zorunda olduğu bedeldir. Bu bedel her türlü menkul, mal ya da kadının faydalanacağı menfaatlerdir.¹²²

Mehir ödeme zamanı ve miktarı bakımından çeşitli kısımlara ayrılır. Ödeme şekli ile peşin olarak ödenen (Mehr-i Muaccel) ve ertelenerek ödenen (Mehr-i Müeccel) mehir diye iki kısma ayrılır.

Nikâh akdi esnasında tamamının ya da bir kısmının peşin olarak ödenmesi kararlaştırılan mehir, mehr-i muaccel'dir. O dönemin örf ve adeti esas alınarak bir ödeme zamanı belirlenir. Ertelenen kısım ile peşin ödenecek kısım eşit olmak zorunda değildir.¹²³

Tamamı ya da bir kısmının ödeme zamanı, ertelenmiş ya da belli bir vakitte ödeneceği hususunda karar alınmış olan ve vadeden önce talep edilmeyen mehire, mehr-i müeccel denir.¹²⁴

¹¹⁹ Erten, **a.g.e.**, s.73

¹²⁰ Kazıcı, **a.g.e.**, s. 172- 173

¹²¹ Selahattin Tuz, **Sosyal Değişmeler Karşısında İslam Aile Hukukunda Mehir ve Fonksiyonları**, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan, 2018, s. 23

¹²² Tuz, **a.g.e.**, s. 23

¹²³ Hilal Hanay, **İslam Aile Hukukunda Evliliğin Mali Hükümleri Ve Modern Hukuktaki Durum**, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 2017, s. 86

¹²⁴ Hanay, **a.g.e.**, s. 87

Miktarına göre ise yine iki kısma ayrılır. Tarafların nikâh akdi esnasında belirledikleri ve üzerinde anlaşma sağladıkları mehre “Meh-r-i Müsemma” diye tanımlanır. Bazı durumlarda mehrin miktarı konusunda anlaşma sağlanamaması ya da üzerinde anlaşma sağlanan bir mehrin bir sebepten dolayı hükümsüz olması durumları ile karşılaşılabılır. Bu durumlarda kadına; kişisel özellikleri, ekonomik durumu ve sosyal çevrede itibarı olan babası tarafından akrabası olan kadınların mehirleri gibi bir mehr miktarı belirlenir. Bu şekildeki mehre, mehr-i misil denir.¹²⁵

Erkeğin evlenirken İslam da olduğu gibi bizzat kıza verdiği mehr ya da diğer dinlerde olan başlık parası gibi kızın ailesine bir meblağ verilmesi uygulamaları birçok kültürde yer almıştır. Yahudilikten Süryaniliğe, Yunan kültüründen Hint kültürüne kadar birçok toplum kadim dönemden itibaren bu tür uygulamaları barındırmaktadır.

Yahudilikte akraba olmayan iki kişinin şahitliğinde nikâh ile yerine getirilen nikâh akdi merasimi sırasında erkek eşini her yönden koruyacağına söz verip, boşanma ya da ölüm hallerinde belli bir miktar meblağı ödemeyi kabul eder. Tevrat'ta bu ödeme ‘*mohar*’ olarak isimlendirilmiştir.¹²⁶

Nikâh akdinin kilisede yapıldığı Hristiyanlıkta ise erkeğin ödemesinin aksine gelin tarafı damada bir ödeme yapar. ‘*Drahoma*’ diye isimlendirilen ödeme gelinin ailesinden damadın ailesine yeni ev kurma için ödenene para veya maldır.¹²⁷

Antik kültürlerden olan Roma ve Atina’da ise erkek kadına ya da kadının ailesine bir ödeme yapmaktaydı. Aynı şekilde kızın ailesi de erkeğe bir ödeme yapmaktaydı. Bu ödeme, kızın erkeğin mülkü haline gelmemesi içindi. Bundan dolayı evliliğin bitmesi durumunda kadın ile birlikte damada ödenen bu meblağı, damat geri vermekteydi.¹²⁸

İslamiyet öncesi cahiliye Araplarında mehr, kızın babasına ödenen bir bedeldi. Bu anlamda kadın bir mal gibi değerlendirilmekte, ölüm sebebiyle biten evlilikte kadın erkeğin mirasçılarında kalmakta, onlarda ya kadınla evlenmekte ya da bir başkasına satmaktaydılar. Yine o dönemde mehirsiz bir nikâh uygun görülmediği, mehrin kadının hür olduğuna bir delil kabul edilmekteydi. Yine o dönemde mehr, kadının şeref ve asalet göstergesi olarak algılanmaktaydı.¹²⁹ Türklerde mehr uygulaması ise İslamiyet’in kabulünden önce ve sonra

¹²⁵ Tuz, a.g.e., s. 28

¹²⁶ Süleyman Nuri Dede, **Nikahta Mehr Akit İlişkisi**, Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2018, s. 47

¹²⁷ Dede, a.g.e., s. 48

¹²⁸ Dede, a.g.e., s. 49

¹²⁹ Adnan Demircan, “Cahiliyye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”, **Diyanet İlmî Dergisi**, C. 49, S. 3, s.31

olmak üzere iki farklı uygulama görülmüştür. İslamiyet'ten önce birçok kültür ve dinden etkilenen Türklerde yaygın olarak '*kalın*' ismi verilen bir uygulama vardı. Günümüzdeki başlık parası benzeri bir uygulama idi. Erkeğin ailesi kızın babasına mali ve sosyal durumuna göre bir meblağ ödemekteydi. İslamiyet'le birlikte '*kalın*' uygulaması yerini mehire bıraktı.¹³⁰ Ama yine de Eski Türkler de uygulaması olan '*kalın*' uygulaması da toplumda yaygındı. Fakat mehir daha çok hukuki '*kalın*'ın ise daha sosyal bir uygulama olarak kabul edildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır.¹³¹

Günümüzde ise 1926 medeni hukukuyla İslam hukuku tamamen kaldırılmıştır. Mehir hukuki bir temeli olmamasına rağmen toplumda halen devam etmektedir.

Osmanlı döneminde ise mehir uygulamaları daha önceki '*kalın*' ya da '*Drahoma*' ve '*başlık*' gibi değildir. Osmanlı Devleti uygulamalarını İslam hukukuna göre düzenliyordu. Hanefi mezhebinin görüşlerine göre hüküm veriyordu. Bu yüzden Osmanlıda mehir davalarında da bu mezhebin mehir ile ilgili görüşleri dikkate alınarak davalar karara bağlanmıştır. Aile hukukunda da yine bu kurallar geçerliydi. Mehir de bu sistem içinde uygulanıyordu. Bu sebeple mehir toplumda hukuki karşılığı olan ve önemsenen bir uygulamaydı.

Bazı davalarda geçen miktar hem evlilik bittiği için ödenmesi gereken mehir bedelini hem nafaka miktarlarını hem de kadına ölen eşinden kalan mirası hissesini belirtmektedir. Bu yüzden bu tür davalarda geçen miktarlardan mehir için kesin bir veri elde etmek mümkün gözükmemektedir. Bunun dışında mehir davaları ve nikâh akitlerinin yazıldığı davalarda mehirle ilgili bilgilere ulaşmak mümkündür. Çalışmamızın verilerini oluşturan 1 nolu defterde yaklaşık 700'e yakın nikâh kaydı olması, o dönemin mehir ile ilgili bilgilere ulaşmamızı da sağlamaktadır.

İlk olarak mehrin ilgili dönemde cinsi üzerinden bir tablo oluşturduk. Tablo 11 de mehrin cinsine göre dava sayısını gösterdik.

¹³⁰ Veysel Gürhan, "Şer'iyye Sicillerine Göre Mardin'de Ailenin Sosyal Ve Ekonomik Durumu" (M. 1689- 1750)", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C. 7, S. 2, 2018 s. 1297

¹³¹ Dede, a.g.e., s. 52

Tablo 11. Mehrin Cinsine Göre Dağılımı

MEHRİN CİNSİNE GÖRE	TOPLAM
AKÇE	660
DİRHEM	2
ALTIN	20
TAŞINMAZ	7
BİLİNMEYEN	2

Bazı davalarda mehrin miktarı belirtilmemiş olsa da mehr miktarlarının net bir şekilde yazıldığı davalar da vardır. Mehrin cinsi; bazı davalarda akçe, altın ve dirhem olarak nakit para şeklinde, bazı davalarda gayri menkul, bazı davalarda küçük ve büyük baş hayvan ve bazı davalarda ise giyim ve ev eşyaları olarak (ev, bağ, inek, koyun, kaftan, kilim, tencere, bakraç vb.) belirlenmiştir. %96 oranla akçe cinsinden mehrin belirlenmesi yaygın olduğu tespit edilmiştir. Bu da 660 davaya tekabül etmektedir. Taşınmazın mehr olarak verildiğine dair davalardan biri Meymuncuoğlu Mahallesi'nden Ahmed beş puşta bağı mehr olarak verip Hatûn ile evlenmiştir.¹³² Yine Cüllahistan Mahallesi'nden Hamza yedi puşta bağı mehr-i mu'accel vererek evlenmiştir.¹³³ Çalışmamızda leğen, kilim, kaftan, gümüş küpe ve alaca yorgan gibi birtakım eşyaların mehr olarak verildiği gözlemlenmiştir.¹³⁴

Gümüş ve altın cinsinden de verildiğine dair tespit edilen kayıtlarda 12 dirhem ve 40 dirhem mehr verilmiştir.¹³⁵ Altın olarak mehr miktarı ise en az 2 altın, en fazla ise 200 altın¹³⁶ olarak belirtilmiştir.¹³⁷ Defterdeki bir adet kayıta ise 6 filori mehr alındığına dair bilgi tespit edilmiştir.¹³⁸

İlgili dönemde kadınların mahkemede temsil edilme durumlarında mehr olarak ne verildiği kayıtlardan incelenmiş ve tablo 12 oluşturulmuştur.

¹³² KŞS 1 / 47-8

¹³³ KŞS 1 / 49-11

¹³⁴ KŞS 1 / 60-14, 62- 7, 62- 10

¹³⁵ KŞS 1 / 46-19, 49-21.

¹³⁶ KŞS 1 / 59-1, 65-12, 50-3

¹³⁷ Kurt, a.g.e.,s. 44

¹³⁸ KŞS 1 / 60- 20

Tablo 12. Mahkemeye Başvuran Kadınların Mehir Cinsine Göre Dağılımı

	AKÇE	ALTIN	DİRHEM	TAŞINMAZ MAL
DAVAYA KENDİ GELEN KADINLAR	12	0	0	0
DAVAYA ANNESİ İLE GELEN KADINLAR	1	0	0	0
DAVADA VEKİLİ İLE TEMSİL EDİLEN KADINLAR	643	19	2	6
DAVAYA AKRABASI İLE GELEN KADINLAR	17	1	0	1
BİLİNMEYEN	10	0	0	

Tablo 12' ye göre davaya bizzat gelmiş kadınların mehrinin yaygın olan akçe cinsinden verilmiştir. Kadının vekille temsil edildiği davalarda da mehrin akçe cinsinden verilmesi tercih edilmiştir. Altın ve taşınmazın mehir olarak verildiği durumların kadının vekil ya da akrabası ile temsil edildiği davalarda görülmüştür.

Kayıtlarda yerleşim birimlerinin yazılması bize mehir cinsinin yerleşim birimine göre farklılık oluşturur mu sorusunu akla getirmiştir. Çünkü köy ve şehir hayatı birbirinden farklı dinamik ilişkileri olan yerlerdir. Bu anlamda tablo 13' te mehrin cinsinin yerleşim yerine göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 13. Mehrin Cinsine Göre Yerleşim Birimi Dağılımı

MEHRİN CİNSİNE GÖRE	YERLEŞİM BİRİMİNE GÖRE	
	ŞEHİR	KÖY
AKÇE	605	38
DİRHEM	1	0
ALTIN	20	0
TAŞINMAZ	3	0
BİLİNMEYEN	2	0

Altın ve taşınmazın mehir olarak verildiği durumlarda kadınların şehirli kadınlar olduğu görülmüştür. Dolayısıyla köylü kadınların mehirlerinin hep akçe cinsinden verilmesi yaygın bir durumdur. Belkide akçenin mehir olarak yaygın olmasının bir sebebi de nüfusun daha çok köylerde yaşaması ve o dönem akçenin para birimi olarak kullanılması köylü insanların mehir cinsi olarak akçeyi tercih etmeleri olarak düşünebiliriz.

Nikah ile ilgili kayıtlardan mehrin verilme zamanını da tespit edebiliyoruz. Tablo 14 ' te kadının mahkemede temsil edilme durumuna göre mehrin verilme zamanını gösteren dava sayısı verilmiştir.

Tablo 14. Mahkemeye Başvuran Kadınların Mehrin Verilme Şekline Göre Dağılımı

	MEHRİN VERİLME ŞEKLİ		
	MÜECCEL MEHİR	MUACCEL MEHİR	MÜECCEL MEHİR- MUACCEL MEHİR
DAVAYA KENDİ GELEN KADINLAR	12	0	0
DAVAYA ANNESİ İLE GELEN KADINLAR	1	0	0
DAVADA VEKİLİ İLE TEMSİL EDİLEN KADINLAR	656	0	7
DAVAYA AKRABASI İLE GELEN KADINLAR	17	0	5
BİLİNMEYEN	8	0	1

Bazı davalarda da hem mehr-i muaccel hem mehr-i müeccel şeklinde mehir miktarları belirlenmiştir. Çalışmamızda da 13 davada her iki mehir türünden de miktar kayıtlara geçmiştir.¹³⁹ Bu davaların hepsinde mehr-i müeccel olarak nakit para, mehr-i muacceli ise 7 davada nakit para diğer kalan davalarda ise taşınmaz mal ya da bazı eşyaların mehir olarak verildiğini tespit etmekteyiz. Bir davada da taşınmazın sadece mehri muaccel şeklinde belirlendiğini görmekteyiz.¹⁴⁰

Tablo 14 dikkat çeken diğer bir husus mehrin genellikle ertelenerek verilmiş olmasıdır. 13 davada mehrin bir kısmının hemen verildiği görülsede, bu kayıtlarda da belirlenen mehrin bir kısmının daha sonra verileceği tespit edilmiştir. Bu durum da toplumda mehrin bu şekilde yaygınlaştığını değerlendirebiliriz.

Mehrin verilmesi nikah esnasında yahut ta bir vadeye bağlı kalarak daha sonra verilmek üzere söz veriliyordu. Bir davada Mahtume adlı kadına mehri nikah esnasında

¹³⁹ KŞS 1/ 38- 16, 39-15, 43- 4, 45- 20, 49- 11, 53- 18, 59- 15, 60- 13, 60- 14, 62- 7

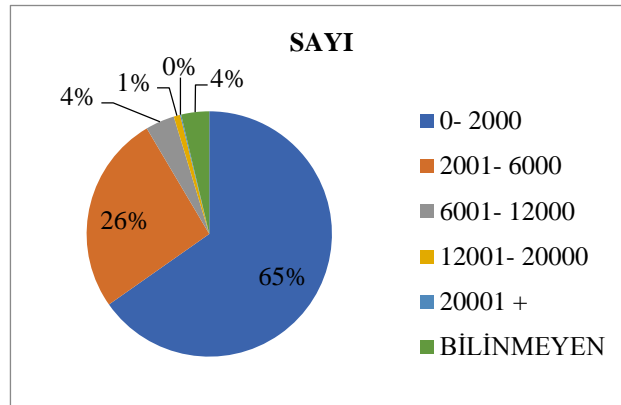
¹⁴⁰ KŞS 2 / 243- 4

verilmesi üzerine anlaşılması fakat kocası mehrini vermeyince kocasının kendisine borçlu olduğunu mahkemeye tescil ettirmiştir.¹⁴¹ Ayrıca Osmanlı hukukunda kadının mehr-i verilmiyorsa erkeğin evine gitmeme hakkı vardır.

Defterde herhangi bir vadeye bağlı kalınmadan mehrlerin verildiği görülmektedir. Çağlak Köyü'nden Seyhas, mehr-i mu'accel için damat Safer'den Çağlak'daki sınırlarını belirttiği bağı ve bin akçayı aldığını belirtmiştir.¹⁴² Başka bir kayıta ise damat Ahmed 'Âyşe kızı Hamza'ya dört yüz akça mehr-i mu'accel için bir sofa ve bir tabhane verdiğini mahkemede belirtmiştir.¹⁴³

İlgili dönemde çeşitli miktarlarda mehrler verilmiştir. Ortalama 2300 akçe olarak verildiğini tespit ettik. Bu konu ile ilgili tabloları oluştururken mehr miktarı ortalamasının katları şeklinde artan belli aralıklar tespit ettik. Şekil 5'te mehr miktarı aralıklarının yüzde dağılım grafiği oluşturulmuştur.

Şekil 5. Mehr Miktarının Yüzde Dağılımı

Kayıtların sayıca çok olması ve içeriklerinin zengin olması sebebiyle mehr cinsi ve kadının medeni haline göre mehr miktar aralıkları dağılımı ile ilgili bilgiler tablo 15 ve tablo 16' da verilmiştir.

¹⁴¹ KŞS 2/ 158-7

¹⁴² KŞS 1 / 45-20

¹⁴³ KŞS 1 / 45-26

Tablo 15. Mehir Cinsinin Mehir Miktarına Göre Dağılımı

MEHİR CİNSİ	MEHİR MİKTARI				
	0- 2000	2001- 6000	6001- 12000	12001- 20000	20001 +
AKÇE	438	185	34	4	3
DİRHEM	2	0	0	0	0
ALTIN	20	0	0	0	0
TAŞINMAZ					
BİLİNMEYEN	0	0	0	0	0

Mehir davalarında en çok akçe cinsinden mehirin verildiğini tespit etmekteyiz. 18. yüzyılda yapılan çalışmaların kayıtlarında mehirin para üzerinden verilenlerinde mehir miktarı 200 akçe ile 20.000 akçe arasında değiştiği tespit edilmiştir.¹⁴⁴ Ancak incelediğimiz belgelerde 2, 60 ve 80 akçe¹⁴⁵ mehir alındığı görülmüştür. En fazla mehr miktarı ise 24.000 akçe olarak Fâtıma ve Nûrullah'ın nikâhında mehr-i mü'eccel karşılığında verilmiştir.¹⁴⁶ Daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulsada varolan çalışmalara göre, 16. yy ikinci yarısında mehir miktarının daha az olarak belirlendiğini düşünebiliriz.

Tablo 16. Mehir Miktarının Kadının Medeni durumuna Göre Dağılımı

KADININ MEDENİ DURUMU	MEHİR MİKTARI					
	0- 2000	2001- 6000	6001- 12000	12001- 20000	20001 +	BİLİNMEYEN
BAKİRE	10	11	3	0	0	1
DUL	12	0	0	0	0	3
NİŞANDAN AYRILAN	0	2	0	0		0
BİLİNMEYEN	435	168	29	4	3	23

Mehir miktarları kadınların yaş, güzellik, bakirelik ve dulluk gibi sosyo-ekonomik niteliklerine göre farklılık gösteriyor olsada¹⁴⁷ incelenen belgelerde yaş ve güzellik belirtilmediği için, mehr miktarlarında bir farklılık olup olmadığı tespit edilememiştir. Ancak mehr ile ilgili kayıtlarda bakirelik ve dulluk ayırımının “Seyyibe”¹⁴⁸ ve “bikr”¹⁴⁹ tabirleri ile geçtiği tesbit

¹⁴⁴ Kurt, a.g.e., s. 44

¹⁴⁵ KŞS 1 / 45- 4, 38-5, 52- 17

¹⁴⁶ KŞS 1 / 39-1

¹⁴⁷ Kurt, a.g.e., s. 44

¹⁴⁸ dul kadın

edilmiştir. Bu ikisinin mehr miktarı birbirinden farklı olup mehr miktarının artıp azaldığı görülmüştür. Bir örnekte, Yeni Mahalle'den Fâtıma isimli dul bir kadının mehr-i mü'ecceli 400 akça olurken¹⁵⁰, Sırçalı Mahallesi'nde Aynî isimli bakirenin mehr-i mü'ecceli ise 2.000 akçadır.¹⁵¹

İlgili dönemde mehir miktarlarının farklılık göstermesinde kızın babasının statüsü ne kadar etkilemiştir sorusunu davalar ışında incelemeye çalıştık. Bu konuda tablo 17' yi oluşturduk.

Tablo 17. Kız Babasının Statüsüne Göre Mehrin Cinsi

KIZ BABASININ STATÜSÜ	MEHRİN CİNSİ				
	AKÇE	ALTIN	DİRHEM	TAŞINMAZ	BİLİNMEYEN
SEYYİD-ÇELEBİ	5	0	0	0	0
ŞEYH, MOLLA, MÜDERRİS VE DERVİŞ	7	0	0	0	0
AĞA, PAŞA, EFENDİ, BEY	7	0	0	0	0
HACI	14	0	0	0	0
STATÜSÜ BİLİNMEYENLER	651	19	2	0	5

Babaları yüksek statü sahibi kızlara mehirleri çoğunlukla akçe cinsinden mehri müeccel şeklinde verilmiştir. Bir davada altın olarak mehri müeccel verildiği tespit edilmiştir.

Bununla birlikte babaları yüksek statü sahibi kızların nikâh kayıtlarının hepsinde hem damat hem gelin mahkemede vekilleri ile temsil edilmiştir ve hepsi şehirli ailelerin çocuklarıdır. Babaları statü sahibi kızlardan mehri ortalamanın altında olan 10 dava tespit ettik. Babaları yüksek statü sahibi kızlardan mehri ortalamanın üstü olan ise 22 dava tespit edildi.

Mehrin en yüksek olduğu 3 davada hem kız babasının hem damadın yüksek statü sahibi olduğu, bir davada da hem kız hem damadın babasının yüksek statü sahibi olduğu tespit edildi. Dolayısıyla mehir miktarlarının belirlenmesinde ailenin toplumdaki statüsünün de etkili olduğu, ilgili dönem içinde geçerlidir.

Kayıtlarlar da hem yerleşim birim isimleri hem çok sayıda ve farklı miktarda mehir miktarı olması köy veya şehirli ailelerin mehir miktarındaki uygulamalarını tablo 18' de incelememizi sağladı.

¹⁴⁹ bakire kız

¹⁵⁰ KŞS 1 / 41-19

¹⁵¹ KŞS 1 / 42- 5

Tablo 18. Mehr Miktarının Yerleşim Yerine Göre Dağılımı

MEHİR CİNSİ	MEHİR MİKTARI							
	0- 1000	1001- 2000	2001- 4000	4001- 6000	6001- 12000	12001- 20000	20001 +	BİLİNMEYEN
ŞEHİR	304	108	127	51	31	1	1	17
KÖY	23	8	7	0	0	0	0	2
BİLİNMEYEN	17	4	8	8	0	0	0	7

Bu tabloda mehr miktarlarını biraz daha açarak incelemeye çalıştık. Mehr miktarlarındaki yığılmanın esas olduğu yerlerde oranları tespit etmeye çalıştık. Mehirle ilgili davalardan 42 tanesi köyde yaşayan kadınlara aittir. Bu davalardan 23 tanesinin mehri 0-1000 akçe arasındadır. Diğer davalardaki mehr miktarı ise 2001- 6000 arasında değişmektedir. Bu durumda kayıtlardan en yüksek mehr miktarlarının şehirli kadınlara ait olduğu tespit edilmiştir. Davalarda hem şehirli kadınların hem de köylü kadınların mehrini almak için mahkemeye başvurması Osmanlıda hukuk sisteminin her yerde işlediği, insanların özellikle de kadınların köyde yaşamasının hukuktan yararlanmasına bir engel teşkil etmediğini gösterir. İlgili dönemde tespit edilen davalarda, mehr miktarının çoğunlukla ortalamanın altında olduğu görülmektedir. Bu toplumda mehrin az miktarda da olsa verildiğini ve mehr uygulamasının önemsendiğini göstermektedir.

Kayıtlardaki mehr ile ilgili ulaşabildiğimiz bilgiler genellikle nikâh kaydı ile ilgili davalardır. Çalışmada özellikle 1. nolu defterdeki 700 yakın nikâh kaydı mehriyle ilgili çok sayıda veri içermektedir. Mehr bizzat dava konusu olduğu üç adet kayıt tespit edilmiştir. Cafer isimli kişi mahkemeye gelip dava edip, babamdan ve anamdan bir adet kazan, bir leğen ve bir oda kaldı hakkımı talep ederim demiş, şahitlerin onayı üzerine söylenen şeylerin Hundî isimli kadına (muhtemelen ailenin diğer gelini) mehr olarak verildiği ispat edilmiştir.¹⁵² Diğer bir davada Ayşe adında bir kadın vefat edince akrabaları mehrini Ayşe'nin eşinden talep etmişlerdir.¹⁵³ Son olarak da Mahtume isimli kadın mehr-i muaccelini eşinden alamayınca, eşini kendisine borçlu olarak mahkemeye tescil ettirmiştir.¹⁵⁴

¹⁵² KŞS 1 / 22- 9

¹⁵³ KŞS 2/ 193- 2

¹⁵⁴ KŞS 2/ 157- 7

İncelenen davalarda mehir davalarının ve mehirin içinde geçen dava sayısının fazla olması mehirin, Osmanlı toplumda önemsendiğini göstermektedir. Bu anlamda mehirle ilgili talep ya da anlaşmazlık durumlarında bireylerin özellikle kadınların hukuki yollara başvurmak ta çekinmediği tespit edilmiştir.

Osmanlı toplumunda kadınların mehirlerini eşlerine hibe ettiği dava kayıtlarına rastlanmıştır. Mehrin ekonomik bir sorumluluk olduğu kabul edilirse bu durumun kadının ailenin devamı için gösterdiği ekonomik bir fedakârlıktır diye düşünülebilir. Ayrıca Osmanlı toplumunda kadının servet oluşturabilmek için imkânları kısıtlı idi. Mehirde bu imkânlardan biridir. Osmanlı toplumunda ataerkil yapının güçlü olduğu düşünüldüğünde kadının mehrini hibe etmesi kocalarından bu hususta gelen bir baskı ve kaba kuvvetten kaynaklandığını da düşündürmektedir.¹⁵⁵

2.5. Çok Eşlilik

Poligami (çok eşlilik), aynı anda birden çok kişiyle evli olma durumudur. Poligaminin çeşitli türleri vardır. Poligini bir erkeğin aynı anda iki veya daha fazla kadınla evli olduğu, poliandri ise bir kadının aynı anda birden fazla erkekle evli olduğu evlilik türüdür. Osmanlı Dönemi'nde poligami "taaddüd-i zevcat" ismiyle davalarda geçmektedir. Poligami türünde evliliği Osmanlı dönemi aile hukuku, herhangi bir yasak getirmemiştir. 1926 yılında çıkarılan medeni kanun ile poligami yerini monogamiye bırakmıştır.¹⁵⁶

Poligami sosyal, kültürel, ekonomik, toplumsal ve politik yönleri olan bir durumdur. Grossbard'ın ekonomik modeline göre poligaminin nedenleri şöyledir: Ailenin geçimini çiftçilikle sağlayan erkeğin gelirini artıracığı için bu evlilik türü toplumda yer almıştır. Toplumun biyolojik olarak varlığını sürdürmesi, gerek savaşlarda gerekse ağır iş şartlarında kadınlara oranla erkeklerin ölüm oranlarının yüksek olması polijini evliliği artırmıştır. Bir başka neden ise erkekler arasında gelir dağılımının bozuk olmasıdır. Gelir düzeyi yüksek olan erkekler çok eşli bile olsa tercih edilebilir hatta gelir düzeyi yüksek olan erkekler poligamiyi daha çok tercih etmektedir.¹⁵⁷

Osmanlı toplumu ile ilgili yapılan demografik çalışmalar hem şehir hayatında özellikle de kırsal hayatta poligaminin yaygın olmadığını göstermiştir. Dolayısıyla Osmanlıda çok eşliliğin başlıca nedenlerini tespit ederken yalnızca hukukun sağladığı bir haktan yararlanma isteğindeki

¹⁵⁵ Saadet Mayader, "Şer'iyye Sicillerine Göre Bursa'da Kadın (1575- 1600)", Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2002, s. 52

Bir başka davada ise otuz bin akçeden dört bin akçe hibe etmiş kalan yirmi altı bin akçeyi almak için mahkemeye başvurmuştur. Bkz. KŞS 10/ 63- 3

¹⁵⁶ Ertan Yılmaz, Lut Tamam, Ufuk Bal, "Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar" **Current Approaches in Psychiatry**, C. 7, S.2, 2015, s. 222

¹⁵⁷ Yılmaz, Tamam, Bal, **a.g.e.**, s. 223

servet ve mevki sahibi bireylerin değil, farklı gerekçelerle böyle bir tercihte bulunan alt sınıflardaki davranış biçimini de incelemek konu ile ilgili daha doğru tespitlere ulaştıracaktır.¹⁵⁸ Nitekim iki kadınla evlilik oranlarının alt gelir seviyesine sahip gruplarda da görülmesi polijini evlilik tipinin sadece erkeklerin ekonomik durumlarına bağlı olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte statü olarak yüksek olan ağa, paşa, bey, ve hacı olan erkeklerin diğer statülerdeki erkeklere göre polijini evlilikler daha çok görülmektedir.¹⁵⁹

Yapılan çalışmalarda, Osmanlıda çok eşlilik sanıldığı aksine kabul gören bir durum olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁶⁰ Aynı zamanda poligami toplumsal kabullerle de bağdaşmıyordu¹⁶¹ Örneğin Osmanlı ahlakçısı Kınalızâde Ali Efendi, tek eşliliği övüp, ikinci bir eş ya da cariye edinmeyi uygun görmemekte, İslam'ın dört kadına kadar izin vermesi istisnai bir durum olduğunu belirtmiştir. 18. yüzyılda da Marifetname yazarı İbrahim Hakkı Efendi tek eşliliği övmektedir.¹⁶²

Çokeşlilik tarihçi Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliya'nın yabancı bir seyyahla yaptığı konuşmaya da konu olmuştur. Seyyahın, çok eşliliğin dinin bir emri olduğunu, kadınlarında buna itaat ettiğini söylemesi üzerine Fatma Aliya, çok eşlilikle ilgili ayeti izah ederek, bu konudaki iznin belli şartlarda oluştuğunu ifade etmiştir. Bu bakımdan Osmanlı gibi çok büyük bir toplumda çok eşliliğin olabileceğini hatta bu evlilik türünün bazı toplumsal huzursuzluklara ve problemlere engel olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte toplumda çok eşliliğin yaygın olmadığına da dikkat çekmiştir.¹⁶³ Çalışmalardan çok eşliliğin tercih sebebinin çocuk sahibi olma isteği olduğuna işaret edilmiştir. Kız çocuğuna sahip olan ailelerde ise erkek çocuk sahibi olma isteği çok eşliliğin sebebi olarak görülmüştür. Kişinin soyunu sürdürme isteğinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶⁴

Özellikle miras ile ilgili sicil kayıtlarından tespit edildiği kadar Osmanlı toplumunda çok eşliliğin yaygın olmadığı tespit edilmektedir.¹⁶⁵ Çalışmamızda ilgili dönemde eş sayısı ile ilgili tespit ettiğimiz 95 davadan 5 davada iki eşli,¹⁶⁶ bir davada 3 eşli¹⁶⁷ kocaların

¹⁵⁸ Namık Sinan Turan, "Modernleşme Olgusunun Osmanlı Toplum Yapısına Yansımaları" **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S. 7, 2005, ss.120- 121

¹⁵⁹ Erten, **a.g.e.**, ss. 83- 84

¹⁶⁰ Çokeşlilik bazı araştırmalarda %10 olarak tespit edilirken, diğer bazı çalışmalarda %5 ila 7 arasında değişmektedir.

¹⁶¹ İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, 19. bs., Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s. 117

¹⁶² Turan, **a.g.e.**, s. 119

¹⁶³ Fatma Aliye, "**Osmanlıda Kadın**", 2. bs., Ekim yay., İstanbul, 2012, ss. 49- 54

¹⁶⁴ Turan, **a.g.e.**, s.121

¹⁶⁵ Faroqhi, **a.g.e.**, s.130

¹⁶⁶ KŞS 1/ 220- 2, KŞS 2/ 138-2, 172- 1,

olduğunu tespit ettik. İki davada da kocanın tek eşi olmadığı bilinse de, kaç eşinin olduğu ile ilgili bir bilgi bulunamamıştır. ¹⁶⁸ Bizim de incelemiş olduğumuz defterde bu konuda ki yaygın kanaatin hâkim olduğu tespit edilmiştir.

Konunun tartışılmaya açılmasının sebeplerinden biride Batılı seyyahların konu ile ilgili ilgili eleştirileridir. Kitaplardan tiyatro eserlerine kadar Türkler hakkında çok eşi olmak ifadesi ifadesi geçmektedir. Bununla birlikte batılı diplomat ya da seyyah olarak Anadolu da bulunmuş bulunmuş kişilerden bazıları eserlerinde çok eşliliğin yaygın olmadığını ifade etmişlerdir. Bunun Bunun sebebi olarak da çok eşlilik için erkeğin zengin olması gerektiğini fakat toplumun genelinin zengin olmadığını yazmışlardı. Çünkü eşler arasında adaletin sağlanması için bir erkeğin tüm eşlerine aynı imkânları sağlaması gerekirdi diye aktarmışlardır. ¹⁶⁹

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1 VE 2 NOLU KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE AİLENİN ÇÖZÜLME SÜRECİ

3.1. Ailenin Çözülmesi

Boşanma, evlilik kurumunun hukuki olarak sona ermesidir. Resmi kurullarla evlenen çiftlerin yine resmi yollardan evliliğini sonlandırabilmesidir. ¹⁷⁰ Evlilik kadar eski olan boşanma, gerçekleşikten sonra taraflar arasında hiçbir bağ kalmamasına varsa ortak çocukların hakları saklı kalmak koşulu ile tarafların başkası ile evlenebilmesine de olanak sağlayan hukuki bir işlemdir. ¹⁷¹

Aile, yapısı itibariyle üyelerine mutluluk, yaşam tatmini, sosyal destek sağlayan bir kurumdur. Bu nokta da aile kavramı birlik, beraberlik, paylaşma, yakınlık, maddi ve manevi destek gibi pek çok olumlu içeriklere sahiptir. Fakat zamana ve şartlara bağlı olarak ailenin sağlıklı yapısı, doyumu, işleyişi ve üyelerine sağladığı destek değişebilir. Bu değişim süreci bazen sancılı geçer ve çatışmalara krizlere yol açabilir. Aynı zamanda evlilik bireylerinin

¹⁶⁷ KŞS 2/ 179- 7

¹⁶⁸ KŞS 2/ 191- 3, 311- 6

¹⁶⁹ Doğan, a.g.e., s. 40

¹⁷⁰ Meral Timurturkan, "Aile Birliğinin Bozulması: Boşanma ve Yeniden Evlenme", **Değişen Toplumda Değişen Aile- Sosyolojik Tartışmalar**, Ed. Nurşen Adak, 3.bs., Siyasal Kitabevi, Ankara, 2018, s. 202

¹⁷¹ Gamze Aksan, "Evlilik ve Ayrılma: Ailenin Kurulması ve Sona Ermesi" **Sistemantik Aile Sosyolojisi**, Ed. Mustafa Aydın 4. bs., Çizgi Kitabevi, Konya, 2019, s. 161

mutsuzluk kaynağı olabilir. Engelleme, şiddet, kriz ve üyelerine maddi ve manevi zararlar gibi bazı haksız durumların oluşmasına sebep olabilir.¹⁷²

Ailede krize, çatışmalara ve sonunda boşanmaya kadar giden süreçle ilgili pek çok yapılmıştır. Bu çalışmalar ışığında elde edilen verilerle bu süreçlerin sebepleri üzerine vardır. Bunlardan bir tanesi Baldwin'in yaptığı sınıflamadır. Baldwin ailede meydana krizleri 6 ana başlıkta toplanmıştır. Ailede birinin hasta olması gibi durumları “Durumsal tanımlamıştır. Aile üyelerinden birinin emekli olması, evlenmesi, çocuk sahibi olması gibi durumları “Yaşamsal Kriz” diye nitelemiştir. Aile de oluşan ani ölüm, bireylerden birinin uğradığı tecavüz gibi durumları “Travmatik Kriz” adını vermiştir. Yine ailede değer çatışmaların yaşanması, cinsel kimlik bocalamaları gibi durumları “Gelişimsel Kriz” diye tanımlamıştır. Son olarak ta aile de şiddetli nevroz kişilik bozuklukları ve sınır zekâ gibi psikopatik durumları da “Psikiyatrik Kriz” başlığı altında sınıflamıştır.¹⁷³

Aile içinde yaşanan krizler ve çatışmalar bir süre sonra aile birliğinin bozulmasına sebep olur. Boşanma bu süreçte karşımıza çıkar. Boşanma sadece hukuki sonuçları olan bir süreç değil aynı zamanda psikolojik, duygusal ve sosyal ekonomik sonuçlar doğuran bir olgudur.

Boşanmanın altında yatan sebeplerin çok çeşitli olması ve her evlilikte farklılık göstermesi de boşanma sürecinde ve sonrasında oluşan sorunların çok çeşitli olmasına sebep olmaktadır.

Boşanma sürecini etkileri ile analiz eden Bohannon'a göre boşanma, 6 evreden oluşmaktadır:

İlk evre “Duygusal Boşanma” evresidir. Bu evrede evlilikte ki duygusal durum değişerek güçlü duygusal bağların ve iletişimin yerini soğuk davranışlar almaktadır. Çiftler birbirlerinden uzaklaşır. Bu da çatışma ve ilişkinin çözülmesini beraberinde getirmektedir. Beklentilerin değişmesi, duygusal tatminsizlik, ideal eş ölçüsündeki farklılık evliliğin duygusal olarak çıkmaza girdirir. Bu durumlar eşler arasında sevgi, güven ve saygıyı azaltmaktadır.

İkinci evre” Yasal Boşanma” evresidir. Bu aşamada hukuksal ya da başka bir ifade ile yasal boşanma sürecidir. Çiftlerin evliliklerini yasalar önünde bitirmesi ile bu süreç

¹⁷² Evrim Ünel, “Aile İçinde Kriz ve Çatışma” **Aile Kurumuna Farklı Bakışlar**, Ed. Özlem Altunsu Sönmez, Gamze Aksan, 1. bs., Çizgi Kitabevi, Konya, 2019, ss. 105- 108

¹⁷³ Ünel, **a.g.e.**, s.106

tamamlanır. Bu süreç hem duygusal hem ekonomik çeşitli sıkıntılar da beraberinde getirir. Mülkiyet paylaşımı, varsa çocukların velayeti gibi sorunlar hukuki açıdan çözümlenmesi gereken sorunlardır.

3. evre” Ekonomik Boşanma” evresidir. Bu evrede ailenin ekonomik bir birim olması sebebiyle eşlerin bütçelerini mallarını ayırması bu devreye girmektedir.

4. evre” Ebeveyn Olarak Boşanma” evresidir. Boşanma çiftlerin bazı sorumluluklarının bitmesini sağlarken, boşanma sürecinde çocuğun velayet hakkı gibi bazı haklar bir tarafa verilmiş olsa da iki taraf için de çocuklarla ilgili sorumluluklar devam etmektedir.

Diğer bir evre “Toplumsal Evre” dir. Bu evre çiftlerin boşanma sürecinde toplumda değişen rol ve statülerini kapsar. Boşanmanın çiftler tarafından topluma benimsetilmesi, aynı zamanda toplumun da bu süreci kabul etmesi bu evrede gerçekleşir. Çünkü boşanma aile içinde olan bir durum olmasına rağmen toplumsal olarak da etkisi olan bir süreçtir.

Son evre” Psikolojik Boşanma” evresidir. Bu evre boşanma sürecinde ve sonrasında yaşanan ruhsal değişimi kapsar. Çift olarak yaşamaya alışmış bireyler boşanma sürecinden sonra yalnız yaşamaya başlar. Kimi zaman yalnız yaşama devam ederken, kimi zamanda boşanmanın kabullenilmesi ile birlikte yeniden evlenmek te tercih edilir.¹⁷⁴

Sınıflama çalışmalarından, boşanmanın tüm aile bireyleri için belli güçlükleri ve sorunları beraberinde getirdiğini görmekteyiz. Boşanma bir yanda etkileri ve ortaya çıkardığı sorunlarla önemli bir stres kaynağı iken diğer taraftan aile bireyleri için yeni bir yaşamın da kaynağıdır. Kötü devam eden evlilikler için boşanma bir çözüm olmaktadır. Çünkü boşanma kötü devam eden evliliğin yaratacağı sorunlardan daha az hasar bırakmaktadır.

Aynı zamanda hukuki olarak tanımlanan boşanmanın; aslında kültürel, ekonomik, toplumsal ve psikolojik sonuçları olan ve bu açılardan da tanımlanması gereken çok daha geniş etkileri olan bir olgu ve süreç olduğunu anlamaktayız. Bunun sebebi evlilik sözleşmelerinde olduğu gibi boşanma içinde zorunlu sayılan koşulların toplumda kabul edilen dinsel, değersel, normatif ve kültürel yapılar tarafından belirlenmesidir.¹⁷⁵

Günümüzde gerek yurt dışında gerek Türkiye'de olsun yapılan çalışmalarda boşanmaya sebep olan nedenler araştırılmaktadır. Bu araştırmalarda boşanmanın birçok nedeninin evrensel bir nitelik taşıdığını gösterir. Bu durum evlilik ilişkilerinin değişen yapısı ve giderek daha evrensel bir nitelik kazanmış olmasından ileri geldiği düşünülmektedir. Aile içi ilişkilerde beklentiler roller duygusal ortaklıklar, aile bireyleri arasındaki iletişim, sevgi gibi etkenler evliliği yürüten temel

¹⁷⁴ Timurturkan, a.g.e., s. 211- 212

¹⁷⁵ Aksan, a.g.e., s. 161

dinamiklerdir. Bu unsurların oluşmaması yahut zamanla eksilmesi evliliklerde sorunlara yol açmakta ve boşanmaya neden olmaktadır. Şiddetin türleri, sevgi yoksunluğu, iletişimsizlik, bağımlılığı, ekonomik faktörler, aldatma gibi nedenler boşanmanın altında yatan evrensel olarak karşımıza çıkmaktadır. About ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada boşanma eğilimini arttıran sebeplerden birkaçını şöyle belirtmiştir; geçmişe göre günümüzde boşanmanın yasal olarak daha kolaylaşması, bireyci ideolojilerin yaygınlaşması, romantik aşk gibi olguların kadında ve erkekte beklentiyi yükseltmesi, cinsel ve sevgiye dayalı tutkunun bitmesi, boşanmanın toplum olarak kabulünün yaygınlaşması, ailelerde bireylerin daha stresli ve çatışmalı bir tavır içinde olması, kadının ekonomik özgürlüğünün ailede rol çatışmasına sebep olması¹⁷⁶

Boşanma evlilik kadar eskidir ve ailenin olduğu her yerde boşanma mevcut ihtimallerden biri olarak hep karşımıza çıkar. Tarihin ilk dönemlerindeki ilk toplumlarda da günümüzün farklı coğrafyalarında da boşanma arzu edilmeyen aile gerçeği olarak görülür.

Boşanmanın tarihi sürecine bakıldığı zamanda toplumsal unsurlardan etkilendiğini görmekteyiz. Antik dünyada ataerkil uygarlıklarda boşanma öncelikle erkeğin hakkı idi. Aristo'nun kadını ikincil konuma koyarak erkeği değişmez ve doğal bir güç olarak göstermesi tarih boyunca görülen bir yaklaşımdır.¹⁷⁷ Antik Roma'da ise zengin ailelerde boşanma yaygındı. Orta ve alt düzey ailelerde boşanmanın kendisi ve sonuçları ekonomik anlamda ağır olduğu için çiftler arasında anlaşmalara dayalı boşanmalar daha çok görülüyordu. Erken Orta Avrupa toplumlarında ise düşük sınıftaki erkek, kadının kendinden miras talebinde bulunmaması şartıyla boşanmaya başvurabilmekteydi. Çin'de ise erkeğin ailesinin kadını evden uzaklaştırma hatta evden kovma hakkına sahipti.¹⁷⁸

Eski Türklerde boşanma mevcut olmasına rağmen hoş karşılamazdı. Moğol kanunlarına göre iktidarsızlık, frengi hastalıklarında kadının kocasını boşayabilmesi için sebepken, erkeğin ise kadının itaatsizliği, kısırlığı ve evden üç kez kaçması durumunda boşamasına izin veriliyordu. Bu durumlar dışında karısını boşayan erkek ölüm cezasına çarptırılmıştır¹⁷⁹

Toplumlarda, toplumsal unsurlardan olan dinin boşanma üzerinde daha çok etkileyici olduğu görülmüştür. Örneğin: Hristiyanlığın doğuşundan önce boşanmaya ilişkin

¹⁷⁶ Aksan, **a.g.e.**, s.163

¹⁷⁷ Serpil Çakır, "**Osmanlı Kadın Hareketi**", 5.bs, Metis yay. İstanbul, 2016, s.37

¹⁷⁸ Timurturkan, **a.g.e.**, s. 204- 205

¹⁷⁹ Timurturkan, **a.g.e.**, s. 206

verilen kararlar ve boşanmaya bakış açısı daha olumlu iken Hristiyanlığın doğuşu ve yükselişi ile birlikte dini yönden tanımlanmış ve kontrol alınmaya başlamıştır. Bu süreçte kurumsallaşan din etkisiyle boşanma, daha kısıtlayıcı düzenlemeler hatta yasaklayıcı kurullarla belirlenmiştir.

15. yüzyılda karı koca arasındaki bağ, kilise tarafından ebedi birlik olarak tanımlandığı için kilise bu birliğin bozulmasına karşı çıkmıştır. Birkaç özel sebep dışında boşanma yasaklanmıştır. Bu sebepler; eşlerden birinin ölümü, cinsel ilişkinin olmadığı evlilikler ve papanın emri ile gerçekleşen boşanma şeklinde görülmüştür.

Daha sonraki dönemlerde Hristiyanlığın mezhebi olan Protestanlıkta, Katolik mezhebe göre boşanmaya daha ılımlı bir yaklaşım görülmüştür. Zamanla da boşanmaya ilişkin tutumlarda kırılmalar ve değişimler meydana gelmiştir. Bu dönemde erkeğin ekonomik gerekçelerle boşanmasına izin verilmiştir. Yine karısı kısır olan erkeğin çocuk sahibi olabilmesi için boşanmasına izin verilmekteydi. Çünkü o dönemde de soyun devamı ve miras sahibi olmak erkek evlat sahibi olmaya bağlıydı.¹⁸⁰

Günümüzde ise bireyselleşmek, kişilerin evliliğe daha pragmatik yaklaşması, çıkar ve hazların daha ön planda olması, sosyal refahın artışı gibi değişimler, boşanmayı kolaylaştırmıştır. Boşanmaya ve evliliğe ilişkin düzenlemeler de dinin etkisini azaltarak, devlet ve yerel otoritelerin yönetimine kaydırmıştır.

Bireysel toplumlarda kişilerin evliliğe daha pragmatik yaklaşması, kişisel çıkar ve hazların daha ön planda olması evliliklerle ilgili verilen kararlarda etkili olmaktadır. Günümüz toplumlarında refah düzeyi yüksek ülkelerde boşanmanın daha fazla olduğu görülmektedir. Kolektif toplumlarda ise saygı, gelenek ve dinin daha baskın olması; evlilik ve boşanma süreçlerine, eşler arası ilişkilere yansımaktadır.¹⁸¹

Osmanlı toplumu kolektif toplum özelliğini göstermektedir. Bu bakımdan din ve gelenek boşanma düzenlemelerinde etkili olmuştur.

Boşanma ile ilgili pek çok bilgiyi Osmanlı'dan günümüze kadar ulaşan şer'iyet sicillerinde ilgili birçok davadan tespit edilebildiği yapılan çalışmalardan görülmüştür. Bu davalardan yola çıkarak yapılan çalışmalarda Osmanlı'daki boşanmaya giden süreç, boşanmanın nasıl olduğu ve boşanma sonrasında oluşan problemlerin çözümü konusunda ilk kaynaktan veriler sunar. Davalara hukuki yönü dışında sosyolojik açıdan da bakıldığı zaman Osmanlı ailesi hakkında geniş bilgiler

¹⁸⁰ Timurturkan, a.g.e., s. 205

¹⁸¹ a.g.e., s. 204

verdiği tespit edilir. Bizde Konya şer'iyе sicillerinden bir ve iki nolu defterde bulunan boşanma davalarını tespit ettik. Bu alanda yapılan diğer çalışmalardan da yararlanarak hem 1 ve 2 nolu defterde bulunan davaları hem de Osmanlı'da genel anlamda boşanma nasıl gerçekleşmiş bunu anlamaya çalıştık.

Osmanlı'da boşanmanın 3 şekilde gerçekleştiğini görmekteyiz. İlki kocanın iradesine bağlı olarak gerçekleşen “Talak” adı verilen boşanma şeklidir. İkincisi “muhalaa” adı verilen kadının isteği üzerine gerçekleşen boşanma. Üçüncüsü de hâkim kararıyla gerçekleşen boşanma şekli ki bu boşanmaya da “Tefrik” adı verilir.

Tablo 19. Boşanma Şekline Göre Dava Sayısı

Boşanma Şekli	Dava Sayısı
Talak	23
Karşılıklı Rıza İle Boşanma	32
Mahkeme kararı İle Boşanma	1

Tez konumuzun verilerini oluşturan 1 ve 2 nolu şeriyе defterlerinde toplam elli altı boşanma davası tespit edilmiştir. Bunlardan otuz iki tanesinin muhalaa davası olduğu gözlemlenmiştir.

3.2. Ailenin Çözülme Biçimleri

3.2.1. Kocanın Tek Taraflı İrâde Beyanı İle Boşanması

Bu şekilde ki boşanmalarda erkek tek taraflı olarak irade beyanı ile eşinden boşanır. Bu davalar talâk davaları olarak ta bilinmektedir. Bu şekildeki boşanmalarda erkek karısının mehrini, yaklaşık 3 aylık barınma ve geçim masrafını karşılamakla yükümlüdür. İslam hukukunda talâk, evlilik ilişkisini tamamen ortadan kaldırıp kaldırmamasına göre ric'î ve bâin olarak ikiye ayrılır. Ric'î talâkta koca, hanımının iddet müddeti içinde yeni bir nikâha gerek kalmadan evlilik ilişkisine geri dönebilir. Talâk eğer geri dönme imkânı vermeyip, evlilik bağına derhal son veriyorsa bâin (ayırıcı)dir. Bu tip boşanmada eşlerin yeniden bir araya gelebilmeleri için yeniden nikâh akdi yapmaları ve erkeğin tekrar mehir ödemesi gerekir. Erkek bâin talâktan sonra iddet süresi bitinceye kadar (3 ila 4 ay) boşandığı hanımının barınma, yiyecek, içecek vb. ihtiyaçlarını da karşılamak ve varsa ödenmemiş mehir borcunu ödemek zorundadır.

Bu şekildeki boşanmalar için hâkimin kararı gerekli değildir. Erkeğin irade beyanı ile boşanma gerçekleşir. Fakat Osmanlı mahkemelerinin kayıtlarını incelediğimiz sicillerde bu tür davaların da yer aldığı tespit edilmiştir.¹⁸² Bizim çalışmamızın verilerini oluşturan 1 ve 2 nolu defterlerde de toplam 23 dava tespit edilmiştir. Bu tür davalar daha önceki çalışmalarda da gözlemlenmiştir. Bu davaların varlığı mahkeme kaydı gerekli olmamasına rağmen sicillerde yer almasının, boşanmanın sadece hukuki bir süreç olmadığını gösterir. Hem sürecin kendisi hem de boşanma sonrası iki taraf içinde sosyoloji ile açıklanabilen sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Davaları incelediğimizde, erkek ya da kadının mahkemeye başvurma sebepleri, talâk davalarının neden sicillerde yer aldığını gösterir. Bu davaları sicillerde görmemizin tespit edilen birkaç sebebi vardır.

Erkek ve kadınların mahkemeye boşanmayı tescil ettirmelerinin sebeplerinden biri kadınların yeniden evlenebilmek için önlerinde hukuki bir engelin olmamasını istemeleriydi.¹⁸³ Çünkü bazı erkekler, mahkemeye hala evli olduklarını söyleyip, kadının yeni biriyle evlenmesini engellemeye çalışmakta, zor durumda bırakmakta idiler. Bir davada koca karısını boşanmadığını iddia edip bir başkasıyla evlenmesine engel olmaya çalışmıştır.¹⁸⁴ Bu çalışmada yer alan davaların birinde erkek karısını vekil aracılığı ile boşanmış olduğu halde boşanma olmamış gibi evlilik hayatına devam etmek istemiş ve karısının kendisine itaat etmediğini sebep göstererek mahkemeye

¹⁸² KŞS 1/ 21- 9, KŞS 1/ 100- 8, KŞS 2/ 51- 4

¹⁸³ Erten, **a.g.e.**, s. 143

¹⁸⁴ KŞS 2/ 119- 3, KŞS 2/ 51- 4

başvurmuştur. Kadının ifadesi ve boşanmanın gerçekleştiği anda orada bulunan şahitlerin ifadeleri ile hâkim boşanmanın gerçekleştiğine karar vermiştir.¹⁸⁵

Diğer taraftan kadınlar da, eşlerinin kendilerini tek talâk ile boşadıklarını, fakat gerçek niyetlerinin bu olup olmadığını veya evliliklerinin sona erip ermediğini mahkeme aracılığıyla öğrenmek isteyebilirlerdi.¹⁸⁶ Boşanma sonrasında kadınlar mağduriyet yaşamamak için, kocalarının gerçek niyetlerini veya söyledikleri sözlerin ayrılmasını gerektirip gerektirmediğini öğrenmek için mahkemeye başvurmuşlardır.¹⁸⁷ Örneğin bir kadın mahkemeye gelerek eşinin kendisini boşadığını tescil ettirmek ister. Fakat kocası boşanmadıklarını iddia eder. Bunun üzerine kadın vekil ile boşadığını söyleyerek mahkemede kayıt ettirir.¹⁸⁸ Bu durum davaların sicillerde yer almasının başka bir sebebidir.

Kocaların bazen de eşlerini “Seni boşadım, boşsun, boş ol!” İraden elinde olsun” gibi sözlerle geri dönmesi imkânsız biçimde boşamaktaydı. Daha önce yapılan çalışmalarda erkeklerin de kadınlar gibi boşanmayı mahkemeye tescil ettirdiği davalara rastlanmıştır. Bunun sebebi erkeğin boşanma sonrasındaki ekonomik sorumluluğunda haksızlığa uğramamak istemesidir.¹⁸⁹ Özellikle iddet süresinin tespitinde boşanma tarihi önemli olduğu için bina talakların gerçekleştiği tarih, mahkemede erkek tarafından özellikle vurgulanmaktadır. Bir kayıta koca eşini 6 ay önce boşadığını tescil ettiriyor.¹⁹⁰ Bir başka tescilde ise koca 40 gün önce eşini boşadığını mahkemeye bildiriyor.¹⁹¹ Bir başka kayıta ise koca kadının üvey babasının talebiyle üç gün önce üç talak ile boşadığını mahkemeye bildirir.¹⁹² Başka bir kayıta ise kadının vekili bizzat kocayı mahkemeye götürüp tescil alınır¹⁹³. Bu davalardan anlaşıldığına göre koca her zaman tescili kendi isteği ile gitmemiştir. Bu davalarda boşanan kadının yeniden evlenmek istediğini de düşünebiliriz. Çünkü kadın vekilini ya da yakınları vasıtasıyla eski kocasının mahkemeye gitmesi için zorlamıştır.

Klasik Osmanlı döneminde mahkemelerde İslam hukuku gereği insanlar vekâlet vererek de davalarını takip etmişlerdir. Günümüzdeki avukatlığın tam karşılığı olmasa da

¹⁸⁵ KŞS 1/ 20- 8

¹⁸⁶ İsmail Kıvrım, “17. yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseler (Ayıntâb Örneği; Talâk, Muhâla‘a ve Tefrik)”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:10, S.1, 2011, s. 376

¹⁸⁷ KŞS 1/ 113- 7, KŞS 1/ 153- 4, KŞS 2/ 119- 3

¹⁸⁸ KŞS 2/ 119- 3

¹⁸⁹ Erten, **a.g.e.**, s. 143

¹⁹⁰ KŞS 1/ 100- 8

¹⁹¹ KŞS 1/ 210- 8

¹⁹² KŞS 1/ 21- 9

¹⁹³ KŞS 2/111- 2

vekillik boşanma davalarında da sıkça görülmektedir. Özellikle kadınlar, mahkemede hazır bulunamayan erkekler¹⁹⁴ vekâlet mekanizmasını sıkça kullanmışlardır.¹⁹⁵ Erkeğin iradesi ile olan boşanmalarda da bizzat koca tarafından mahkeme gündemine taşınmakla beraber, bazen bu iş bazen bu iş vekil aracılığıyla da gerçekleşebilirdi.¹⁹⁶ Aynı şekilde kadınlarda vekilleri aracılığıyla aracılığıyla boşanmayı gerçekleştirebilirdi. Bu durumun kadının ayrılık sonrasında üzerinde toplumsal baskıyı azaltacak bir uygulama olduğunu düşünebiliriz.¹⁹⁷

Osmanlı toplumunda talak ile boşanma davalarında boşanmanın sebebi birçok davada davada belirtilmemiştir.¹⁹⁸ Sebeplerin belirtildiği davalardan Osmanlı toplumunda ailenin çözülme nedenlerini tespit edebiliyoruz.

Bu sebeplerden bir tanesi bazı erkeklerin askerî sefere veya ticarî yolculuğa çıkmadan önce eşlerini zor durumda bırakmak istemeyerek hanımlarını boşamalarıydı.¹⁹⁹ Başka şehre giden erkekler, gittikleri yerlerden dönme ihtimalleri olmadığı için eşlerini talâk-ı baîn ile boşadıklarını, bazen vekiller aracılığıyla, bazen de mektup ile eşlerine bildirirlerdi.

Eşler arasında bir başka ayrılık şekli ise erkeğin eşine ve çocuklarına nafaka bırakmadan yaşadıkları yeri terk edip, başka şehre (ahar diyara) gitmeleri idi. Bu davalarda kocanın giderken veya gittikleri yerde eşlerini boşadıklarını tespit etmekteyiz. Talâkla boşanmada, aynı anda, aynı yerde bulunmuş olmaya gerek yoktur. Kocanın, karısının olmadığı bir mecliste, onu boşadığını söyleyerek haber göndermesi veya şahitler huzurunda karısını boşadığını belirtmesi ve durumun şahitlerle ispatı talak ile boşanmayı sağlıyordu.²⁰⁰ Kocaları tarafından boşandıklarını öğrenen kadınlar ise nafakaya ihtiyaçları olduğunda ya da yeniden evlenebilmek için²⁰¹ mahkemeye müracaat ederek, izin isterlerdi. Kadınlar, kocalarının kendilerini boşadıklarını duydukları zaman değil de, nafakaya ihtiyaç duydukları veya bir başkasıyla evlenmek istediklerinde mahkemeye müracaat etmişlerdir. Bu durumlardaki kadınlar, eşleri tarafından boşandıkları haberini getiren veya bu duruma şahit olan kişilerin şahitlikle mücadelesini sürdürmüştür. Kadınların evlerinde tek başlarına kalmalarının güvenlik açısından zor olması gibi, yanlarında kaldıkları yakınlarına malî

¹⁹⁴ Muhammed Nejat Artukoğlu, **Osmanlı Yargı Teşkilatında Avukatlık Kurumunun Gelişimi**, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan, 2019, s.42

¹⁹⁵ KŞS 1/ 202- 8

¹⁹⁶ KŞS 1/ 20- 8

¹⁹⁷ Erten, **a.g.e.**, s. 139

¹⁹⁸ Abdurrahman Kurt, **Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi**, 2.bs., Sentez Yayınları, Ankara, 2013, s. 75

¹⁹⁹ KŞS 1/ 202- 8

²⁰⁰ KŞS 1/ 20- 8

²⁰¹ KŞS 1 /59-11

açıdan fazla yük olmamak için de evlenmek istedikleri söylenebilir. Çünkü kadınların hem fizyolojik, hem psikolojik, hem de sosyo- ekonomik yönden mağduriyetleri söz konusudur.

Kocanın eşini geri dönüşümsüz bir biçimde yani talâk-ı baîn ile boşama sebeplerden diğeri eşinin geçimsiz olma haliydi. Bir davada koca eşinin kendisine iftira attığını boşamış ve mahkemeye gelerek tescil etmiştir.²⁰³

İncelemiş olduğumuz davalardan kadınların, boşanma sebebi ile karşılaşacakları ve boşanma sürecinde ve sonucunda görebilecekleri baskıların üstesinden geldiklerini, mücadelesinin sonucunda boşanabildiklerini tespit etmekteyiz.²⁰⁴ Osmanlı toplumunda, boşanmaya ilişkin teorik anlamda sahip olduğu yetkiler kadınlara oranla oldukça genişti. Ancak şer'iyye sicillerinde kaydedilmiş boşanma davaları incelendiğinde bu durumun sosyal hayata aynı oranda yansıtılmamış olduğu, kadınların mahkemeye gittikleri görülür. Kadınlar ise bunun aksine sahip oldukları kısıtlı yetkileri sonuna kadar kullanarak razı olmadıkları bir evliliği sürdürmeyi kabul etmemişlerdir.²⁰⁵ İncelediğimiz bir davada bir kadının haklarını kaybetme korkusu ile kocasının kendisini boşadığını söyleyerek mahkemeye başvurmuş, kocanın talebi üzerine davasından vazgeçmiştir. Bu şekilde kocasını da ciddi bir şekilde uyarılmış olduğu tespit edilmiştir.²⁰⁶ Başka bir kayıta ise bir kadın bizzat mahkemeye gelerek eşinin kendisini boşadığını söyler. Mahkeme kocasına sorar. Kocasını and verdiğini ama boşama olmadığını söyleyince mahkeme boşanmanın gerçekleşmediğine karar verir.²⁰⁷ Yine bir kadının talebiyle, koca mahkemede üç kere şart etmediğini bir kere and içtiğini belirterek boşanmanın olmadığını mahkemeye bildirilmiştir.²⁰⁸

Bir davada da koca eşine talâk verdikten sonra karısını darp ederek onu geri almış ve talâk vermediğini iddia etmiştir. Daha sonra vekiller ve şahitlerin beyanıyla darp eden kocaya suçunu kabul etmesi için üç gün mühlet verilmiş fakat 8- 9 gün geçmesine rağmen mahkemeye gelmemiştir.²⁰⁹ Davanın nasıl sonuçlandığına dair bir bilgi bulunamamıştır. Bu dava hem vekil hem de şahitlerin beyanıyla Osmanlı kadının mahkemelerde rahatlıkla hakkını arayabildiğini ve kendisini darp eden kocasını mahkemeye verebildiğine dair güzel bir örnektir.

²⁰² Kıvrım, a.g.e., ss. 378- 379

²⁰³ KŞS 2/ 44-2

²⁰⁴ Erten, a.g.e., s. 142

²⁰⁵ Saadet Mayader, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'iyye Sicillerine Göre)", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 16, S. 1, 2007, s. 301

²⁰⁶ KŞS 1/ 113- 7

²⁰⁷ KŞS 1/ 153-4

²⁰⁸ KŞS 2/ 95- 4

²⁰⁹ KŞS 2/ 51- 4

Bunun dışında erkeğin boşanma iradesini kadına verdiği ve kadının irade beyanıyla boşanmanın gerçekleştiği durumlarda mevcuttur. İncelemiş olduğumuz defterde kocanın karısı için “boşanma onun tasarrufundadır” ifadesini kullanarak boşanma tescil ettirilmiştir. Araştırmada karşılıklı rıza ile olan boşanmalarda bu tür davalar mevcuttur fakat bu başlıkta böyle bir davaya rastlanmamıştır.

İncelediğimiz defterler ve bu konuda yapılan çalışmalarda da kocaya mahkemede üç talak talak vermediğine dair yemin tescil ettirilen davalara rastlanmıştır.²¹⁰ Eğer ortada kişilerin beyanıyla boşanma gerçekleşmemişse mahkemenin bunu dikkate aldığını tespit etmekteyiz.²¹¹ Bu davadan da Osmanlı mahkemelerinde boşanma sürecinin hukuki ve adalete uygun bir şekilde olması için gayret edildiğini görmekteyiz.

3.2.2. Karşılıklı Rıza İle Boşanma (Muhalaa)

Sözlükte “elbiseyi çıkarmak, soyunmak; ayırmak” gibi anlamlara gelen hul‘ kelimesi; fıkhıta, kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olması üzerine evlilik bağından kurtulmasını ifade eder.²¹² İslam hukukunda ise eşlerin bu şekilde ayrılmaları “...(kadının ayrılmak için) verdiği fidyede (hakkından vazgeçmesinde) ikisine de bir günah yoktur...”²¹³ Ayetinden almıştır.

Hanefi mezhebinin kabullerinde kadının boşanmasının imkânları sınırlı olduğu için muhalaa, Osmanlı döneminde de günümüzde de kadınlar tarafından sıkça başvurulmuş boşanma türüdür. Bizim çalışmamızda da daha önce yapılan çalışmalarda da bu boşanma türünün, şeriye sicillerinde en fazla kaydı olan davalardan olduğu tespit edilmiştir.

Muhalaa, geri dönüşün mümkün olmadığı boşanma türüne girmektedir. Çünkü kadın bu boşanma türünde mehir, iddet nafakası, ödenmemiş evlilik nafakası gibi birtakım mali haklarından vazgeçtiği gibi boşanma için bedel bile ödemek durumundadır. Bu yüzden bu boşanma şekli bain talak diye adlandırılan geri dönüşün olmadığı bir boşanma türüdür²¹⁴

Muhalaa davalarının genelinde boşanma talebi kadından gelmiştir. Bu durumun tespit edilen iki sebebi vardır. İlki, boşanma ile birlikte erkeğe doğuracağı mali yükümlülükleri hafifletip kocalarını boşanmaya razı etmek içindir. Çünkü Hanefi fıkhında boşanma hususunda kadına sınırlı imkân verilmiştir. İkincisi de, kadının boşanma gerçekleştikten sonra, yeniden evlenmek istediğinde

²¹⁰ KŞS 2/ 95- 4

²¹¹ KŞS 1/ 21- 9

²¹² Fahrettin Atar, “Muhalaa” TDV Yayınları İslâm Ansiklopedisi , İstanbul, C. 30., ss. 399- 402

²¹³ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/ 229

²¹⁴ Aydın, a.g.e., ss.120-121

eski kocanın engellemeleri ile karşılaşmamak için boşanmayı mahkemeye tescil ettirme isteğidir. Özellikle ikinci sebebin davalarda da sıkça karşılaşılmaması, boşanmanın kadın tarafından talep edilmesinin daha etkili olduğu düşündürmektedir.²¹⁵

Muhalaa bedeli tespiti kadının mali durumuna ve boşanma arzusuna göre gözlemlenmiştir.²¹⁶ Kadınlar müeccel mehir, iddet nafakası ve iddet süresince ikametgâh masrafından vazgeçmek şartıyla boşanmayı talep ediyorlardı. Bunun yanı sıra kadınlar bu hakların bir kısmı karşılığı veya sadece mehir karşılığı hatta ilave bedel ödeyerek boşanmayı talep edebilirdi. İncelemiş olduğumuz defterlerde iddet nafakası, mehr-i müccel ve ikamet masrafından vazgeçme dışında; üç yüz akçe²¹⁷, yüz dirhem²¹⁸, yüz elli filori²¹⁹, iki bin dört yüz akçe²²⁰ döşek, yastık, yorgan, kilim²²¹, kaftan, kuşak, tencere ve üç altın²²², kocanın karısına yedi yıl nafaka ödemesi²²³ gibi para ve eşyanın da bedel olarak verildiğini tespit ettik. Bir davada da kocanın kadına bin akçe bedel ödediği tespit edilmiştir.²²⁴ Bazen muhalaa bedeli hamile ise doğacak çocuklarının masrafları, bazen de belli bir süre çocuklarının bakımını üstlenmesi de muhalaa bedeli olarak davalarda karşımıza çıkmaktadır.²²⁵ Bir davada iki kız çocuğun annesine bırakılarak boşanma gerçekleştirilmiştir²²⁶ Diğer bir davada da tek bir kız çocuğu anneye bırakılmıştır.²²⁷ Başka bir davada ise kadının çocuklarının bakımından feragat ederek babaya bırakması bedel yerine sayılmıştır²²⁸

Muhalaa karşılıklı anlaşmaya bağlı olduğu için, mahkemede yapılmasına veya mahkemece tespit edilmesine ihtiyaç olmamasına rağmen, çiftler arasında boşanmadan sonra oluşabilecek sosyal ve ekonomik sorunları önlemek amacıyla bu davaların boşanma

²¹⁵ Erten, **a.g.e.**, s. 147 (Ayrıca Hayri Erten tarafından Konya şeriye sicillerinde 1699- 1750 yılları arasında Konya mahkeme defterlerinde yer alan muhalaa davalarında mehir miktarı yükseldikçe kadınların bu şekildeki boşanmaya talep oranlarının azaldığı tespit edilmiştir. Bu da ikinci sebebin daha geçerli olduğunun başka bir işaretidir. Bkz., Erten, **a.g.e.**, ss. 148- 149

²¹⁶ Mehmet Akif Aydın, **Osmanlı Aile Hukuku**, 3.bs., Klasik Yayınları, İstanbul, 2020, s. 120

²¹⁷ KŞS 2/ 206- 2

²¹⁸ KŞS 1/ 169- 7

²¹⁹ KŞS 2/ 137- 4, Filori: 3,5 gr ağırlığındaki altın para

²²⁰ KŞS 1/ 56- 9

²²¹ KŞS 1/ 177- 9

²²² KŞS 2/ 70- 9

²²³ KŞS 1/ 188- 4

²²⁴ KŞS 2/ 166- 1

²²⁵ KŞS 1/ 25- 5, KŞS 1/ 41- 3, KŞS 1/ 98- 2, KŞS 1/ 112- 2, KŞS 1/ 114- 6, KŞS 1/ 169- 7, KŞS 1/ 185- 7, KŞS 1/ 118- 1, KŞS 1/ 188- 4, KŞS 1/ 190- 3, KŞS 1/ 190- 5, KŞS 1/ 205- 10, KŞS 1/ 218- 7, KŞS 1/ 225- 2

²²⁶ KŞS 1 / 218- 7

²²⁷ KŞS 1/ 98- 2

²²⁸ KŞS 1/ 112- 2

sırasında yahut da boşanmadan sonraki süreçte mahkemeye başvurularak boşanmanın olduğuna dair belgelendirdiği tespit edilmiştir. Eşlerin ileride ödenmiş olmasına rağmen tekrar mehir ve iddet nafakası talebine maruz kalmamak için, kocaların muhalayı mahkeme aracılığıyla yapmakta ya da dışarıda olsa bile mahkemeye tescil ettirmeyi önemsedikleri davaların sayısından ve içeriğinden anlaşılmaktadır.²²⁹ Hatta bir davada muhala yapılmasından kısa bir süre sonra muhala olduğunu reddeden bir koca için kadın mahkemeye başvurmuştur. Şahitlerin beyanıyla kadının haklı olduğu ve doksan akçede muhala bedeli ödediği ifade edilmiştir.²³⁰ Yine bir davada Fatma isimli kadın elli beş akçe bedelini ödediğini ispat için mahkemeye başvurmuştur.²³¹

Kayıtlarda muhalaa sebebi olarak birkaç neden karşımıza çıkmaktadır. En yaygın sebebi geçimsizliktir. Sicillerde geçimsizlik ifadesi olarak “Beynimizde âdem-i zindegânımız olmamakla”, “Beynimizde hüsn-i zindegâni ve musâfât olmamağla” ya da “Beynimizde âdem-i zindegânımız olmayup şikak vaki olmakla” şeklinde geçmektedir. Fakat bu geçimsizliğin sebebi genel olarak belirtilmemiştir. Araştırmamızın verilerinde bu şekilde bir sebebe rastlanılmamıştır.

Davalardan tespit edilen bir sebep te kocaların herhangi bir sebeple yaşamakta olduğu yerden başka bir yere gitmesi ve burada uzun süre yaşamasıdır. Bu davalarda da “Ahar diyara gitmek murad eyledikte” ifadesi şeklinde geçmektedir.²³² Bu durumlarda koca karısına gitmeden ya da gittiği yerden muhalaa teklif ederek boşanma isteğini belirtmektedir.²³³

Bu tür boşanmalarda da vekil tayini²³⁴ ile boşanmanın gerçekleştiğini de tespit etmekteyiz. Bazı davalarda koca ne zaman döneceği kesin olmadığı için gitmeden, bazı davalarda da geri dönme olmadığı durumlarda gittikten sonra vekil tayin ederek boşanma gerçekleşmektedir.²³⁵

Osmanlı mahkeme defterlerinde muhalaa kayıtlarının diğer boşanma türündeki kayıtlara göre daha fazla yer almasının²³⁶ sosyolojik bazı sebepleri vardır. Buradan genel olarak Osmanlı

²²⁹ KŞS 1/ 25- 5, KŞS 1/ 185- 7, KŞS 1/ 112- 2, KŞS 1/ 188- 1, KŞS 1/ 219- 1, KŞS 2/ 166- 1

²³⁰ KŞS 1/ 219- 1,

²³¹ KŞS 1/ 180- 3,

²³² İsmail Kıvrım, ”Şeriye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Konya Ve Ayıntab Şehirlerinde Gündelik Hayat (1670-1680)”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2005, s.177

²³³ KŞS 1/ 202- 8, KŞS 1/ 65- 5

²³⁴ KŞS 1/ 41- 3, KŞS 1/ 190- 4, KŞS 1/ 188- 3, KŞS 1/ 114- 6, KŞS 2/ 166- 1,

²³⁵ Kıvrım, a.g.e., ss. 179, KŞS 1/ 202- 8, KŞS 1/ 65- 5

²³⁶ 1513- 738 yıllarına ait 40 tane İstanbul Kadı sicilinde yer alan 779 boşanma vakasından 150 tanesi (% 19, 25) talak, 629’ u (%80.74) muhalaa şeklindedir. Konya’ da ve Bursa’ da yapılan çalışmalarda ki oranlarda buna yakındır. Abdurrahman Kurt tarafından yapılan çalışmada, Bursa şer’iyye sicillerinde 1839- 1876 yılları arasında vuku bulan 426 boşanma vakasından 78’ i (% 18) talak, 348 (% 82) ise muhalaa olarak kaydedilmiştir. Hayri Erten tarafından yapılan

Devleti'nde eşinden boşanmak isteyen kadınların mahkemeye başvurma da zorlanmadıkları²³⁷ ve boşanma işleminin gerçekleştirebildikleri şeklinde bir sonuca işaret etmektedir.²³⁸ Bu da Tanzimat Döneminde ve 1917 aile kararnamesinden önce de kadınların boşanma talebinde bulunabildiğini göstermektedir.

İslam hukukuna göre muhalaa davalarında kadın başvurmuş olsa bile kocalarının bu razı olması gerekirdi.²³⁹ Eğer koca razı değilse boşanma gerçekleşmezdi. Dava sayısının olması da bu konuda kocaların boşanmaya eninde sonunda razı olduklarını Kadının boşanmayı istemesi durumunda, kadıların ve arabulucuların kocaları boşanmaya edebilmek için kendileri için daha elverişli olan muhalaa' ya yönlendirdikleri²⁴¹ ve bu manevi bir baskı oluşturdukları da tespit edilmektedir.²⁴² Hatta kadınların muhaladan sonra çıkan problemlerde mahkemeye tekrar başvurabilmesi muhalanın toplumda kabullenip benimsendiğini göstermektedir.²⁴³ Bu durumda muhalaa davalarının şer'iyye sicillerinde yüksek oranda karşımıza çıkmasının bir sebebi olarak düşünülmektedir.

Bir başka açıdan bu durumun tam tersi de düşünülmektedir. Muhalaa davalarında sayının bu kadar çok olması erkeklerin eşlerini muhalaaya zorlayıp zorlamadıkları üzerinde de düşündürmektedir.²⁴⁴ Zira erkek bu boşanma türünde bazı ekonomik yükümlülüklerinden kurtulmaktadır. Yapılan çalışmalarda sayıları az da olsa kocaların kadınları muhalaaya zorladıklarına dair davalara da rastlanmaktadır.

Boşanma davalarında mahkeme defterlerini yansıyan bir başka durumda ayrılmanın muhalaa mı yoksa talak mı olduğuna dair mutabık kalınmamasıdır.²⁴⁵ Bunun sebebi de talak

çalışmada da Konya Şer'iyye sicillerinde 1699- 1750 yılları arasında Konya mahkeme defterlerinde yer alan 470 boşanma davasından ise 138' i (% 29) talak ve tefviz-i talak, 332' si (% 71) muhalaa olarak kayıtlara geçmiştir. Aynı zamanda 18. yüzyılda Sofya, Kahire, Halep ve Şam' da mahkemeye intikal etmiş boşanma vakalarının büyük çoğunluğunun muhalaa şeklinde olduğu görülmüştür.

²³⁷ KŞS 1/ 177- 4 ,KŞS 2/ 180-3, KŞS 1/185- 7, KŞS 1/188- 1,

²³⁸ Erten, **a.g.e.**, s. 146

²³⁹ Kurt, **a.g.e.**, s.77

²⁴⁰ Hayri Erten tarafından Konya şer'iyye sicillerinde 1699- 1750 yılları arasında Konya mahkeme defterlerinde yer alan 300 davada kadınların kocalarını razı ederek boşandığı, bu oranın bu şekildeki davalar arasında % 63. 3 olduğu tespit edilmiştir. bkz. Erten, **a.g.e.**, s. 146 , KŞS 1/ 114- 6,

²⁴¹ Karaman Şer'iyye sicilinde geçen bir davada Nurkadın bin Halil adlı kadının kocası kaybolduğu için boşanmış ve sonra başka biriyle tekrar evlenmiştir. Fakat evlendikten sonra kocası geri dönmüş ve bu evliliği iptal ettirmek istemiştir. Bu durumda aracılar araya girip kocayı muhalaa' ya razı etmişlerdir. bkz. Aydın **a.g.e.**, s.122,

²⁴² Erten, **a.g.e.**, s.146

²⁴³ KŞS 1/ 180- 3,

²⁴⁴ Erten, **a.g.e.**, s.152

²⁴⁵ İsmail Kıvrım, "17. yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseler (Ayıntâb Örneği; Talâk, Muhâla'a ve Tefrik)", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:10, S.1, 2011, ss. 387

olması durumunda kadının lehine, muhalaa olması durumunda da erkeğin lehine ekonomik yükümlülüklerin kalkmasıdır.²⁴⁶

Yapılan çalışmalarda, muhalaa ile ilgili Osmanlı toplumunda köyde yaşayan insanların, insanların, şehirde yaşayanlara göre daha az muhalaa şeklindeki boşanmayı tercih ettikleri tespit edilmiştir.²⁴⁷ İncelemiş olduğumuz defterler de sadece iki davanın köyde geçtiği belirtilmiştir.²⁴⁸ Bu da köyde yaşayan insanların birbirini tanıdıkları için eş seçiminde daha doğru doğru tercihler yaptıklarını ve köyde geleneksel yapının daha kuvvetli olması sebebiyle evliliği evliliği ayakta tutan temelleri daha çok koruyabildiklerini düşündürmektedir. Yada huzursuzluklara huzursuzluklara rağmen fedakârhane tutumla evliliği devam ettirdikleri düşünmekteyiz.

3.2.3. Mahkeme Kararı İle Boşanma (Tefrik)

Bu boşanma şekli Osmanlı mahkeme kayıtlarından tespit edilen başka bir boşanma türüdür. Bu şekildeki boşanmalarda mahkeme kararı şarttır. Kocanın iradesiyle gerçekleşmesi ya da muhalaadaki gibi karşılıklı rıza, bu boşanma türünde yeterli değildir. İnsanların çözümsüz kalıp mahkeme aracı ile boşanabildiği durumlarda karşımıza çıkar. Aslında bu boşanma türü, Osmanlıda Hanefi mezhebinin boşanma hususundaki kabullerinin sınırlılıklarından dolayı kadılar tarafından bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴⁹

Bu konuda yapılan çalışmalarda boşanma sebepleriyle ilgili olarak bazı durumlar tespit edilmiştir. Mahkeme kararı ile boşanmanın sebepleri cinsel ve akıl hastalıkları, alaca hastalığı, kocanın nafaka yükümlülüğünün yerine getirmemesi, kocanın kaybolması, kocanın ticaret, iş ve benzeri sebeplerle başka bir yere gitmesi, buluş muhayyerliği, din ayrılığı sebebi ile boşanmanın ortaya çıkması, aile içi taciz ve tecavüz olayları olarak bilinen “hürmet-i müsâhere” durumları, kötü davranış, geçimsizlik sayılmaktadır.²⁵⁰ Bu durumlarda mahkeme kararı taraflar arasında çıkan anlaşmazlıkları çözmeye çalışmış ya da boşanmayı sağlamışlardır.

Bu davalarda talep genellikle kadından gelmiştir. Özellikle Hanefi mezhebi erkeğin nafaka ödememesini boşanma sebebi saymaz. Kocanın kaybolması durumunda, kocanın yaşlıları ölünceye kadar kadının bekleyebileceğini kabul etmiş ve kocanın kaybolmasını boşanma sebebi olarak kabul etmemiştir. Yine geçimsizlik ve evliliğin devam etmesini zorlaştıran bazı hastalıkları da boşanma

²⁴⁶ Aydın, **a.g.e.**, s.122

²⁴⁷ Hayri Erten tarafından yapılan çalışmada da Konya Şer'iyye sicillerinde 1699- 1750 yılları arasında Konya mahkeme defterlerinde yer alan muhalaa davalarında köylü ve şehirli arasında çok fazla fark olmaması dikkat çekmektedir Bu da 1699- 1750 yıllarında köy ve şehir hayatının kültürel derecesine dair ipuçları vermektedir. Bkz. Erten, **a.g.e.**, s.150

²⁴⁸ KŞS 1/112- 2, KŞS 1/190- 3

²⁴⁹ Aydın, **a.g.e.**, ss. 123-130

²⁵⁰ **a.g.e.**, ss. 123-130

sebebi olarak kabul etmemiştir. Bu hususlarda kadını sosyal ve ekonomik açıdan zor durumda bıraktığı için boşanma talepleri için genellikle kadınlar mahkemeye başvurmuştur.²⁵¹

Mahkeme kararı ile boşanmalarda, yukarıda saydığımız sebepler boşanma sebebi sayılmadığı için şer'iyye sicillerinde bu gerekçelerle doğrudan boşanma davası olarak uzun görülmemiştir. Bunlar yerine şartlı talak, şartlı muhalaa şeklinde boşanma örnekleri Mahkeme kararı ile boşanma, Osmanlı'da özellikle kadının sosyal ve ekonomik açıdan olduğu durumlarda boşanma kararı vererek problemlere çözüm üretmesidir. Karşılıklı anlaşma ile boşanmada eşler şartları kabul etmiş olur ve mahkemeye davayı tescil ettirmek için başvururlar.

Leon Ostrorogun çalışmalarında, mahkemeye yalancı şahitle başvurmuş kadınların boşanma talebi davalarına da rastlanmıştır. Nadir de olsa kadın eşinden boşanmak için bu şekilde bir yola başvurmuştur.²⁵³ Bizimde yaptığımız çalışmada yalancı şahit durumu tespit edilmesede bir kadın kocasının kendisini boşadığını iddia ederek mahkemeye başvurmak ta fakat koca boşanmadığını delillendirerek boşama olmamaktadır.²⁵⁴

Özellikle muhalaa ve tefrik boşanma davalarında kadınların haklarını arayabilmeleri o dönemde Anadoluyu gözlemlemek için gelen seyyahlarında dikkatini çekmiştir. Kadınların bilinenin aksine hür olduklarını gözlemlemişlerdir. Bu tür çalışmalarda hem Türk dünyasında hem de Avrupa da var olan olumsuz Türk kültürü algısı ve Türk kadını imajını değiştirmek için atılan adımlardır.²⁵⁵

Boşanma ile ilgili davalar özellikle kadınların açtığı dava kayıtları daha önce bu konuda yapılan bazı çalışmaları desteklemediği görülür. Osmanlı toplumunun gündelik hayatı ile ilgili çalışmalar yapan Rapheala Lewis kadınların kocalarından ayrılmalarının zor olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca aileyi işleyen kimi romanlarda Osmanlıda kadının boşanma hususunda aktif olmadığını belirtmiştir.²⁵⁶ Hâlbuki şer'iyye sicillerindeki kayıtlar incelendiğinde bu durumun böyle olmadığı hem bu çalışmanın araştırma verilerinde hem de

²⁵¹ Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma" Tefrik", **Osmanlı Araştırmaları V**, Ed.Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry İstanbul,1986, ss.1-13

²⁵² Aydın, **a.g.e.**, s.128, KŞS 1/ 65- 5,

²⁵³ Mehmet Akif Aydın, **Osmanlı Aile Hukuku**, 3.bs., Klasik Yayınları, İstanbul, 2020, s.131

²⁵⁴ KŞS 1/ 153- 4,

²⁵⁵ Meral Altındal, **Osmanlıda Kadın**, Altın Kitaplar yay., İstanbul, 1994, ss. 125- 127

²⁵⁶ Erten, **age.**, s.138

diğer çalışmalarda gözlemlenmiştir. “Ayrıca 1655- 1656 yıllarında Türkiye’de bulunan Fransız oryantalist Jean Thevenot’un gözlemleri de bu yöndedir”²⁵⁷

3.3. Çözülmenin Sosyal Kültürel ve Ekonomik Sonuçları

3.3.1. Çözülmenin Sosyal Kültürel Sonuçları

1. 3.3.1.1. Hâdane

Bir yetişkinin bakımına himayesine ihtiyacı olan çocuk, yetiştirilmeye eğitime ve hukuken temsil edilmeye mecburdur. Ebeveynin vefatı gibi boşanma süreci de küçük bir çocuk için çok sancılı yaralayıcı geçebilecek bir durumdur. Manevi olarak yaralanmasına sebep olacağı için bu sürecin çocuk bakımından hasarsız bir şekilde atlatılması günümüzde de çocuk sağlığı ve gelişimi bakımından önem taşıyan konuların başında gelir. Çalışmayan ve evin maddî-manevî ihtiyaçlarını umursamayan bir baba veya çocuklarını ve ailesini başkasına muhtaç durumda bırakıp giden bir anne söz konusu olduğunda ne yapılması gerektiği konularında hukukta düzenleme yapılmış ve hidâne bu konuda en önemli müesseselerden biri durumuna gelmiştir.²⁵⁸

Günümüzde velâyet ile yerine getirilen bu görevler, Osmanlı toplumunda hem velâyet hem de hidâne kavramları ile karşımıza çıkar. Bu kavramlar çocuğun yaş aralığına göre belirlenmiştir.²⁵⁹

İslam dininin çocuklara verdiği önemin bir göstergesi de olan hidâne de temel kaynaklarda boşlukların olması bu konunun yerine ve zamanına göre çocuğun menfaati gözetilerek farklı kuralların da geçerli olabileceğinin göstergesidir.²⁶⁰

Sözlükte “bir şeyi yanına almak, çocuğu kucağına almak ve beslemek” mânasına gelen hidâne (hadâne), İslâm hukukunda küçüğün ve bu hükümde olan kimselerin gerektiği şekilde büyütülüp yetiştirilmesi, korunup gözetilmesi ve eğitilmesi amacıyla kanunun belli şahıslara tanıdığı yetki ve sorumluluğu ifade eder.²⁶¹ Bu hak ve sorumluluğu üstlenen kimseye de hâdın (hâdine) denir. Evlilik birliği içinde küçük çocukların korunup gözetilmesinde anne ve baba yükümlüdür. Bu yüzden evlilik içerisinde bu sorumluluk fazla hissedilmese de özellikle hidâne ile ilgili hukukî düzenlemeler, evliliğin sona ermesiyle önem kazanır.

²⁵⁷ Erten, **age.**, s. 139

²⁵⁸ İrem Karakoç, ”Bir İslâm Hukuku Müessesesi Olan Hidâne Hakkının ve Osmanlı Aile Hukuku’nda Uygulanışının İzmir Şer’iyye Sicillerinde Yer Alan Bir Karar Örneği Üzerinden İncelenmesi” **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2015, C. 19 S. 3, ss.152

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 19, Yıl: 2015, S. 3, s. 199

²⁵⁹ Gamze Nur Şahin, **İslam- Osmanlı Hukukunda Çocuğun Hukuki Durumu**, Doktora Tezi, Trabzon Üniversitesi, Trabzon, 2021, s. 252

²⁶⁰ Şahin, **a.g.e.**, s. 252

²⁶¹ Ali Bardakoğlu, “ Hidâne ” **TDV Yayınları İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, C. 17, s. 467

İslam hukukunda ve Osmanlı'da çocuğun terbiyesi olan hidâne en önce annenin yükümlülüğündedir. Çünkü anne çocuğun ilk tanıdığı kişidir, ilk öğretmenidir. Duygusal anlamda, fiziksel anlamda bağ kurduğu ilk kişi annedir. Aynı zamanda baba evin nafakasını temin etmekle mükellef olduğu için çocukların bakım ve terbiyesi babadan çok daha fazla annenin sorumluluğunda kalmıştır.

Hidâne ile gözetim ve eğitim kapsamı kız ve erkek çocuklarda farklılık gösterir. çocuklarda bu sınır 7 yaş olarak belirlenmiştir. Daha sonra ise meslek için bir eğitime tabi tutulur. Kızlarda ise bu süre ergenlik çağına kadar uzayabilir. Genel olarak hidâne süresi çocuğun doğumundan çocuğun sorumlusuna ihtiyacı kalmayınca kadar devam edebilir. Mezheplerin bu konudaki görüşleri farklılık içerse de, çocuğun psikolojik olarak rahatlığı da göz önüne alarak hâkim yukarıda belirtilen yaşlar itibariyle çocuğu velisine teslim edebilir.

262

Eğer anne hayatta değilse veya boşanma sonrasında yeniden biriyle evlendi ise küçük çocukların bakımı sırasıyla önce ailenin kadınlarına verilmiştir.²⁶³ Şeriye sicillerinde yapılan çalışmalarda hadane hakkının bu sıralamaya göre karar verildiği tespit edilmiştir. ilgili bir kayıta bu sıralamayı tespit edebiliyoruz. Öksüz kalan çocuğun bakımı önce ananeye verilmiş, ananenin ölümünden sonra babanneye verilmiştir.²⁶⁴

Davalarda anneden sonra anneanne, babaanne, öz kız kardeşe bu sorumluluk verilmiştir. Bu kişilerden sonra babaya, dedeye ve erkek kardeş şeklinde bir sıralama söz konusudur. Çünkü çocuğun toplumun kabul ettiği değer yargılarına uygun biri olarak yetiştirilmesi aile ve çevresiyle sağlanır.²⁶⁵

Hidane verilecek olan kişilerde bazı şartlarda gözetilmiştir. Kişinin hür olması, temyiz kuvvetine sahip olması, çocuğa bakabilecek gücü olması gerekir.

Evlilik birliği içinde olduğu gibi boşanma sonrası dönemde de iddet bekleyen kadının nafaka sorumluluğu erkeğe aittir. Anne ve çocuğun mağduriyet yaşamasına engel olmak amacıyla hidâne giderleri baba tarafından karşılanır. İddetin sona ermesiyle kadın ve erkek arasında herhangi bir bağ kalmadığından çocuğa ait giderler öncelikle çocuğun

²⁶² Şahin, a.g.e., s. 257- 258

²⁶³ Erten, a.g.e., s.160

²⁶⁴ KŞS 2/ 72- 2

²⁶⁵ Özkaya, Vatandaş, a.g.e., s. 171

malvarlığından ödenmekte, çocuğun malvarlığı yoksa giderler yine baba tarafından karşılanması gerekir.²⁶⁶

Eşini kaybetmiş yahut boşanmış kadınlar, bir başkasıyla evlendiklerinde kendi çocuğuna çocuğuna bakma hakkını kaybediyorlardı. Bu durumda hidâne çocukların üvey baba ve üvey kardeş kardeş sıkıntılılarıyla karşı karşıya kalmalarını önleyen bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶⁷ Bir kayıta çok ilginç bir dava vardır. Babaları vefat eden çocukların annesi yetimlerin amcasıyla evlenmiş, yetimlerin ablası anneleri evlenince hızane hakkını almak için mahkemeye başvurmuştur. Mahkemede anne, yetimlerin amcası ile evlendiğini söyleyince, kadı hızane hakkının sakıt olmayacağını belirtmiş ve hızane hakkını anneye vermiştir.²⁶⁸ dolayısıyla böyle durumlarda mahkemenin çocukların psikolojik olarakta rahat edeceği bir ortamda olmasını önemseydiğini ve kararlarını bu şekilde verdiğini değerlendirmekteyiz.

Bununla birlikte bazı kadınların boşanabilmek için çocukların hidane hakkından vazgeçerek boşandığı görülmüştür.²⁶⁹ Boşanma ya da ölüm nedeniyle ailenin çözüldüğü dönemde çocukların durumu ile ilgili tespitler Osmanlı toplumunda çocuğun yerini gösteren kaynaklardır. İlgili dönemde yer alan kayıtlardan Osmanlı toplumunda bir çocuk/çocukluk algısı olduğunu, çocukluğun yetişkinlikten farklı bir dönem olarak görüldüğü ve bu nedenle de çocuğu himaye edildiği, bakımını ve terbiyesini sağlama çabalarına girildiğini tespit ederiz. Çocuğun annesiz ya da babasız kaldığı zamanlarda da bu çaba devam eder.²⁷⁰

3.3.1.2. Vasilik

Çocukluk her bireyin hayatında doğal ve değişmez dönemlerinden biridir. Çocukluk fizyolojik, psikolojik, sosyolojik, tarihsel bir kavramdır. Bu nedenle diğer toplumsal kavramlar gibi norm ve değerlere göre şekillenir. Çocukluk kavramı yüzyıllar boyunca değişim göstermiştir. Çocukluk anlayışında ekonomik ve çevresel koşullara bağlı olarak meydana gelen değişimler çocukların toplumsal koşullarını da belirler²⁷¹

Günümüzde çocukların erişkinlerden farklı fiziksel, fizyolojik, davranış ve psikolojik özellikleri olduğu, sürekli büyüme ve gelişme gösterdiği bilinci, çocukların bakımının bir toplum

²⁶⁶ Özlem Yanık, “Çocuğun Yüksek Yararını Kuşatan Bir Müessesese: Hidâne” **FSM İlimi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, S. 15, 2020, s. 395

²⁶⁷ Erten, **a.g.e.**, s.161

²⁶⁸ KŞS 2 / 200- 4

²⁶⁹ Şahin,**a.g.e.**, s. 258, KŞS 1/ 112- 2, KŞS 1 / 169-7

²⁷⁰ Sevinç Zengin, **16. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Çocukluk: Kınalzâde Ali Efendi'nin Ahlâk-ı Âlâi'si ile Abdüllatif Karamânî'nin Âdâb-ı Menâzil'inde Çocuklar**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2021, s. 29

²⁷¹ Sevinç Güçlü, “Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları” **Sosyoloji Dergisi Armağan Sayısı** Yıl: 2016 s. 6

sorunu olduğu ve bilimsel yaklaşımlarla herkesin bu sorumluluğu yüklenmesi gerektiği düşüncesi, Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi ile kabul edilmiştir. Günümüzde Çocuk Hakları 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen ve 193 ülke tarafından onaylanan Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile Türkiye 1994 yılında 4058 sayılı kanunla onaylamıştır. 1995 yılında da Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.²⁷²

Osmanlıda vasilik kurumu çocukların ekonomik varlıklarını korumada ve işletilmesinde önemli bir görev üstlenerek, onların sıkıntıya düşmesine engel olmuş, bu süreci başarıyla geçebilmelerine olanak sağlamıştır.

Mahkemeler vasi olacak kişileri titizlikle seçmiştir. Özellikle dindar, ahlaklı ve dürüst bir kimse olmasına, vasî olarak atanacak kişinin vasîsi olduğu kişi ile aynı dinden olmasına²⁷³ dikkat etmiştir. Hatta daha sonra vasileri gözlemleyecek “vasi nazırları” bile atamıştır.²⁷⁴ Ayrıca bu kurum sayesinde görevini yerine getirmeyen vasiler mahkemeye şikayet edilebilmiştir.²⁷⁵ Vasî de birinci öncelik babanın, baba yok ise dedenin ve her ikisinin olmama durumunda annenin tasarrufuna kalmış bir durumdur. Osmanlı uygulamasında babanın olmadığı durumlarda yetkili vasi olarak anne tayin edilmiştir.²⁷⁶ Kadıların yaptıkları vasî tayinlerinde kan bağıının olmadığı kimseleri de vasi olarak atadığı yapılan çalışmalarda geçmektedir.²⁷⁷ Bir örnekte, İlyas adlı kişi ölüp, yetimlerine Mustafa isimli kan bağı olmayan birinin vasi tayin olduğu bilgisi kaydedilmiştir.²⁷⁸

Belgelerde vasî’lerin ücret alıp almadıklarına dair bir kayıta rastlanmamıştır. Vasî olan kişi vasî olduğu kişilerin malları üzerinde harcama yapabilir. Fakat vasinin yine kadının iznini alması gerekir.²⁷⁹ Mustafa, Gülşâh, Selîm adlı yetimlere mahkeme tarafından vasi tayin olunan, Hasan adlı kişi, Musâ’ya sınırlarını belirttiği dükkânı 1.900 akçaya satmıştır.²⁸⁰ Yine Ümmü adlı kadının vefatı üzerine yetimlerine mahkeme tarafından ‘Ömer adlı kişi vasi

²⁷² Güçlü, **a.g.e.**, s. 9

²⁷³ Seda Saraç Özturan, “19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Osmanlı Mahkemelerinde Vasi Tayini”, **Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 3, S.1, 2018, s.243

²⁷⁴ KŞS 2/ 307- 5, KŞS 2 /309- 3, KŞS 2 / 212- 3

²⁷⁵ Erten,**a.g.e.**, s.164

²⁷⁶ KŞS 2 / 300- 4

²⁷⁷ Saraç Özturan, **a.g.e.**, s. 243

²⁷⁸ KŞS 1 / 100- 7

²⁷⁹ Saraç Özturan, **a.g.e.**, s. 243

²⁸⁰ KŞS 1 / 98- 4

tain edilmiştir. Ömer Ümmü'nün vasiyeti üzerine, bir kıt'a yeri, Ümmü'nün kefenlenme ve defin masrafları için 600 akçaya satmıştır.²⁸¹

Kadınların da vasi olarak atandığı davalar mevcuttur. Mirasla ilgili bir kayıta, vasi tayin tayin edilen İbrahim kendi seçimiyle vesayetten feragat ettiğini bildirmiş ve ölen Alı'nın Habîb ve Habîb ve Fatıma adlı yetimlerine anneleri olan Âyşe vasîliğe atanmıştı.²⁸²

Vasilerin sorumluluğunda olan yetimlerin mallarını harcarken kadıdan izin alması gereklidir. Yapılan harcamalar defterlere kayıt edilerek muhasebesi yapılırdı.²⁸³ Bu muhasebe muhasebe defterleri özellikle yetimlerin ve öksüzlerin hakkını korumak adına bir önlem olarak olarak davalarda karşımıza çıkar²⁸⁴

Vasîlerin görev süreleri ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamakla birlikte genel olarak “akil- baliğ olana dek” tabiri kullanılmaktadır ki bu tabir nedeniyle vasîliğin kaldırılma talebi ile mahkemeye başvurulduğu ya da vasinin kendi isteği ile vasilikten vazgeçtiği davalara rastlanır.²⁸⁵ Nebi adlı kişi, Hüseyin'in yetimlerine vasi olunmuşken, kendi isteği üzerine vasilikten ihraç olmuştur.²⁸⁶

3.3.2. Çözülmenin Ekonomik Sonuçları

3.3.2.1. Nafaka

Nafaka kelimesi Arapça “infak” mastarından türetilmiş olan ve bir kimsenin ihtiyaçlarının giderilmesi maksadıyla harcanan para ve diğer maddi değerler anlamındadır. Nafaka lügatte, kocanın karısına nakit veya ayni olarak hayatını devam ettirebilmesi için gerekli yiyecek ve diğer ihtiyaç maddelerini temin etmesidir.²⁸⁷

Sümer, Babil gibi eski mezopotamya ve roma hukukunda da örneklerin görüldüğü nafaka, İslam hukukuna gelindiğinde oldukça geniş bir sahada ve sistemli bir uygulama alanına sahip olmuştur. İslam hukukundaki bu detaylı sistem Osmanlı hukukundaki uygulamalarda da kendini göstermiştir.²⁸⁸ Osmanlı kadı sicilleri kayıtlarına göre nafaka türleri; iddet nafakası, boşanma

²⁸¹ KŞS 1 / 107- 6

²⁸² KŞS 1 / 171- 2

²⁸³ KŞS 1/ 208- 8

²⁸⁴ KŞS 1 / 204- 5, 208- 8

²⁸⁵ KŞS 1/ 124- 3

²⁸⁶ KŞS 1 / 171- 4, 171- 2

²⁸⁷ Mustafa Akkaya, "Osmanlıda 16. ve 17. Yüzyıllar Arasında Nafaka Uygulamaları ile Satın Alma Gücü Arasındaki İlişki", **History Studies International Journal Of History**, C.10, S. 4, 2018, s. 295

²⁸⁸ Akkaya, **a.g.e.**, s. 297

nafakası, fûru nafakası, zevciyet nafakası, canlı ve cansız varlıklar nafakası, kaçak köle ve cariyet nafakası, kocaları kaybolan eşlere nafaka olarak sınıflandırılabilir.²⁸⁹

Eşlerinden boşanan kadınlar, yeniden evlenebilmek için belirli müddet beklemeleri gerekir. Bu bekleme süresine iddet denir. İddet süresi ve boşandığı eşinden gebe kalan kadınların gebelik süresince ihtiyacına binaen koca, nafaka vermekle yükümlüdür. Sicillerde bilhassa boşanan kadınlara bağlanan iddet nafakaları nicelik bakımından göze çarpmaktadır. Bunun yanında az sayıda da olsa hamile olarak boşanmış kadınlara verilen nafakalar da mevcuttur. İddet süreleri biten kadınlara artık nafaka ödenmez ama çocukların nafakası baba üzerinde kalmaya devam eder. Nafaka, türüne göre günlük veya aylık biçimde kuruş ve akçe üzerinden hesaplanarak tahsis edilmiştir. Nafaka tahsis edileceği zaman, miktar her nafakaya belli bir ölçüyle değil nafaka verecek kişinin mal varlığı ile alacaklının ihtiyacına göre uygun biçimde ayarlanır. Nafaka verecek kimse takdir edilen nafakanın fazla olduğunu düşündüğünde, miktarın düşürülmesi için talepte bulunurdu. Bazen babalar durumlarının iyi olmadığını ileri sürerek nafaka talebini geri çevirmeye çalışmışlar fakat mahkemede şahitlerin adamı yalanlamasıyla bu çabaları sonuçsuz kalmış ve mahkeme tarafından kendilerine çocukları için nafaka vermeleri kararlaştırılmıştır. Erkeğin ailenin nafaka teminindeki rolünün Osmanlı toplumunda ne kadar önemsendiğini gösterir.²⁹⁰

Aynı zamanda nafaka alacaklısının ihtiyaçlarının değişmesi veya başka herhangi bir sebepten dolayı nafaka yetmediği takdirde nafakanın artırılması için de nafaka alacaklısı mahkemeye başvurabilir. Bu yapısı ile Osmanlıda nafakanın, gelir ve gidere göre adaletli bir şekilde belirlendiği²⁹¹, sabit oranlarda olmayıp, içerisinde bulunan ekonomik duruma göre güncellendiği ve böylece sosyal refahın sağlanmaya çalışıldığı söylenebilir.²⁹²

Osmanlı Devleti'nde nafaka bırakmadan kayıp duruma düşen kocaların eşlerinin XVI. asrın ortalarına kadar diğer mezheplerin kabul ettikleri boşanma kabullerinden yararlandıkları görülmektedir. Hanefî mezhebine göre, nafaka bırakmadan kaybolan koca boşama sebebi değildi. Kadılar özellikle Şâfi'î mezhebinden nâibler tayin ederek ve onların kendi mezheplerine göre verdikleri boşanma kararlarını uygulayarak bu durumdaki kadınların boşanmalarına imkân tanımışlardır. Kanunname devlet, haber alınamayan erkeklerin ve kocalarından haber alamayan kadınların haklarını koruma yönünde insiyatif

²⁸⁹ Akkaya, **a.g.e.**, s. 301

²⁹⁰ Erten, **a.g.e.**, s.156

²⁹¹ **a.g.e.**, s. 156

²⁹² Akkaya, **a.g.e.**, s. 301

kullandığı görülür²⁹³ Çalışmamızda da bu türden nafaka örnekleri mevcuttur. Bir örnekte kocası giden bir kadına kendi ve kızı için günlük 6 akçe nafaka belirlenmiştir. Kadının bu nafakayı ev kirası ve ihtiyaçları için kullanmak için talep ettiği kaydedilmiştir.²⁹⁴ Başka bir davada da küçük Veli'nin velisi olan Nefise Veli'nin babasının başka bir yere gittiğini ve 3 yıldır Veli'yi kendisinin beslediğini söyleyip nafaka talebinde bulunmuştur.²⁹⁵ Başka bir davada ise Ayşe isimli kadın kızı Meleğin babasının nafakayı ödemeyip başka bir yere gittiği, kızı için nafaka talep etmek için mahkemeye başvurduğunu bildirmiştir. Mahkeme Ayşe'nin kızı için günlük bir buçuk akçe nafaka belirlemiştir²⁹⁶

Bazı davalarda da nafaka için borçlanan kadınların borcunu ödeyemeyip devletten nafaka talep ettiği tespit edilmiştir. Örneğin Saruhan isimli kadın, kendisi ve oğlu için 4 sikke altın borçlandığını ve 7 aydır ödeyemediğini, eşinin de kaybolduğunu söyleyerek, nafaka talebi için mahkemeye başvurmuştur.²⁹⁷ Bu davalardan anlaşılmaktadır ki yetim, öksüz ya da babaları tarafından terk edilmiş ve nafakaları temin edilemeyen çocukların hakları ve nafakaları da devlet tarafından sağlanmıştır. Mahkemenin evini terk eden kocanın malından eşine ve oğluna günlük 2 akçe nafaka belirlediği dava kaydı da mevcuttur²⁹⁸ Hem boşanmış aile çocukları hem de ana ve babasını kaybetmiş çocukların hakları korumak için mahkemeler gerekli işlemleri yapmışlardır.²⁹⁹

Babaları ya da anneleri ölen küçük yaştaki çocuklar için vasileri veya kendilerine bakan yakınları talebiyle nafaka bağlandığı görülür. Bu kişiler mahkemeye müracaat ederek çocuğun yiyecek, giyecek vs. ihtiyaçları için, çocuğa miras yoluyla intikal eden mallardan çocuk için nafaka bağlanmasını istemişlerdir.³⁰⁰ Bununla ilgili bir örneğimiz şöyledir: Cemile isimli kadın oğlu Mehmet' in nafakası için vasisi Davut' tan 1.173 akça aldığını vekil aracılığıyla kayıt ettirmiştir.³⁰¹ Yukarıda ifade ettiğimiz gibi küçük çocuğun yakınları nafaka için mahkemeye başvurabilirdi. Annesi veya babası ölen çocuğun zarurî ihtiyaçları için vasi aracılığıyla nafaka talebinde bulunduğu, hatta bu sebeple mülk satışı yapıldığına dair kayıtlar³⁰² defterde yer alır. Bir kayıтта Ayşe'nin kızı Emine'ye vasi olan Emir, Emine'nin annesinden kendisine intikal eden Topraklık

²⁹³ **a.g.e.**, s. 315

²⁹⁴ KŞS 2/118- 3

²⁹⁵ KŞS 1/226- 11

²⁹⁶ KŞS 1/155- 8

²⁹⁷ KŞS 2/ 91-4

²⁹⁸ KŞS 2/ 74- 2

²⁹⁹ Erten, **a.g.e.**, s.158

³⁰⁰ KŞS 1/ 107- 1

³⁰¹ KŞS 1 / 22- 7

³⁰² KŞS 1/ 23- 6, KŞS 2/ 106- 3, 70- 4

Mahallesi'ndeki evin hissesini çocuğun zarurî ihtiyaçları için Ali'ye 200 akçaya sattığını mahkemeye bildirmiştir.³⁰³

Sicillerde çocukların masraflarını karşılamak için babalarından nafaka isteyen ve kararıyla çocuklara nafaka bağlatan kişilerden bir diğeri de anneanne ve babaanneler Genellikle annenin ölmesi nedeniyle torunlarının hidânesini üzerlerine alan nineler nafakasını babadan talep etmiş ve mahkeme tarafından nafaka başlamıştır.³⁰⁴ örnekte de anneannenin torununu nafakasız besleyeceğine dair bir bilgi bulunur. Fâtıma oğlu Hasan'ı nafakasız besleyeceğini taahhüt etmiştir.³⁰⁵ Kayıtlarda geçen bir davada Emine adlı yetimlerin annesi bir başkasıyla evlenince anneanneleri onları nafakasız bir besleyeceğine dair mahkemeye taahhüt etmiştir³⁰⁶

Nafaka hukuk sisteminde öyle fonksiyonel hale gelmiştir ki gayri müslimler de nafaka kurumundan yararlanmak için mahkemeye başvurmuşlardır.³⁰⁷ Hatta R.C. Jenings bunu “çok iyi bir model olarak “değerlendirmiştir.³⁰⁸

Nafaka ile ilgili çalışmamızda yer alan ilginç bir dava ise Musa isimli babası vefat eden çocuğun davasıdır. Musa'nın annesinin bir başkasıyla evlenecek olmasına rağmen nafakasız bir şekilde Musa'yı beslemeyi kabul ettiğini mahkemeye bildirmiştir.³⁰⁹ Aslında bu gibi durumlarda anne bir başkasıyla evlendiği zaman çocuğun hidâne hakkını kaybetmiş olur. Ama mahkeme Musa'yı annesine vermiştir. Musa isimli çocuk ya 7 yaşından büyük bir çocuk ya da annesi dışında onunla ilgilenebilecek kimsenin olmadığı için annesine vermiştir. Bir başka davada ise bir anne çocuklarına nafaka ile bakabileceğini söylemiş, bunun karşılığında çocukların dedeleri torunları Hüseyin ve Ayniyi nafakasız bir şekilde bakabileceğini belirtmiş ve yetimler de dedeye verilmiştir.³¹⁰ Daha sonra ise anne yetimlere nafakasız bırakabileceğini ifade etmiştir.³¹¹ Kayıtlarda annenin bu talebinin sonucuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bir diğer davada ise üvey babası tarafından nafakasız bir şekilde bakılacağına dair taahhüt verilen bir yetime aittir. Daha sonra bu

³⁰³ KŞS 1 / 23- 6.

³⁰⁴ Uysal, **a.g.e.**, s. 26

³⁰⁵ KŞS 1 / 24- 9

³⁰⁶ KŞS 2/ 80- 7

³⁰⁷ Erten, **a.g.e.**, s. 159

³⁰⁸ Erten, **a.g.e.**, s. 156

³⁰⁹ KŞS 1/ 209- 4

³¹⁰ KŞS 2/ 122- 2

³¹¹ KŞS 2/ 122- 4

çocuğun dayısı mahkemeye başvurmuş ve çocuğun bakımını üstlenmiştir.³¹² Bu davaların varlığı yine çocuk hakları ve toplumda çocuğun yerini anlama açısından çok önemli ve değerlidir.

Çalışmamızda 31 tane nafaka davası tespit edilmiştir bu davalarda nafaka miktarlarını tespit ettiğimizde, mahkemenin 1,5 ve 6 akçe arasında nafaka belirlediğini tespit etmekteyiz. 6 akçe olarak nafakası tespit edilen davalarda bu nafaka miktarı hem anne hem çocuk için belirlenmiştir. Bir davada da babalarının statüsü bey olan 3 erkek yetim çocuğun dörder akçe nafaka verileceği tespit edilmiştir.³¹³ Bu davada babanın statüsünün, nafakayı artırıcı yönde etki ettiği düşünülebilir.

3.3.2.2. Mehir

Kadına evlenirken ekonomik bir özgürlük sağlayan mehir, çeyiz hazırlıklarına yardımcı olur. Ayrıca kızın ve erkeğin evlilik düşüncesine hazırlanmasına ve evliliği kendi rızaları ile kabul etmelerine olanak sağlar. Bu da yeni kurulacak ailenin rıza ile kurulmasına ve sağlam bir temele dayanmasına imkân sağlar.

Aile birliği devam ederken mehrin, aileyi çözülmesini engelleyici bir fonksiyon da üstlendiği kabul edilmektedir.³¹⁴ Erkekler içinde mehrin ekonomik olarak bir yükümlülük olması sebebiyle evliliğin sıkıntılı dönemlerinde boşanma düşüncesini ertelemesinde de etkili olması tahmin edilir. Mehir ekonomik açıdan bazen erkek için ödemesi zor olabilir. Araştırma örneklemindeki davalarda kadının, mehrinin bir kısmını bazen yarısını hatta tamamını hibe etmesi durumları ile karşılaşmıştır. Bu anlamda mehrin erkek için ekonomik bir sorumluluk olduğu kabul edilirse kadının mehrini hibe etmesini³¹⁵, ailesinin devamı için gösterdiği ekonomik bir fedakârlıktır diye düşünülebilir.³¹⁶

Mehirle ilgili mahkemeye dava açıldığı da incelenen belgeler arasında yer almıştır. Fatıma adlı kadın Ahmet'i dava etmiş, babası Mehmed'in kendisinin eşi olduğunu, ve ölüp üzerinde 1.000 akça mehr-i mü'eceli kaldığını söylemiştir. Ahmet ise, Fatıma'nın bunu hibe ettiğini söylemiş ancak, şahit bulamamıştır. Fatıma ise hibe etmediğine yemin etmiş, paranın Fatıma'ya verilmesine mahkeme karar vermiştir.³¹⁷ Bu davada Fatma haklarını almak için mücadele etmiştir. Mahkemenin Fatma lehine sonuçlanması da ilgili dönemde haklarını arayan kadınların haklarını alabildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

³¹² KŞS 2/ 209- 1

³¹³ KŞS 2/ 199- 2

³¹⁴ Erten, **a.g.e.**, s.162

³¹⁵ KŞS 1/ 110- 5, 201/ 1

³¹⁶ Erten, **a.g.e.**, s.162

³¹⁷ KŞS 1/ 162- 4

Mehir, ailenin çözülme sürecinde kadına ekonomik olarak yarar sağlar. Toplumsal yönden kadının mağdur olmaması ve boşanmayı erkeğin bilerek ve isteyerek kabul etmesi açısından da önemli bir faktördür.³¹⁸

Mehir aynı zamanda kadınların istemedikleri evliliklerden kurtaran bir araç Kadının mehrinden vazgeçerek boşanmayı talep edebilmiştir. Muhala'a davaları olarak da bu şekilde boşanmaların sayıca fazla olması, ailenin çözülme sürecinde, kadının mehrinden vazgeçmesinin boşanma sürecine birtakım etkileri olduğu kanaatini oluşturmaktadır. Bu durumun sebeplerinden biri; boşanma gerçekleşikten sonra kadınların, tekrar evlenme sürecinde, eski kocalarının evlenmelerini engellemeye yönelik girişimlerini ortadan kaldırmak istemeleridir. Bunun için mahkemeye mehrinden vazgeçtiğini tescil ettirmişlerdir. Çünkü şer'iye sicillerinde kocaların tekrar evlenmek isteyen eski karılarını şikâyet ettikleri davaların olduğu başka çalışmalardan tespit edilmiştir. Bir başka sebepte; kocaların, boşanma sonrası eski karılarının herhangi bir hak talep etmemesi için mehrin vazgeçildiğini mahkemeye tescil ettirmeleridir.³²⁰ Mehrin hibe edilerek alınmadığı bazı boşanma davalarında ise boşanmayı hızlandırıcı bir etkisi olduğu kabul edilebilir. Çünkü her iki taraf içinde süreç daha hızlı ve daha az yıpratıcı olacaktır. Boşanmanın getirdiği ekonomik yük kalkınca hem kadın hem erkek daha kolay ayrılabilmişlerdir.

Erkeğin gurbete giderek, vaat ettiği vakitte dönmemesi üzere karısının kendisini boşanabileceğini söylediği, bu yüzdende kadınlar tarafından açılan davalar vardır. Hanefi fıkhına göre bir kadının eşi gurbette iken boşanma davası açabilmesi mümkün olmadığı için kadınlar, bu şekildeki durumlarda mehir hakkından vazgeçerek boşanma talebiyle mahkemeye başvurmuştur. Bu durumlar için kadının, mehir hakkından vazgeçerek boşanabilmesi, kadının mağduriyetini gideren bir unsur olmuştur.³²¹ Araştırmada bu şekilde bir davaya rastlanmamıştır.

³¹⁸ Hadi Sağlam, "İslam Hukukunda Mehir Evlilik Sigortası mıdır?", *Universal Journal of Theology*, C. 1, S. 1, s. 6

³¹⁹ *a.g.e.*, s.162

³²⁰ Erten *a.g.e.*, s. 147

³²¹ *a.g.e.*, s. 151, Hayri Erten tarafından yapılan çalışmada da Konya Şer'iyye sicillerinde 1699- 1750 yılları arasında Konya mahkeme defterlerinde yer alan 474 boşanma davası içinde bu şekilde boşanma sayısı yetmiş beştir. Bu rakam ilgili dönemde tespit edilen boşanma davaları içinde %15. 8 kapsamaktadır.

SONUÇ

Şerîye sicilleri Osmanlı döneminden elimize ulaşan en kıymetli yazılı kaynaklardan biridir. Defterlerde kayıtlı olan davaların çeşidinin ve içeriklerinin farklı olması tarih ve hukuk alanı dışında sosyoloji, antropoloji, psikoloji gibi pek çok sosyal bilimlere de kaynak olmasına vesile olmuştur. Birinci derecede yazılı kaynaklarımız olan şerî'yye sicil defterleri hem Osmanlı'yı anlamada hem de tarihimizi, kültürümüzü, geleneklerimizi nesilden nesile ulaştırmada önemli görevler üstlenmektedir. 1 ve 2 nolu Konya şerî'yye sicilleri de Konya'ya ait ulaşılabilen en eski defterlerdir.

Hemen her toplumda karşılaştığımız aile toplumun temelini teşkil etmektedir. Kendine özgü yapısı ile toplumun çekirdeğidir. Aynı zamanda aile, topluma özgü kuralları, gelenekleri, adetleri de diğer nesillere aktaran en önemli kurumdur. Bu yüzden ailenin oluşumu, aile kurumunun sürekliliği ve çözülme her topluma özgü belli kurallarla belirlenmiştir. Din ve geleneğin kabulleri ile yönetilen Osmanlı Devleti'nde aile bu temellerle şekillenmiştir. Nişan, nikâh, boşanma ve boşanma sonrası işleyişler şer-i ve örfî kurallarla belirlenmiştir. Başta hukuk kuralları olmak üzere toplumun adet ve gelenekleri aile birlikteliğini çok önemsemiştir. Şerî'yye sicillerinde kaydedilen pek çok davanın aile ile ilgili olması, Osmanlı'da aile varlığı ve işleyişinin devlet tarafından önemsendiğini ve korunduğunu göstermektedir.

1 ve 2 nolu Konya şerî'yye sicillerindeki aile ile ilgili davalara bakıldığında zaman, nikâh, nişan, miras, boşanma, vasilik ve nafaka ile ilgili davaların sayıca çok olması ve ilgili dönemde de toplumda aile kurumunun önemsendiğini gösterir. Özellikle 1 nolu defterdeki yüzlerce tespit edilen nikah kayıtları ilgili dönemde toplumda aile kurumunun oluşumu için gayret sarf edildiğini ve ailenin kurulmasının en önemli adımı olan nikahın resmi kayıtlara geçildiğini göstermektedir.

Osmanlı toplumunda aileyi oluşturmanın en meşru yolu nikâhtır. Daha öncesinde olan nişan müessesesi tarafların birbirlerini tanımak için önemsenen bir dönemdir. Kayıtlarda nişanla ilgili geçen davalar daha çok nişan bozulması durumunda tarafların birbirine verdikleri hediyelerin geri verilmesi ile alakalıdır. Taraflar aralarında anlaşamadıkları zaman mahkemeye başvurmuşlar, mahkemede anlaşmazlıkları gidermeye çalışmıştır.

Nişandan ayrılmanın bir başka sebebi de çiftlerin biri veya ikisinin de evliliğe rızasının olmamasıdır. Bu durumda da taraflar mahkemeye başvurarak ayrılığı tescil ettirilmiştir.

Nişandan ayrılmanın başka bir sebebi de erkeğin herhangi bir sebepten buldukları yerden uzaklaşması başka bir yere gitmesidir. Özellikle erkekler dönüşle ilgili kesin bir tarihin olmaması sebebiyle nişanı bozarak gitmiştir. Çünkü ilgili dönemde de bir kıza talip olmak için o kıza başka

birinin talip olmaması gerekli görülüyordu. Ayrılan nişanlının ayrıldığını mahkemeye tescil ettirmesi kız için başka biriyle evlenmesine engel bir durumun olmadığını işaretiydi.

Özellikle kızların nişandan ayrılmak istedikleri zaman mahkemeye başvurduklarını ve bu başvuruların kızların lehine sonuçlandığını ilgili dönemde de görüldüğünü söyleyebiliriz. Bu durum Osmanlı döneminde yaşayan kadınlarla ilgili birtakım algıların yanlış olduğunu göstermektedir. Seyyahlar, bazı tiyatro ve edebiyat eserlerinde o dönem kadınlarının ailedeki erkek bireylerin kölesi gibi yaşadığını, küçük yaşta ya da istemedikleri biriyle zorla evlendirildiğini kaleme almışlardır. Bu davaların incelenmesi, hem bu çalışmada hem de bu konuda yapılan çalışmalarda Osmanlı'daki tüm kadınların bu şekilde yaşamadığını göstermektedir.

Çalışmanın en dikkat çeken yönlerinden biride çoğunluğu 1 nolu defterde kayıtlı olan 711 nikâh kaydı tescilleridir. Bu anlamda 1 nolu defter adeta nikâh kayıt defteri gibidir. Bu kayıtların ilgi çeken diğer bir özelliği dava tarihleridir. Tarihler birbirine oldukça yakın bir zamanda alınmıştır. O dönem neden bu şekilde bir yoğunluğun olduğunu tespit edemesek te şu ana kadar yapılan çalışmalarda bu şekilde bir veriye rastlanmamıştır.

Nikâh akdi tescil davalarının sayıca fazla olması araştırmamız için çok zengin içerikleri barındırmaktadır. Kadınların mahkemeye bizzat gelerek nikâh akitlerinde hazır bulunduğu davalar ilgili dönemde kadınların evliliğe ilk adımlarına şahit olduklarını göstermektedir. Çoğunlukta hem erkeklerin hem kadınların vekil kullandıkları tespit edilse de mahkemeye bizzat gelen kadınların oranı azımsanmayacak sayıdadır.

Tespit edilen davalarda erkekler gibi kadınların da %99 oranında mahkemede vekille de olsa temsil edildiği görülmüştür. Bu oran Osmanlıda kadının hukuki alanda erkekle aynı oranda temsil edildiğinin göstermektedir. Hem kadınların hem de erkeklerin vekillik kurumundan yararlandığı görülmüştür.

Nikâh akdi için mahkemeye başvuranların çoğunlukta şehirli aileler olduğu tespit edilmiştir. Şehirli insanların mahkemelere daha kısa zamanda ulaşabildiklerini, ilgili dönemde köyden gelip gitmenin zorluğu, masrafı ve zaman açısından uzun olması mahkemelere başvuruyu etkilediğini düşünmekteyiz. Diğer taraftan şehirli ailelerin bu konuda daha bilgili ve tecrübeli olabileceklerinin de şehirden gelen kayıtların çok olmasını etkilemiş olabilir.

Nikâhla ilgili verilerde şartlı nikâh ta tespit edilmiştir. Bu bağlamda ilgili dönemde kadınların nikâh şartlarını sözde bırakmayıp mahkemeye tescil ettirdiğini görmekteyiz. Çalışmalarda nadiren görülen şartlı nikah kayıtları ile ilgili 6 tane dava tespit edilmiştir.

Çok eşlilikte çalışmamızda incelenen başka bir konudur. Çalışmamızda eş sayısı ile ilgili tespit ettiğimiz 95 davadan 7 davada çok eşlilik görülmüştür. Bu konuda yapılan çalışmalarda da polijini tipi evliliğin az sayılarda kaldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla sanılanın aksine Osmanlı toplumunda en azından resmi kayıtlara yansıdığı kadarıyla çokeşlilik yaygın bir durum değildir. Toplumsal kabullerle de bağdaşmayan çok eşliliğin, Osmanlıda görülme nedenlerini tespit ederken yalnızca hukukun sağladığı bir haktan yararlanma isteğindeki servet ve mevki sahibi bireylerin değil, farklı gerekçelerle böyle bir tercihte bulunan alt sınıflardaki erkeklerinde davranış biçimini incelemek konu ile ilgili daha doğru tespitlere ulaştıracaktır.

Başlık parasından farklı olan mehrin Osmanlı ailesinin devamı ve çözülmesinde etkin rol aldığını tespit etmekteyiz. Mehir kadının servet yapma imkânlarından biridir. Nikâh kayıtlarından tespit edilen mehir, erkek için ise ekonomik bir sorumluluktur.

Mehir, ailenin çözülme sürecinde kadına ekonomik olarak yarar sağlar. Toplumsal yönden kadının mağdur olmaması ve boşanmayı erkeğin bilerek ve isteyerek kabul etmesi açısından da önemli bir faktördür. Bu anlamda evliliğin devamı için mehir önemli bir rol üstlenmiştir. Erkekler içinde mehrin ekonomik olarak bir yükümlülük olması sebebiyle evliliğin sıkıntılı dönemlerinde boşanma düşüncesini ertelemesinde de etkili olduğu tahmin edilir.

Mehir aynı zamanda kadınlar için istemedikleri evlilikten kurtulmak için bir yol olmuştur. Mehrinden vazgeçerek evliliğini bitirebilmiştir.

Osmanlı'da ailenin çözülme süreci, ya eşlerin birbirleriyle boşanmalarından yahut da eşlerden birinin ya da ikisini de vefatı ile olmuştur. Boşanma yetkisinin erkekte olduğu talak davaları azda olsa da kayıtlarda geçmektedir. Bunun sebebi bu tür boşanmalar mahkemeye tescil ettirilmesi gerekmeseyse de boşanma sonrasında erkeğin üstüne ekonomik olarak bir yükümlülük oluşmaması için erkek tarafından kayıt ettirilmiş olduğu düşüncesini vermektir.

Daha önce yapılan çalışmalarda ve bizim de çalışmamız da karşılıklı anlaşarak boşanma şekli sayıca daha fazla yer almıştır. Hanefi mezhebinin bazı durumları boşanma sebebi olarak görmemesi nedeniyle kadınlar boşanmak istedikleri zaman iddet nafakası ve mehirten vazgeçerek boşanabilmişlerdir. Bu şekilde boşanma kadınların evliliğini sonlandırabilmesine bir çıkış olmuştur.

Bazı davalarda da kadının mahkemeye boşanmayı tescil ettirdiğine rastlanır. Bu durum kadının başka biriyle evlenirken eski eşinin engel olup mağdur etmemesi içindir. Osmanlı toplumunda kadının haklarını korumak adına mahkemeler bu şekilde tescil kayıtları da yapmıştır.

Osmanlı toplumunda erkeğin boşanma yetkisi geniş olsa da kadınların da boşanmak istedikleri zaman bunu başarabildiklerini, hukuki bir zeminde haklarını alabildiklerini gözlemleriz. Aynı zamanda kadınların bu mücadelesini toplumun da onayladığını söyleyebiliriz.

Osmanlı toplumunda boşanmanın, boşanma süreçlerinin, toplum tarafından kabulünün diğer toplumlara göre daha eşitlikçi ve yaygın olduğunu gözlemleriz. Bilhassa kadınların Osmanlı toplumunda bilinenin aksine gerek evlenme gerek boşanma süreçlerinde haklarını arayabildiklerini, istedikleri gibi hareket edebildiklerini ve toplumun bunu onayladığını, görsel ve yazınsal yayınlarda belirtilen Osmanlı kadınından çok daha farklı bir kadın profili olduğunu tespit ederiz.

Osmanlı toplumunda ailenin çözülmesinden sonra birtakım kurumlar ve müesseseler aile üyelerini korumaya devam etmişlerdir. Boşanma sadece hukuki bir süreç değildir. Sosyo- kültürel ve ekonomik sonuçlar yaratan bir olgudur. Boşanma sonrası özellikle çocukların durumu Osmanlıda önemsenmiştir. Bu süreçlerden en az yara ile kurtulması için toplum gayret etmiştir.

Korunup gözetilmeye ihtiyacı olan çocuk Osmanlıda bir birey olarak var olmuştur. Dolayısıyla küçük çocuklar yakınlarının terbiye ve gözetiminde büyütülmüştür. Hem boşanma sebebi ile hem de öksüz ve yetim kalma durumlarında annesiz ve babasız kalan çocuklar bir yakınlarının yanında yaşamaya devam etmişlerdir. Hâdane görevi ilk önce çocuğun en yakın kadın akrabalarına verilmiştir. Eğer nine, hala, teyze yok ise o zaman dedesine, amcasına ya da dayısına verilmiştir. Osmanlı, çocuğun boşanma sonrasında yalnız kalma sorununu ya da ebeveyn kaybını daha kolay atlatabilmesi için onu yakınlarının yanında tutmuştur. Bu durum ilgili dönemde Avrupa'daki uygulamalarla kıyaslandığında, Osmanlı hukukunda ve toplumunda ailenin ve çocukların ne kadar önemli olduğunu gösterir.

Çocuklarla ilgili diğer bir kurumda vâsiliktir. Vâsilik müessesesi de hâdane gibi çocukların haklarının gözetilmesi için kurulmuştur. Devletin vasi olan kişiyi denetlemesi, vasiler tarafından çocuğun malından yapılan harcamaları kayıt altına alması, bu müesseseyi daha önemli bir duruma getirmiştir. Vâsilik, hâdaneden farklı olarak çocuğun malı üzerinde

tasarruf yetkisi olduğu için denetime tabi olması çocuğun hakkını korumak açısından önemlidir.

Boşama sonrası kadınların ve çocukların ekonomik olarak mağduriyetini gidermeyi amaçlayan diğer bir uygulama kadına ve çocuklara nafaka bağlanmasıdır. Çocuklara babası tarafından ödenen nafakanın davalarda yer alma sebebi, nafaka tespiti ya da baba tarafından ödenmediği durumlarda devletten yardım almak için yapılan başvurular şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Nafaka sosyal bir devlet anlayışının tezahürüdür. Bu anlamda nafaka, gayr-ı müslimlerin de yararlanmak istediği bir kurum olmuştur. Batıdaki kadın ve çocuk hakları ile ilgili tartışmaların daha düşünce boyutunda bile olmadığı ilgili dönemde, Osmanlının aile bireylerine gösterdiği bu düzenlemeler, insana gösterilen değeri ispatlar.

Osmanlı bir cihan devleti olmasıyla dünya tarihinde önemli yeri olan bir imparatorluktur. Bu anlamda Osmanlının farklı yönlerden anlaşılması sadece kendi kültürümüz için değil, dünya tarihi açısından da önemlidir. Farklı yer ve zamanlara ait şer' iyye sicillerinin ışığında Osmanlının sosyo- kültürel ve ekonomik açıdan incelenmesi hem Osmanlı toplumunu daha iyi anlaşılmasına hem de bu konuda bilinen yanlış algıların düzeltilmesine yol göstereceğini düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- ABİK**, Yıldız; “Nişanlanma ve Nişanlılık”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 54, S.2, 2005, ss. 67-152.
- ACAR**, H. İbrahim; “İslam Hukuku Açısından Nişanlanma”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 23, 2005, ss.71- 94.
- ACAR**, H. İbrahim; “ İslâm Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi” **Dini Araştırmalar**, C. 4, S. 8, 2003, ss. 125-140
- AKKAYA**, Mustafa; ”Osmanlıda 16. ve 17. Yüzyıllar Arasında Nafaka Uygulamaları ile Satın Alma Gücü Arasındaki İlişki”,**History Studies International Journal Of History**, C.10, S.4, 2018, ss. 295- 319.
- AKSAN**, Gamze; ” Evlilik ve Ayrılma: Ailenin Kurulması ve Sona Ermesi” **Sistemik Aile Sosyolojisi**, Ed. Mustafa Aydın 4. bs., Çizgi Kitabevi, Konya, 2019, ss.145-166.
- ALİYE**, Fatma; “**Osmanlıda Kadın**”, 2.bs., ekim yay., İstanbul, 2012.
- ALTINDAL**, Meral; “**Osmanlıda Kadın**”, Altın Kitaplar yay., İstanbul, 1994.
- ARTUKOĞLU**, Muhammed Nejat; “ **Osmanlı Yargı Teşkilatında Avukatlık Kurumunun Gelişimi**”, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, 2019.
- ATAR**, Fahrettin; “Muhalea”, C. 30, TDV Yayınları İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2005, ss. 399- 402.
- AYDIN**, Mehmet Akif; “Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma”Tefrik”, **Osmanlı Araştırmaları V**, Ed. Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, İstanbul, 1986.
- AYDIN**, Mustafa; “**Sistemik Aile Sosyolojisi**”, 3. bs., Çizgi Kitabevi, Konya, 2016.
- BAĞMANCI**, Fatma; “216 Numaralı 1315- 1317/ 1897- 1899 Tarihli Urfa Şer’iyye Sicilinin Hukuksal Analizi”, **Yüksek Lisans Tezi**, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2006.
- BARDAKOĞLU**, Ali; “Hidâne”, C. 17, TDV Yayınları İslâm Ansiklopedisi İstanbul, 1997, ss. 467- 471.
- BAYKARA**, Tuncer; ”**Konya**” C. 26, TDV Yayınları İslâm Ansiklopedisi, Ankara, ss. 189- 193.
- BIYIKLI**, Murat; ”Osmanlı Merkez Teşkilatında Ulemanın Mansıbının, Şeyhülislam ve Kadı Kararları Bağlamında Tahlili”, **Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 8, S. 15, 2019, ss. 91- 115.

ÇAKIR, Serpil; “**Osmanlı Kadın Hareketi**”, 5.bs, Metis yay. İstanbul, 2016.

DEDE, Süleyman Nuri; “**Nikah ta Mehir Akit İlişkisi**”, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2018.

DEMİR, Zekiye; “Değişen Toplumda Ailenin Değişmeyen Özellikleri”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 21, S. 2, 2021, ss.771- 791.

DEMİRCAN, Adnan; “Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”, **Diyanet İlmî Dergisi**, C. 49, S. 3, ss. 21- 42.

DOĞAN, İsmail; “**Osmanlı Ailesi, Sosyolojik Bir Yaklaşım**”, Yeni Türkiye yay., Ankara, 2001.

EKİNCİ, Ekrem Buğra; “Osmanlı Devletinde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 3, S. 5, 2005, ss. 418.

EMECEN, Feridun; “**II. Selim**”, C. 36, TDV Yayınları İslâm Ansiklopedisi İstanbul, 2009, ss. 414- 418.

EMECEN, Feridun; “**III. Mehmet**”, C. 28, TDV Yayınları İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2003, ss. 407- 413.

ERÇİN, Abdülkadir; “Osmanlı Devleti'nde Kadı ve Şer-i Mahkemeler” **Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan Tarih ve Kültür Araştırmaları E- Dergisi**, C. 2, S. 1, 2015, ss.16.

ERTEN, Hayri; **Osmanlı Aile Yapısı 18. Yüzyılda Konya Örneği**, 1.bs., Çizgi Kitabevi, Konya, 2017.

ERTEN, Hayri; “XVII-XVIII. Yüzyıl Konya’da Sosyal Kontrol Mekanizması Olarak Mahalle Şuuru”, **Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, Konya Özel Sayısı 2008, Sayı: 5.

FAROQHI Suraiya; **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, Tarih Vakfı Yurt Yay., çev. Elif Kılıç, 8.bs., İstanbul, 2014.

GEDİKLİ Fethi; “Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer’iyye Sicilleri” **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.3, S. 5, 2005, ss.187- 213.

GÜÇLÜ, Sevinç; “Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları” **Sosyoloji Dergisi Armağan Sayısı**, 2016, ss.1- 22.

GÜRHAN, Veysel; “Şer’iyye Sicillerine Göre Mardin’de Ailenin Sosyal ve Ekonomik Durumu (M. 1689- 1750)”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2018.

GÜRLEK Özgür, “Klâsik Dönem Osmanlı Mahalli Hayatı ve İşlevleri” <https://www.academia.edu> (2019)

HANAY, Hilal; “İslam Aile Hukukunda Evliliğin Mali Hükümleri ve Modern Hukuktaki Durum”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2017.

İNALCIK, Halil; “Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- I”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2008.

KARAKOÇ, İrem;”Bir İslâm Hukuku Müessesesi Olan Hidâne Hakkının ve Osmanlı Aile Hukuku’nda Uygulanışının İzmir Şer’iyye Sicillerinde Yer Alan Bir Karar Örneği Üzerinden İncelenmesi” **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2015, C. 19 S. 3, ss.151 -256.

KARASLAN, Arzu; “Osmanlı Toplumunda Ailenin Teşekkülünde İlk Adım: Namzedlik” **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C. 5, S. 2, ss.186- 199.

KARATAŞ, Zeki; “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri” **Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S. 1, 2015, ss. 62- 80

KAZICI, Ziya; “Osmanlıda Toplum Yapısı”, 1. bs, Kayıhan yay, İstanbul, 2014.

KAZICI, Ziya; “Osmanlı Devlet’inde Din ve Hukuk” **İstem Dergisi**, Yıl: 1, S. 1, 2003, ss. 61- 81.

KIR, İbrahim; “Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevi” **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 10 S. 36, 2011, ss. 381- 404.

KIVRIM, İsmail; ”Şeriye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Konya Ve Ayıntab Şehirlerinde Gündelik Hayat (1670-1680)”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2005.

KIVRIM, İsmail; “17. yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseler (Ayıntâb Örneği; Talâk, Muhâla’a ve Tefrik)”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:10, S.1, 2011, ss. 371- 400.

KŞS 1 NOLU DEFTER

KŞS 2 NOLU DEFTER

KŞS 10 NOLU DEFTER

KOÇ, Yunus; ”Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar, Temel Sorunlar” **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 16,1999, ss.115- 126.

KURT, Abdurrahman; **Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi**, 2.bs., Sentez Yayınları, Ankara, 2013.

KÜTÜKOĞLU, Bekir; “III. Murad”, C. 31, TDV Yayınları İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2006, ss.172- 176.

MAYADER, Saadet; “Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer’iyye Sicillerine Göre)”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 16, S. 1, 2007, ss. 299- 320.

MAYADER, Saadet; “Şer’iyye Sicillerine Göre Bursa’da Kadın (1575- 1600)”, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2002.

NİRÜN, Nihat; “**Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**” Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara, 1994.

ORTAYLI İlber; “**Osmanlı Toplumunda Aile**” 19. bs., Kronik Kitap, İstanbul, 2018.

ORTAYLI, İlber; “**Kadı**” C. 24, TDV Yayınları İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2001, ss. 69- 73.

ÖZKAYA, Cevat, **VATANDAŞ**, Celalettin; “Evlilik ve Aile”, **Türkiye’de Aile, Ailenin Yapısal Özellikleri, İşlevleri ve Değişimi**, Sekam yay., İstanbul, 2011.

ÖZPOLAT, Leyla;” 1 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (970–1019 / 1563–1610) (Değerlendirme ve Transkripsiyon)” **Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2016.

PAMUK, Bilgehan; “XVII. Yüzyıl Erzurum’un da Toplumsal Bir Vaka: “Şartlı Boşanma”” **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 2003, C. 3, S. 30, ss.103- 115.

REİTHER, Rayna R.; “**Kadın Antropolojisi**” Çev. Bürge Abiral, 2.bs., Dipnot yay., Ankara, 2016.

SAĞLAM, Hadi; ”İslam Hukukunda Mehir Evlilik Sigortası mıdır?”, **Universal Journal of Theology**, C. 1, S. 1.

SAK, İzzet; “Osmanlı Toplumunda Namzedin Nişanın Bozulması ve Sonuçları (Konya Örneği, 18. Yüzyılın İlk Çeyreğine Âit Konya Şer’iyye Sicillerine Göre) **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl:2006 S.16, ss 493 - 523.

SARAÇ ÖZTURAN, Seda; “19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Osmanlı Mahkemelerinde Vasi Tayini”, **Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 3, S.1, 2018 ss. 238- 255.

ŞAFAK, Leyla; “2 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (978- 989 / 1570- 1582) Değerlendirme ve Transkripsiyon”, **Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019.

ŞAHİN, Gamze Nur; “**İslam- Osmanlı Hukukunda Çocuğun Hukuki Durumu**” Doktora Tezi, Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon, 2021.

ŞİRİN, Mustafa Ruhi;,”Değişen Çocuk ve Çocukluk (Biraz Tarih Felsefe Biraz Sosyoloji ve Çocukluk sosyolojisi), **Çocuk ve Medeniyet**, Yıl: 2019, C. 4, S. 7, ss. 5- 40

TİMURTUKAN, Meral; “Aile Birliğinin Bozulması: Boşanma ve Yeniden Evlenme”, **Değişen Toplumda Değişen Aile- Sosyolojik Tartışmalar**, Ed. Nurşen Adak, 3.bs., Siyasal Kitabevi, Ankara, 2018, ss. 201- 219.

TURAN, Namık Sinan; ” Modernleşme Olgusunun Osmanlı Toplum Yapısına Yansımaları”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sayı 7, 2005, ss.117- 152.

TUZ, Selahattin; “**Sosyal Değişmeler Karşısında İslam Aile Hukukunda Mehir ve Fonksiyonları**”, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, 2018.

UYSAL, Zeynep; “**Osmanlı Toplumunda Kadın (Konya Örneği 1670- 1680)**” Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2014.

ÜNEL, Evrim; “Aile İçinde Kriz ve Çatışma” **Aile Kurumuna Farklı Bakışlar**, Ed. Özlem Altunsu Sönmez, Gamze Aksan, 1. bs., Çizgi Kitabevi, Konya, 2019, ss. 105- 108.

YAKUT, E. (2015). “Klasik Dönem Osmanlı Aile Hukukunda Kadının Konumu”, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Dergisi*, C. 1, S. (1).

YANIK, Özlem; “Çocuğun Yüksek Yararını Kuşatan Bir Müessese: Hıdâne”, **FSM İlimi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, S.15, 2020, ss. 365- 400

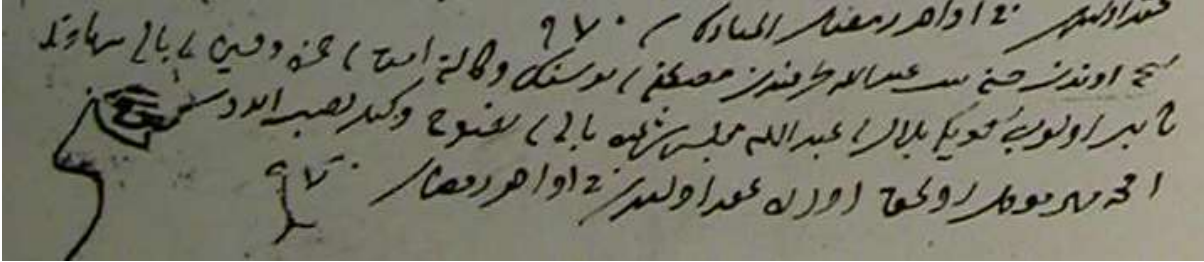
YILMAZ, Ertan; **TAMAM**, Lut; **BAL**, Ufuk; “Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar” **Current Approaches in Psychiatry**, C. 7, S. 2, 2015, ss. 221- 228.

YÜKSEL, Mehmet; “Osmanlı Toplum Yapısında Şeyhülislamlık Makamına Bir Bakış”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, YIL: 2016 C. 22, S. 3, ss. 3487- 3500.

ZENGİN, Sevinç; ”16. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Çocukluk: Kınahzâde Ali Efendi’nin Ahlâk-ı Âlâi’si ile Abdüllatif Karamânî’nin Âdâb-ı Menâzil’inde Çocuklar” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021.

EKLER

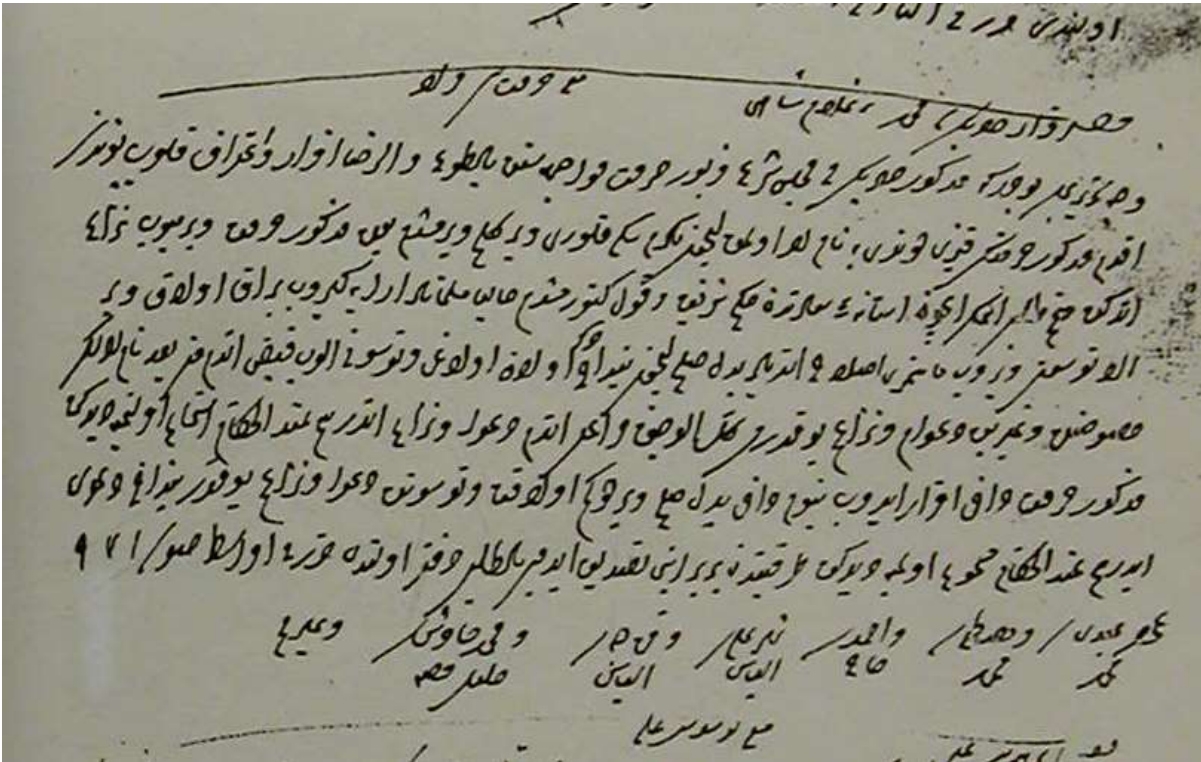
KŞS 1/ 56- 9 NİKAH KAYDI

Türbe Mahallesi'nden Ümmü bint-i Mehmed Güvendik bin Yûsuf vekîli şehâdet İmîrza bin Veys ve İlyâs bin Dündâr güveği İshak bin Mustafâ Pîr 'Alî bin 'Ömer'i vekîl idüp üçyüz akça mehr-i mü'eccel olup 'akd olundu fi evâsıt-ı Ramazân sene 970 (11-20 Ramazân 970 / 4-14 Mayıs 1563).³²²

³²²Leyla Özpolat, "1 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili (970–1019 / 1563–1610) (Değerlendirme ve Transkripsiyon)" **Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk üniversitesi, Konya, 2016, s.121

KŞS 1/129- 4 NİŞAN BOZULMASI SONRASI YAŞANAN ANLAŞMAZLIK

Kazıyye-i ikrâr-ı Hızır Beg bin Mehmed 'an gulâm Şahin ma'a Hürmet bin Murâd. Vech-i tahrîr-i sicil budur ki mezkûr Hızır Beg fî meclis-i şer' mezbûr Hürmet muvâcehesinde bi't-tav' ve'r-rızâ ikrâr ve i'tirâf kılup bundan akdem mezkûr Hürmet'in kızı Hündî'ye nâmzed olmak için yirmi sikke filori ve bir kilim virmişdim ba'dehu mezkûr Hürmet virmeyüp nizâ' etdikde hakkımı talep etmek için Âsitâne-i Sa'âdet'den hükm-i şerîf ve kul getürmüşidim hâliyâ müslümânlar araya girüp bir ak ulak ve bir ala tosun virüp mâbeynimizi islâh etdiler bedel-i sulh için ben dahî zikr olan ulağı ve tosunu alup kabz etdim 292 min ba'd nâmzedlik husûsunda ve gayrıda da'vâm ve nizâ'im yokdur min külli'l-vücûh ferâgat etdim da'vâ ve nizâ' idersem 'inde'l-hükkâm istimâ' olunmaya didikde mezkûr Hürmet dahî ikrâr idüp benüm dahî bedel-i sulh olarak virdüğüm ulakda ve tosonda da'vâ ve nizâ'im yokdur ben dahî da'vâ idersem 'inde'l-hükkâm masmû' olmaya didikde tarafeynden birbirini tasdik idüp bi't-taleb defter olundu hurrire fî evâsıt-ı Safer sene 971 (11-20 Safer 971 / 30 Eylül- 9 Ekim 1563). Be-mahzar 'Abdî bin Mehmed ve Mustafâ bin Mehmed ve Ahmed bin Hâci ve Mihr'alî bin İlyâs ve Karaca bin İlyâs ve Mehmed Çavuş bin Halîl Fakîh ve gayruhum.³²³

³²³ Leyla Özpolat, "1 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili (970–1019 / 1563–1610) (Değerlendirme ve Transkripsiyon)" **Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk üniversitesi, Konya, 2016, s. 291- 292